

Van juridische fictie naar ecologische realiteit

Een multidisciplinaire analyse van de Hatertse en Overasseltse Vennen op ecologisch, juridisch en governancevlak.

Auteurs: C.E.A. Aalberts, F.S.E. Bakker, M.L.M. van de Bilt, L.L.J. van den Brand, M. de Wit, C.M. Geerts, K. Gritenas, S.J. Hendriksen, J.M.H. Loenen, L. Martejijn, L.M. Nouwens, A.E. Schuijjer, S. Snip, L.H.E. Steeghs, R. Tool, I. van der Valk en F.G.E Verheijen

Supervisie: J.M. Alenda-Demoutiez, J.A. Houwman, C. Swinkels, S.J. Tans
Vak: NWI-BB112 – Governance of Nature Conservation

25 maart 2025

Vragen of opmerkingen kunt u mailen naar simon.tans@wur.nl

Inhoudsopgave

Inhoudsopgave	2
Samenvatting	4
Inleiding	7
1. Ecologie van de Hatertse en Overasseltse Vennen	9
1.1 Ontstaansgeschiedenis	9
1.2 De habitats van de Hatertse en Overasseltse Vennen	9
1.3 De ecologische waarde van de Hatertse en Overasseltse Vennen	12
1.4 Natuur in de Hatertse en Overasseltse Vennen onder druk.....	14
1.5 Conclusies	17
2. Juridisch kader	18
2.1 De juridische status van de Hatertse en Overasseltse Vennen	18
2.2 Europees juridisch kader	19
2.3 Verdrag.....	19
2.4 Natura 2000-wetgeving.....	19
Gebiedsbescherming onder de Habitatrictlijn	20
Soortenbescherming onder de Habitatrictlijn	20
2.5 Het nationale natuurbeschermingsrecht: de Omgevingswet	21
2.6 Verschillende beleidsniveaus.....	22
2.7 Juridische uitdagingen	24
Cumulatie van stikstofuitstoot	24
2.8 Conclusies.....	25
3. Governance van economische ontwikkelingen en natuur	26
3.1 Governance in de Vennen	26
3.2 Overbenutting en tragedie van de commons	27
3.2.1 Impact van de landbouw.....	27
3.2.2 Impact van het toerisme	28
3.3 Economische activiteiten.....	29
3.3.1 Historische ontwikkelingen	29
3.3.2 Toekomstige economische ontwikkelingen	31
3.3.3 Ecosysteemdiensten: waarom hebben we natuur nodig?	33
3.4 Governance en stakeholderanalyse	34
3.4.1 Governance en regels	34
3.4.2 Belanghebbenden	35
3.4.3 Actorentabel.....	39
4. Juridische positie van organisaties, bedrijven en overheden in het gebied	42
4.1 Introductie	42
4.2 Gebiedsbescherming.....	42
4.3 Soortenbescherming en wettelijke consequenties	43
4.4 Mogelijke extra druk op het milieu	44
4.5 Betrokkenheid van belanghebbenden	45

4.6 Conclusies	46
5. Juridisch kader vs. ecologische realiteit.....	48
5.1 Inleiding	48
5.2 Soortenbescherming vanuit juridisch perspectief.....	48
5.3 De ecologische realiteit van de soortenbescherming.....	49
5.4 Is gebiedsbescherming een oplossing?.....	50
5.5 Juridische reactie op gebiedsbescherming.....	50
5.6 Alternatieven: ruimte voor overheden?.....	52
5.7 Natuur vanuit het oogpunt van de samenleving.....	54
5.8 Conclusies	54
6. Samenhangend beoordelen: waarom de ecologische impact van projecten collectief moet worden bekeken.....	55
7. De natuur als rechtspersoon	57
7.1 Situatie nu	57
7.2 De natuur als entiteit met rechten en plichten.....	57
7.3 De Hatertse en Overasseltse Vennen als entiteit met rechtspersoonlijkheid	59
7.4 Struikelblokken bij de integratie van de natuur als rechtspersoon.....	60
7.5 Conclusies.....	61
8. Eindconclusies	62
Literatuur	63
Bijlagen.....	68
Bijlage 1 – Rode lijst en/of wettelijk beschermde soorten van de Hatertse en Overasseltse Vennen	68
Bijlage 2 – Economische ontwikkelingen rondom de Hatertse en Overasseltse Vennen.....	71

Dit rapport is geschreven door een groep studenten van de Radboud Universiteit als eindproduct van het vak Governance of Nature Conservation. Het rapport probeert zo goed mogelijk recht te doen aan de werkelijkheid. Het is de uitkomst van een korte en intensieve leeropdracht en vooral bedoeld als aanleiding voor vervolgonderzoek en dialoog.

Samenvatting

In dit rapport presenteren studenten van de Radboud Universiteit vanuit drie vakgebieden, ecologie, rechten en managementwetenschappen, hun bevindingen over het natuurbeheer in de Hatertse en Overasseltse Vennen, op basis van gesprekken met belanghebbenden en uitgebreid literatuuronderzoek. In de eerste drie hoofdstukken kijken de studenten vanuit hun eigen discipline naar natuurbeheer in het gebied en daarna worden de disciplines in samenhang bekeken, waarbij de blik ook op de toekomst is gericht.

Ecologie

De Hatertse en Overasseltse Vennen (hierna ook de Vennen genoemd) is een bijzonder natuurgebied dat wordt gekenmerkt door schrale, voedselarme habitats. Vooral de grote verscheidenheid aan vennen, met hun verschillende zuurgraad, voedselbeschikbaarheid en vegetatie ontwikkelingsstadia, met onder andere hoogveenvegetatie en is van nationale en internationale waarde. In het gebied komen 66 rode lijst soorten voor. Dat zijn bedreigde planten- en diersoorten, waarvan sommige zelfs ernstig bedreigd worden, zoals de wrattenbijter, akkerboterbloem en getande veldsla. Vanwege het voedselarme karakter is het gebied gevoelig voor vermesting (o.a. door stikstofdepositie) en verstoring, bijvoorbeeld door wandelaars die van de paden afwijken. Daarnaast is verdroging, mede door de sterke afwatering van het omringende landschap, een steeds grotere bedreiging voor de zeldzame vennen. In de afgelopen jaren hebben stevige beheersingrepen, zoals het kappen van naaldbos, geleid tot een verbetering van de waterhuishouding, maar nog steeds komen veel kwetsbare soorten slechts zeer lokaal voor, waardoor ze in hun voortbestaan worden bedreigd.

Rechten

Het juridisch kader dat geldt ten aanzien van de Hatertse en Overasseltse Vennen bestaat uit verschillende hiërarchisch geordende lagen. Internationale regelgeving, en met name EU-wetgeving, legt verplichtingen op ten aanzien van de bescherming van zowel gebieden als specifiek soorten. De Europese regelgeving is omgezet naar nationaal recht, en is als zodanig terug te vinden in de Omgevingswet. Naast de omgezette Europese regelgeving zijn er nog allerlei nationale en lokale regels op het gebied van toepassing en zijn er op nationaal, provinciaal en gemeentelijk niveau bovendien beleidsregels vastgesteld.

Op grond van het Europees recht geldt er een belangrijk verschil tussen het beschermingsniveau van Natura 2000-gebieden en dat van niet-Natura 2000-gebieden. De Hatertse en Overasseltse Vennen is geen Natura 2000-gebied, met als gevolg dat er vanuit het Europees recht alleen sprake is van soortenbescherming. Dat heeft aanzienlijke gevolgen voor de juridische bescherming van het gebied. Zo is het voor de aanvraag van een vergunning voor bepaalde activiteiten in het gebied, zoals evenementen en toeristische activiteiten, voldoende wanneer de gevolgen van de toekenning van die vergunning in kaart worden gebracht voor de specifieke locatie waar deze activiteit zal plaatsvinden. Met cumulatieve effecten van verschillende economische activiteiten op het gebied hoeven de aanvragers geen rekening te houden, behalve wanneer het om stikstofdepositie gaat. Dit heeft grote gevolgen voor het natuurbeheer van dit gebied, omdat het juridisch kader de daadwerkelijke negatieve gevolgen voor het natuurgebied slechts in beperkte mate laat meewegen.

Managementwetenschappen

In de Hatertse en Overasseltse Vennen zien we een toename van economische ontwikkelingen, zoals de (geplande) uitbreiding van toeristische en recreatieve ondernemingen. Ook het aantal toeristen

en recreanten stijgt. In combinatie met de economische ontwikkelingen legt dit een grote druk op de habitats en soorten in het vennengebied. Iedere afzonderlijke ontwikkeling lijkt misschien klein, maar bij elkaar opgeteld hebben ze gevolgen. Toeristische groei krijgt voorrang boven het behoud van de natuur. Dit is een breder bekend fenomeen, waarbij de natuur en de daaruit voortvloeiende ecosysteemdiensten (bijv. drinkwater, gewasbestuiving, recreatiemogelijkheden) vaak als 'gratis' worden gezien. Omdat de werkelijke kosten van verlies en achteruitgang van de natuur op de lange termijn vaak niet bekend zijn, worden ze niet meegenomen in de kosten-baten analyse waardoor er een kans op overexploitatie bestaat (*tragedy of the commons*). Een effectieve structuur voor bestuur en toezicht (governance) met heldere afspraken tussen de betrokken gemeenten en belanghebbenden kan bijdragen aan een brede, alomvattende bescherming van de Hatertse en Overasseltse Vennen tegen verdere overexploitatie. Efficiënte monitoring is hierbij cruciaal.

Vanuit deze drie vakgebieden komen wij tot de volgende drie discipline-overstijgende perspectieven:

Perspectief 1 – de disciplines samengebracht

Op dit moment valt de Hatertse en Overasseltse Vennen onder het Gelders Natuur Netwerk (GNN). In de praktijk betekent dit dat vooral individuele plant- en diersoorten worden beschermd, maar niet het gebied als geheel. Deze focus op soortenbescherming is ontoereikend voor de bescherming van de zeldzame ecosystemen van dit natuurgebied.

De huidige bescherming binnen het GNN kent wettelijk verschillende beperkingen, bijvoorbeeld dat activiteiten buiten het GNN-natuurgebied niet getoetst hoeven te worden op het effect op het natuurgebied, dat de kernkwaliteiten (waardevolle (natuur)kenmerken van een gebied) ruim geformuleerd zijn en dus op verschillende manieren kunnen worden uitgelegd en dat er meerdere uitzonderingsmogelijkheden bestaan.

Ecologisch gezien zou gebiedsbescherming een betere oplossing zijn, zoals gebeurt bij zogeheten Natura 2000-gebieden. Dat zijn de meest waardevolle natuurgebieden van Europa. De Hatertse en Overasseltse Vennen aanwijzen als Natura 2000-gebied is op de korte termijn echter niet realistisch vanwege het huidige beleid van de Nederlandse overheid. Het is wel haalbaar om bij beslissingen over het gebied meer rekening te houden met de natuur. In gemeentelijk en provinciaal beleid zou het natuurbelang een grotere rol kunnen krijgen in de besluitvorming.

Perspectief 2 – een holistische aanpak

In de huidige wet- en regelgeving worden de economische en toeristische projecten in de Hatertse en Overasseltse Vennen afzonderlijk van elkaar beoordeeld en niet in samenhang bekeken. Dat pakt negatief uit voor de natuur. Ieder project afzonderlijk heeft weliswaar een kleine ecologische voetafdruk, dus de activiteiten hebben los van elkaar weinig impact op het milieu, maar de kleine effecten van al deze projecten tellen samen wel op in het natuurgebied. Een voorbeeld is de toename van het aantal wandelaars in het gebied in de loop der jaren, als gevolg van de toevoeging van telkens weer nieuwe kleine toeristische trekpleisters. Wij bevelen dan ook aan dat belanghebbenden elkaar vinden in een gezamenlijk toekomstbeeld, waarbij de ontwikkelingen in en rondom de Hatertse en Overasseltse Vennen in hun totaliteit worden bekeken.

Perspectief 3 – de natuur als rechtspersoon

Een mogelijke route om de belangen van de natuur beter te kunnen behartigen, is om van de natuur een rechtspersoon te maken. Dan krijgt de natuur (vaak een afgebakend gebied, zoals in de gemeente Eijsden-Margraten of de Whanganui-rivier in Nieuw-Zeeland) bepaalde rechten. Zo wordt zij juridisch beschermd tegen (over)exploitatie en krijgen ecosystemen een stem in beslissingen die hun voortbestaan bedreigen. In de afgelopen jaren hebben juristen veel onderzoek gedaan naar dit idee, en (inter)nationaal zijn er inmiddels succesvolle voorbeelden. Binnen de Nederlandse context

vraagt deze optie om verdere verkenning. Hoe gaan we bijvoorbeeld om met de interactie tussen mens en natuur die veel van onze natuurgebieden al zo lang kenmerkt? Een verdere verkenning van de optie om de natuur als rechtspersoon aan te merken moet bij voorkeur vanuit interdisciplinair perspectief plaatsvinden, zodat er bijvoorbeeld ook vanuit de ecologie wordt meegedacht over deze mogelijkheid.

Conclusie

Het behoud van natuurwaarden in kleine, kwetsbare natuurgebieden zoals de Hatertse en Overasseltse Vennen is lastig, zeker als het gebied niet onder de Natura 2000-wetgeving valt. Zonder een alomvattende aanpak, waarbij het effect van economische ontwikkelingen op de natuur in samenhang wordt bekeken, ontstaat een tragedy of the commons waarin 'gratis' natuur op den duur verdwijnt. De belangrijkste aanbeveling in dit rapport is dan ook dat er een nieuwe governancestructuur wordt opgezet, met intensieve samenwerking tussen gemeenten en belanghebbenden en waarin de druk op het vennengebied expliciet wordt meegenomen. Op beleidsniveau zouden veranderingen in de wet- en regelgeving, waarbij de natuur zelf als rechtspersoon of belanghebbende wordt aangemerkt, tot een betere bescherming van de belangen van de natuur kunnen leiden, maar dit is niet op korte termijn te realiseren en vergt verder onderzoek. De situatie van de Hatertse en Overasseltse Vennen is een voorbeeld van een complex probleem waarvoor geen eenvoudige oplossingen beschikbaar zijn. Dat vraagt om een aanpak waarin verschillende perspectieven worden samengebracht. Zodoende hopen wij vooral dat dit rapport aanzet tot een verdere dialoog en een verkenning van mogelijke oplossingen.

Inleiding

Biodiversiteitsverlies is een wereldwijd probleem en een van de grootste uitdagingen van onze tijd [1]. Het komt dus niet als een verrassing dat de natuur het lastig heeft in een dichtbevolkt land als Nederland. 'Nederland is kampioen biodiversiteitsverlies' is inmiddels een gevleugelde uitspraak. Het Wereldnatuurfonds (WWF) wijst er in de Living Planet Index niet voor niets op dat het in Nederland slecht gesteld is met de natuurwaarden, ook die waarden waarvoor we internationaal verantwoordelijkheid dragen. Veel soorten en habitattypen die in de Habitatrichtlijn worden genoemd, verkeren in een 'ongunstige staat van instandhouding', wat betekent dat het niet goed gaat met de soort of hun leefgebied. Er zijn bijvoorbeeld te weinig exemplaren over om de soort gezond te kunnen laten voortbestaan of hun leefgebied is te klein geworden of van te slechte kwaliteit [2].

De Hatertse en Overasseltse Vennen vormt een uniek vennengebied van ongeveer 520 hectare, bestaande uit twintig vennen te midden van rivierduinen, heide en bos. Het gevarieerde landschap, met zure vennen, veen, open zandvlaktes en bossen, creëert bijzondere omstandigheden die een rijke diversiteit aan flora en fauna mogelijk maken, waaronder vele zeldzame en ook bedreigde soorten.

Ondanks de ecologische waarde van dit natuurgebied staat het echter onder toenemende druk door economische activiteiten, zoals toerisme, landbouw, wonen en infrastructuurontwikkeling. Om de natuurwaarde van de Hatertse en Overasseltse Vennen te kunnen waarborgen, is een zorgvuldige inventarisatie en evaluatie van deze ontwikkelingen noodzakelijk. Met die kennis kunnen bestuurders betere beslissingen nemen over wat wel en niet kan in en rond het gebied, zodat we dit waardevolle ecosysteem beter kunnen beschermen.

De complexiteit van de uitdagingen die zich in het gebied voordoen en de vele (tegenstrijdige) belangen vragen om een breed perspectief en samenwerking tussen diverse disciplines. We hebben dit onderzoek dan ook uitgevoerd met een team van studenten uit verschillende vakgebieden (ecologie, rechten en geografie, planologie en milieu) van de Radboud Universiteit en in dit verslag de huidige situatie en ontwikkelingen in het gebied gedetailleerd geïnventariseerd. We hebben de belangrijkste knelpunten vanuit vier verschillende invalshoeken bekeken: natuur(waarde), wet- en regelgeving, economie en bestuur (governance). Deze thema's beïnvloeden elkaar en moeten gezamenlijk benaderd worden om tot een duurzame aanpak te

Afbeelding 1 - Luchtfoto van de Hatertse en Overasseltse Vennen (Paul Oostveen, geraadpleegd op 31-10-2024)

kunnen komen. We hebben ook de ecologische waarden van de Hatertse en Overasseltse Vennen, waaronder de bijzondere soorten die er voorkomen, de ecologische functies en de kwaliteit van habitats, in kaart gebracht, evenals de grootste bedreigingen voor het gebied, zoals verdroging, vermesting en verstoren. Vanuit een juridisch perspectief hebben we onderzocht onder welke wet- en regelgeving het gebied valt en of deze juridische kaders nog effectief zijn om de ecologische waarde van het gebied te beschermen. Verder bevat dit

verslag een stakeholderanalyse om de belangen van bewoners en belanghebbenden in en rondom het gebied in kaart te brengen, alsook de verschillende economische ontwikkelingen van de afgelopen decennia. Daarbij is ook gekeken naar de rol van de politiek en de overheid bij de besluitvorming over het behoud van dit natuurgebied en over de economische ontwikkelingen in de regio.

Aan de hand van een aantal voorbeelden schetsen we een beeld van de huidige situatie en ontwikkelingen in het gebied. Deze brede analyse biedt nieuwe inzichten die beleidsmakers en betrokken partijen kunnen gebruiken bij hun besluitvorming. De kernvraag hierbij is hoe we een gezonde balans kunnen vinden tussen natuur(behoud), economische activiteiten, landbouw, toerisme en woonplezier voor lokale bewoners. Het uiteindelijke doel van dit onderzoek is om te voorkomen dat waardevolle natuurgebieden zoals de Hatertse en Overasseltse Vennen verder achteruitgaan. Door kennis te bundelen en samen te werken, hopen we bij te dragen aan een toekomst waarin natuur en economie in balans kunnen voortbestaan. Zo kunnen ook volgende generaties nog genieten van dit bijzondere natuurgebied.

De uitdagingen die we hier zien – toenemende economische druk op natuurgebieden – spelen op meer plekken in Nederland. We willen ervoor pleiten dat onze multidisciplinaire aanpak ook op grotere schaal wordt toegepast, om tot duurzame oplossingen te komen voor het behoud van natuurwaarden in Nederland.

1. Ecologie van de Hatertse en Overasseltse Vennen

In dit hoofdstuk beschrijven de ecologen die betrokken waren bij dit onderzoek de ecologische status en waarde van de Hatertse en Overasseltse Vennen. Ze beschrijven hoe het ecosysteem werkt, brengen de ecologische waarde van de Hatertse en Overasseltse Vennen in kaart en leggen uit waarom drukfactoren (waaronder vermessing, verdroging en verstoring) een bedreiging vormen voor het functioneren van het ecosysteem.

1.1 Ontstaansgeschiedenis

Om het heden te kunnen begrijpen, is het belangrijk de ontstaansgeschiedenis van het gebied te kennen, omdat daarmee veel van de abiotische factoren (zoals bodemtype, hydrologie) duidelijk worden. Zoals voor de meeste natuurgebieden geldt, begint de geschiedenis van de vennen in de voorlaatste ijstijd, het Saalien, dat duurde van 238.000 tot 126.000 jaar geleden. In deze periode schoven grote gletsjers uit Scandinavië zuidwaarts en stuwden daarbij grote hoeveelheden grond voort, de zogenoemde morenen. Na afloop van deze ijstijd bleven die morenen liggen, en ze vormen nu stuwwallen. Zo ontstond ook de Nijmeegse stuwwal, waarachter de Hatertse en Overasseltse Vennen liggen.

In de laatste ijstijd, die 115.000 jaar geleden begon en 11.000 jaar geleden eindigde, reikte het landijs niet zover als in het Saalien. Wel was het een droge periode waarin veel open water bevroor. Daardoor kwam de loop van de Maas droog te liggen. In die tijd kwam de wind vooral uit het zuiden, waardoor zand uit de droge bedding van de Maas tegen de stuwwal werd geblazen. Hier vormden zich zandige rivierduinen, waarmee de eerste contouren van de Hatertse en Overasseltse Vennen zichtbaar werden.

Toen het klimaat weer opwarmde, raakten de zandheuvelds langzaam begroeid met planten. De wortels van deze planten zorgden voor stevigheid en legden het zand als het ware vast. Deze mantel van planten was echter niet overal even dicht. Daar waar scheuren ontstonden, kreeg de wind weer vrij spel, waardoor zand werd weggeblazen tot op de onderliggende, veel dichtere rivierkleilaag.¹ Op deze ondoordringbare bodems vormden zich vervolgens de met regenwater gevoede vennen.² De Hatertse en Overasseltse Vennen kregen zo hun heuvelachtige karakter met vennen dat we vandaag de dag zien.

1.2 De habitats van de Hatertse en Overasseltse Vennen

De zandheuvelds en depressies van de Hatertse en Overasseltse Vennen bepalen in grote lijnen de habitattypen³ die we er vinden. Zand houdt weinig water en voedingsstoffen vast en heeft een beperkte buffercapaciteit. Dat betekent dat de natuur in de Hatertse en Overasseltse Vennen zich

---

¹ Dit is een versimpelde weergave. In werkelijkheid zijn sommige dalen tot op de rivierkleilaag uitgesleten, maar zijn andere dalen gevuld met plantenresten, waardoor het water niet meer kon wegvloeden, en weer andere tot op de waterlens die zich vormt onder duingebieden en waar regenwater door het zand zakt en zich ophoopt op de diepere, ondoordringbare lagen. Deze grote verscheidenheid aan ontstaansvormen is precies wat de Hatertse en Overasseltse Vennen zo divers maakt.

² Ook dit is een versimpeling. In werkelijkheid zijn de lagen semipermeabel, wat maakt dat onderdruk van het diepere grondwater en/of de onderliggende waterlens het waterretentievermogen van de vennen verhoogt. Daarnaast worden vennen aan de randen van het gebied (dat niet meer op de top van de zandheuvel ligt) deels ook met grondwater gevoed. Wederom is het deze diversiteit die het gebied zo rijk maakt.

³ Een habitat is een type natuur waarin een bepaalde groep soorten kan voorkomen (zie ook kader 3). Deze habitats worden vaak beschreven vanuit de planten die er voorkomen, omdat die de meest specifieke relatie vertonen met de lokale abiotische omstandigheden. Daarom doen wij dat hier ook.

heeft moeten aanpassen schrale, zure en droge omstandigheden. Ook de vennen, die hoofdzakelijk gevoed worden met regenwater, zijn voedselarm en zuur. Daardoor is de natuur van de Hatertse en Overasseltse Vennen ‘traag’ – soorten hebben zich aangepast aan de lastige omstandigheden en planten groeien er langzaam vergeleken met planten in voedselrijke systemen. Hier beschrijven we de typen habitats die deze omstandigheden opleveren.

Droge heide

Op de hogere zandgronden heeft zich voornamelijk droge heide gevormd. De dominante plant hier is struikhei (*Calluna vulgaris*). Struikhei is met zijn diepe wortels en kleine blaadjes uitermate goed aangepast aan de droge omstandigheden van de zandheuvels. Daarnaast groeit de soort heel traag waardoor de weinige voedingsstoffen die de planten kunnen bemachtigen, efficiënt worden opgeslagen in hun houtige stammen. Daardoor kan de soort goed omgaan met deze voedselarme omstandigheden. Tussen de heide vinden we weinig, maar wel goed aangepaste soorten planten. De belangrijkste soort is stekelbrem, die samen met struikhei de naamgever is van het type heide dat hier voorkomt: de associatie van struikhei en stekelbrem (*Genisto anglicae-Callunetum*). Dit type vegetatie komt (in Nederland) alleen voor op voedselarme graslanden van het pleistocene dekzandlandschap.⁴

Kader 1

Veenmos – een biobouwer

Een bijzondere groep soorten wordt in de ecologie ook wel biobouwers (*ecosystem engineers*) genoemd. Zij maken hun eigen ecosysteem, maar zijn daarmee ook cruciaal voor het voortbestaan van dit systeem. In de Hatertse en Overasseltse Vennen is veenmos (*Sphagnum spp*) een echte biobouwer. Veenmos groeit aan de randen van vennen en houdt zeer efficiënt vocht vast (tot wel twintig maal zijn eigen gewicht) en scheidt actief

Afbeelding 2 - veenmos (*Sphagnum*) (Nature Today, geraadpleegd op 15-10-2024)

zuren uit waardoor de al slecht gebufferde vennen nog zuurder worden [3, 4]. Enerzijds maakt dit het voor veel soorten lastig om zich tussen het veenmos te vestigen, waardoor de waterrand niet wordt overgenomen door grassen. Anderzijds heeft het zuur een conserverende werking want ook bacteriën hebben het lastig in dergelijke zure en natte habitats, waardoor dode planten maar zeer langzaam worden afgebroken. Een ven is in essentie dus een grote pot met sterk water, maar dan in de natuur. Als veenmos sterft, groeit er nieuw veenmos boven op het oude. Zo ontstaan vennen. Hoewel dit systeem in principe robuust is, vormen grote verstoringen een extra groot gevaar: als veenmos niet meer in staat is zijn eigen habitat te bouwen, kan de situatie in één keer omslaan. Daarom moeten we voorzichtig met deze unieke systemen omgaan.

In deze habitat vinden we verschillende soorten insecten, reptielen en vogels. Bijzonder is het voorkomen van de nachtzwaluw (*Caprimulgus europaeus*), een schuwe, verborgen levende beschermde soort die vooral in de schemering actief is. Deze vogel jaagt over de open heide en broedt in de bosrand. Onder de reptielen is de levendbarende hagedis (*Zootoca vivipara*) noemenswaardig. Ook deze soort is beschermd. Qua insecten gebruiken veel libellen die voorkomen in de lagergelegen vennen de heide als jachtgebied. Daarnaast woont er in het gebied nog een vitale populatie van de mierenleeuw.

⁴ Nederland kan grofweg worden opgedeeld in vier delen: de kuststrook, het lage holocene zeekleilandschap, de hoge pleistocene dekzanden en het Zuid-Limburgse heuvelland. De pleistocene dekzanden zijn ontstaan tijdens het pleistoceen, toen er een dikke zandlaag werd afgezet in het zuiden en oosten van Nederland.

Natte heide

Waar de droge heides overgaan in de vennen, ontstaat een vochtige zone die in de winter vaak onder water staat en in de zomer droog komt te liggen. Hier vormt zich natte heide, een uniek en kwetsbaar habitat dat voorkomt op voedselarme, vochtige bodems. Dit type heide wordt, in tegenstelling tot de droge heide, gedomineerd door dopheide (*Erica tetralix*). Tussen deze heide groeien zeldzame plantensoorten zoals ronde en kleine zonnedauw (*Drosera rotundifolia* en *D. intermedia*), twee vleesetende planten die in voedselarme omstandigheden efficiënt voedsel uit insecten kunnen halen. Andere kenmerkende planten in deze zone zijn moeraswolfsklauw (*Lycopodiella inundata*) en witte en bruine snavelbies (*Rhynchospora alba* en *R. fusca*). Dit habitattypen en de soorten die er leven zijn zeldzaam in Nederland.

Vennen

Onder aan de overgang van droge heide naar water vinden we de vennen. Die zijn lastig als afzonderlijke habitat te beschrijven (zie ook de ontstaansgeschiedenis), maar worden in ieder geval allemaal gekenmerkt als de vochtige habitats van de Hatertse en Overasseltse Vennen. De armste, hoogstgelegen vennen in het gebied, zoals het Talingenvan, worden volledig door regenwater gevoed en zijn hierdoor zeer arm aan voedingsstoffen en zeer zuur. In deze vennen vinden we een bijzondere vegetatie, met veenmos als de dominante soort (zie Kader 1). Tussen het veenmos groeien alleen de meest aangepaste soorten, zoals kleine en ronde zonnedauw en een aantal zeggesoorten zoals snavelzegge (*Carex rostrata*). In de dieper gelegen delen komt klein blaasjeskruid (*Utricularia minor*) voor, wederom een insectenetende plant die uitsluitend kan groeien in zeer voedselarme omstandigheden.

Op sommige plekken begint zich veen te vormen. Veen bestaat uit deels verteerd organisch materiaal, vooral gevormd door de ophoping van dode plantenresten zoals veenmossen. Groeit dit veen zo hoog dat het uitsteekt boven het water, dan noemen we het hoogveen. In de Hatertse en Overasseltse Vennen vinden we nog levend hoogveen,⁵ dat op veel andere plekken in Nederland en Europa verdwenen is. Op deze plekken groeit ook het zeldzame beenbreek (*Narthecium ossifragum*). In bijzondere situaties kunnen zogenaamde drijftillen ontstaan, waar veenmos op het water drijft (Uiversnest, Botersnijder-oost, Meeuwenvan, Roelofsven-Zuid). Deze drijftillen zijn zeer gevoelig voor onder andere watervervuiling en verstoring.

Afbeelding 3 - de Knoflookpad (*Pelobates fuscus*)
(Ravon, geraadpleegd op 15-10-2024)

Naast deze zeer voedselarme vennen die door regenwater worden gevoed, is er nog een scala aan vennen die in grotere of kleinere mate onder invloed staan van grondwater en variëren van voedselarm tot mesotroof (niet voedselrijk, maar ook niet voedselarm). In deze vennen ontstaan verscheidene zeldzame vegetaties, zoals een vegetatie met waterdrieblad (*Menyanthes trifoliata*) onder kwelrijke omstandigheden (Roelofsven-Zuid, Stortven, Ketelven) en drijftillen van moerashertshooi (*Hypericum elodes*) op iets voedselrijkere vennen.

Deze vennen zijn de belangrijkste reden dat er zeldzame libellen in het gebied leven (42 soorten in 2018). Zo komen de venwitsnuitlibel, gevlekte witsnuitlibel en maanwaterjuffer er voor (al is deze laatste recentelijk mogelijk verdwenen). Ze staan alle drie op de rode lijst. Een andere kenmerkende soort is de smaragdlibel. Ook voor zeldzame amfibieën als de knoflookpad en de

⁵ Zoals beschreven in het kader over veenmos groeit deze soort op de dode resten van zijn voorgangers, waardoor veenbulten ontstaan. Zolang dit proces gaande is en het veen dus als het ware groeit, spreken we in de ecologie van levend (of actief) hoogveen.

heikikker zijn de vennen een cruciale habitat. Voor de knoflookpad geldt zelfs dat de grootste populatie van Nederland zich bij Overasselt bevindt. De kamsalamander en grote watersalamander komen voornamelijk voor in iets voedselrijkere vennen aan de randen van het gebied. Ten slotte waren de vennen vroeger het broedgebied van de geoorde fuut, maar tegenwoordig alleen nog maar van de dodaars.

Bossen

Op stukken waar de heide in de Hatertse en Overasseltse Vennen niet meer beheerd of begraasd werd ontstond bos. Deze bossen bevatten zowel loofbomen, zoals eiken (*Quercus spp.*) en berken (*Betula spp.*), als naaldbomen, zoals de grove den (*Pinus sylvestris*)⁶. Deze bossen zijn vooral belangrijk als broedgebied voor vogels als de wespendif, een zeldzame roofvogel in heidegebieden. Andere soorten die afhankelijk zijn van bomen, zijn de boomleeuwerik, boompieper, boomvalk, wielewaal en verschillende mezensoorten. Daarnaast zijn de bossen een rustgebied waarin zoogdieren zich kunnen terugtrekken, bijvoorbeeld dassen en reeën.

Akkers

In de Hatertse en Overasseltse vennen vinden we nog enkele akkers die op extensieve wijze beheerd worden. Bij dit soort bodemgebruik worden geen extra voedingsstoffen toegevoegd en wordt de bodem ieder jaar omgeploegd. Dit akkerland herbergt van oudsher een rijke vegetatie die vandaag de dag zeldzaam geworden is als gevolg van de intensivering van de landbouw. Vaak zijn dit eenjarige planten, soorten die hun levenscyclus in een jaar kunnen voltooien, hun zaden laten vallen en zo het jaarlijkse ploegen en de winter overleven als zaadje in de bodem. Typische kruiden die op deze akkers voorkomen, zijn korensla (*Arnosaris minima*), dreps (*Bromus secalinus*) en bolderik (*Agrostemma githago*). De akkers zijn daarnaast een belangrijk foerageergebied voor veel zadenetende vogels.

Samenhang tussen habitats

Hoewel veel soorten zich thuis voelen in één bepaald type habitat, zijn er ook veel soorten die gebruikmaken van meerdere habitats. Zo broeden veel vogels in de bossen, maar jagen ze op de heide. Hoewel de bovenstaande habitatbeschrijvingen een handvat bieden om het gebied beter te begrijpen, moeten we niet vergeten dat deze onderverdeling voor de soorten die er leven niet zo relevant is.

1.3 De ecologische waarde van de Hatertse en Overasseltse Vennen

Ecologische waarde is een lastig begrip. Hier benaderen we ecologische waarde op drie manieren: we kijken naar de nationale context, dus hoe de Vennen zich verhouden tot andere natuur in Nederland (qua soorten op de rode lijst en habitats en soorten die in Nederland weinig voorkomen maar niet op de rode lijst staan), de internationale context (unieke soorten en ecosystemen buiten Nederland) en tot slot het wettelijke beschermingskader (zowel nationaal als internationaal).

Nationale context

Zoals hierboven beschreven, kenmerkt het vennengebied zich als voedselarm. Voedselarme natuur is van oudsher rijk aan soorten, maar staat tegenwoordig overal in Nederland onder druk en is in

---

⁶ Deze naaldbomen zijn grotendeels aangeplant en vormen een probleem voor de waterhuishouding omdat ze veel water opnemen en verdampen. Daardoor lopen de vennen het risico op te drogen. Om die reden zijn er recentelijk veel bomen gekapt.

grote delen van Nederland zelfs helemaal verdwenen. Dit maakt dat de habitats en soorten van de Hatertse en Overasseltse Vennen al snel zeldzaam zijn in Nederland.

Kader 2

Metapopulaties en genetische diversiteit

Hoewel soorten lokaal voorkomen in een populatie, leeft deze populatie niet geïsoleerd van haar omgeving. Sterker nog, de metapopulatietheorie beschrijft het belang van meerdere populaties in verschillende gebieden die met elkaar in contact staan. Dit contact is essentieel voor het uitwisselen van genetisch materiaal en zorgt voor een buffer als een populatie het slecht doet (individuen kunnen deze populatie aanvullen vanuit een andere populatie). Een essentiële factor hierbij is de kwaliteit van de ruimte tussen de gebieden die de beweging van soorten kan bevorderen of belemmeren.

Als een populatie geïsoleerd komt te liggen, ofwel door het uitsterven van andere populaties, ofwel door een omringend gebied dat uitwisseling onmogelijk maakt (bijv. door wegen of intensieve landbouw), wordt een populatie kwetsbaar. Door een verstoring, zoals slecht weer, kan de populatie te klein worden en verdwijnen. En zelfs als dit niet gebeurt, kan een soort in een 'genetische vortex' terechtkomen waarin incest en recessieve allelen een populatie uiteindelijk doen uitsterven. Daarom is een natuurgebied alleen te zien binnen een groter geheel.

Een manier om de mate van zeldzaamheid vast te stellen, is te kijken naar het voorkomen van soorten die op de rode lijst staan. In Nederland zijn er rode lijsten opgesteld voor tien soortgroepen. De rode lijst heeft als doel om binnen deze soortgroepen op nationaal niveau een beeld te schetsen van hun populatieontwikkeling en bedreigingsstatus. Daarmee geeft het voorkomen van soorten die op de rode lijst staan in een bepaald gebied een goede indicatie van het belang van het gebied. In de Hatertse en Overasseltse Vennen komen minstens 50 planten-, 5 mos-, 8 vogel-, 2 amfibie-, 1 insecten- en enkele zoogdiersoorten voor die op de rode lijst staan. Dit onderstreept het belang van het vennengebied binnen de nationale context. Deze zeldzame soorten kunnen hier niet voortbestaan zonder een solide basisnatuurkwaliteit en zijn bovengemiddeld gevoelig voor verdere verstoring. Nationaal gezien gaan deze soorten achteruit door onder andere toerisme, vermesting, habitatverlies en klimaatverandering.

Een andere manier is te kijken naar de verspreiding van de voorkomende habitattypen over Nederland. Daarbij zijn met name de voedselarme vennen met verlandingsvegetaties, hoogveen en oevers die worden gedomineerd door dopheide van groot belang. Deze habitats zijn in Nederland beperkt tot het pleistocene dekzandlandschap en worden tegenwoordig sterk bedreigd, terwijl er een groot aantal zeldzame soorten voorkomt.

Afbeelding 4 - de Grote Wrattenbijter is zeldzaam en komt slechts nog maar in een paar heidegebieden in Nederland voor, waaronder de Hatertse en Overasseltse Vennen (Natuur Punt, geraadpleegd op 14-10-2024).

Internationale context

Binnen Europa is het European Nature Information System (EUNIS) opgezet om habitats te classificeren [5]. Het dient ter ondersteuning van de Natura 2000-wetgeving onder de Vogel- en Habitatrictlijn. Habitats die in het EUNIS zijn opgenomen, worden internationaal als belangrijk gezien. Drie van de geregistreerde habitats bevinden zich in de Hatertse en Overasseltse Vennen, namelijk [vochtige heide](#), [zure vennen](#) en [droge heide](#). Deze drie habitattypen staan ook in bijlage I

van de Habitatrichtlijn.

Nederland draagt voor dit habitattype internationaal gezien een verantwoordelijkheid, omdat meer dan 1 procent van de totale oppervlakte van dit type gebieden in Europa in Nederland ligt [6]. Dit is extra opvallend omdat Nederland slechts 0,5 procent van het Europese grondgebied beslaat. De relatief hoge dichtheid van dit type habitat in Nederland zorgt ook voor stabiliteit, omdat soorten in deze habitats uitwisseling met elkaar kunnen hebben (zie Kader 2).

Wettelijk beschermingskader

In Nederland valt de Hatertse en Overasseltse Vennen onder het Natuur Netwerk Nederland (NNN), een netwerk van natuurgebieden en verbindingszones dat in het leven is geroepen om de natuur gezonder en weerbaarder te maken. Dankzij aangelegde verbindingen tussen gebieden kunnen soorten zich makkelijker verspreiden tussen natuurgebieden, vindt genetische uitwisseling plaats en kunnen soorten gebieden herkoloniseren waaruit ze eerder verdwenen zijn. Zodoende vormt de Hatertse en Overasseltse Vennen een *stepping stone* in dit netwerk (zie Kader 2).

De Hatertse en Overasseltse Vennen behoort momenteel niet tot de Nederlandse Natura 2000-gebieden, ondanks het feit dat sommige habitats in de Habitatrichtlijn vermeld staan. Natura 2000-gebieden hebben een sterkere beschermde status dan NNN-gebieden (zie het juridische hoofdstuk van dit rapport).

1.4 Natuur in de Hatertse en Overasseltse Vennen onder druk

De zeldzame natuur van de Hatertse en Overasseltse Vennen staat onder druk. Ooit broedden er nog volop wulpen op de heide, zaten er geoorde futen op de vennen en wiewalwalen en zomertortels in de bomen. Deze soorten zijn vandaag de dag verdwenen. Ook andere typische vennissoorten als veenbloembies en (mogelijk) maanwaterjuffer zijn de afgelopen paar jaar niet meer gezien. Daarnaast nemen populaties van andere kwetsbare soorten af. Deze achteruitgang lijkt in de Hatertse en Overasseltse Vennen met name te komen door verdroging, vermesting en verstoring.

Kader 3

Niches en competitie

Een soort komt niet zomaar ergens voor, maar stelt vaak specifieke eisen aan een gebied. De omstandigheden die een soort nodig heeft, noemen we in de ecologie ook wel een niche. Deze niche wordt omschreven aan de hand van een hele set parameters, maar hier beperken we ons tot de parameter voedselrijkdom. Als we de aanwezigheid van bijvoorbeeld kleine zonnedauw, een vleesetende plant die in de Hatertse en Overasseltse Vennen voorkomt, bekijken in termen van voedselrijkdom, dan zien we dat de soort in een gradiënt van voedselarme habitats kan voorkomen. De rand van deze gradiënt overlapt echter met andere soorten, zoals het agressieve gras pijpenstrootje. Als een gebied dus voedselrijker wordt, komt zonnedauw in competitie met pijpenstrootje, een strijd die hij verliest. Zo kan een verandering van omstandigheden tot het verdwijnen van zeldzame soorten leiden.

Vermesting

Zoals we hierboven hebben beschreven, kenmerkt de natuur van de Hatertse en Overasseltse vennen zich als voedselarm en zijn ook de bijzonderste systemen voedselarm. Dit maakt de vennen erg gevoelig voor vermesting. Vermesting is het proces waarbij voedingsstoffen neerslaan in een gebied als gevolg van menselijke activiteit, waarvan de veelbesproken stikstofdepositie het belangrijkste voorbeeld is. Door vermesting verandert het competitieve spel tussen soorten (zie Kader 3), waardoor soorten die vooral rond vennen voorkomen en die afhankelijk zijn van

voedselarme gronden, zoals Beenbreek (*Narthecium ossifragum*) of Dophei (*Erica tetralix*) worden verdrongen [7].

De voedselarme, zwakgebufferde vennen van de Hatertse en Overasseltse Vennen zijn gevoelig voor de toename van de nutriënten in meststoffen. Dat komt doordat kleine veranderingen in de omgeving, zoals een afname van de zuurtegraad of toename van één nutriënt, grote gevolgen kan hebben voor de soorten die er voorkomen. Veel soorten die in deze voedselarme omstandigheden leven, kunnen namelijk niet overleven als hun omgeving verandert, omdat ze afhankelijk zijn van een voedselarm milieu. Hogergelegen zandgronden zijn van nature voedselarme, vaak zure ecosystemen met droge heide, zuurminnende soorten en zwak zure vennen [8]. Stikstofdepositie, bijvoorbeeld in de vorm van nitraat en ammonium, kan ecosystemen verder verzuren en leiden tot een verstoring in ervan, omdat sommige soorten verdwijnen door een combinatie van competitie en het simpelweg niet kunnen overleven in nieuwe omstandigheden. Deze soorten worden dan dus verdrongen door soorten die toleranter zijn. Deze verandering in condities en soorten kan het hele ecosysteem veranderen.

Een belangrijke bron van ammonium in de Hatertse en Overasseltse Vennen is de veeteelt en landbouw, maar ook toenemende vervuiling via bijvoorbeeld hondenpoep. Molenaar en Jonkers onderzochten in 1993 al de effecten van hondenpoep op natuurgebieden en ontdekten dat vooral voedselarme bos- en natuurterreinen die voor het publiek toegankelijk zijn, kwetsbaar zijn voor hondenpoep [9].

Verdroging

Hoewel de Hatertse en Overasseltse Vennen bekendstaat om zijn droge heides, zijn de vennen en natte oeverzones zeer gevoelig voor verdroging. Deze verdroging heeft twee oorzaken. Allereerst nemen bossen, en dan met name de aangeplante naaldbomen veel grondwater op, waardoor minder grondwater de vennen bereikt en/of meer water aan de vennen wordt onttrokken. Deze bomen verdampen dit water vervolgens ook snel, waardoor ze nog meer water verbruiken.

Daarnaast speelt de ontwatering van de omliggende gebieden een belangrijke rol. De eerder beschreven kleilagen waarop de vennen liggen, zijn niet helemaal ondoordringbaar. Onder deze kleilagen stroomt grondwater dat omhoog drukt, waardoor het water in de vennen niet kan wegzakken. Als de omgeving wordt afgewaterd, daalt het grondwater onder deze kleilaag, waardoor de druk omhoog afneemt en water sneller uit de vennen verdwijnt. Bijzonder gevaarlijk in dit verband is de marmerkreeft, een exoot die gaten graaft in de klei en recentelijk is aangetroffen in de vennen. De gaten die de marmerkreeft graaft zorgen ervoor dat water sneller wegloopt door de de kleilaag. Deze problematiek verergert door klimaatverandering. Langdurige droogtes versterken de verdroging en hebben nog meer effect als de vennen hun buffercapaciteit verliezen.

Verstoring

Een derde bedreiging die zichtbaar is in de Hatertse en Overasseltse Vennen, is de verstoring van ecosystemen door mensen. Het vennengebied heeft een uitgebreid padennetwerk dat bezoekers bijna overal toegang geeft. Het drukke auto-, fiets- en wandelverkeer kan soorten verjagen, vertrappen en platrijden. Dat kan negatieve gevolgen hebben op populatieniveau. Vooral (loslopende) honden spelen hierin een grote rol, want zij kunnen vogels wegjagen van hun broedgebieden. In het verleden hebben honden en paarden al bijzondere drijvende matten watervegetatie (de tillen, zie paragraaf 1.2) laten zinken door de vennen te betreden.

In de Hatertse en Overasseltse Vennen wordt het hoge bezoekersaantal als een van de grootste bedreigingen gezien. Dit is in lijn met de trend in heel Nederland, waar de toeristische sector enorm is gegroeid sinds 1950, wat negatieve gevolgen heeft voor de natuur [10]. In de Hatertse en Overasseltse Vennen kan dit bijvoorbeeld leiden tot verslechtering van de waterkwaliteit en meer geluidsoverlast, vervuiling en habitatverlies [11], net als in andere gebieden is aangetoond.

Overigens is toerisme niet altijd nadelig. Het is belangrijk dat mensen in contact komen met de natuur, want zo kan toerisme ervoor zorgen dat mensen zich bewust worden van de waarde van de natuur [12]. Zo kan toerisme op lange termijn ook een positief effect hebben op natuurbehoud, maar dit hangt wel af van het type toerisme. Ondernemers kunnen ook actief bijdragen aan deze ontwikkeling door het aanbieden van excursies.

Andere bedreigingen

Verder zien we nog een aantal andere bedreigingen in het gebied. Ten eerste is er sprake van versnippering, het proces waarbij het landschap wordt opgeknipt in kleine natuurgebiedjes die niet meer met elkaar in verbinding staan [13]. Versnippering vindt op grote schaal plaats door het verdwijnen van natuurgebieden, maar kan ook lokaal voorkomen. De toenemende drukte op fietspaden, wegen en wandelpaden zorgt voor barrières die soorten lastig kunnen oversteken, en daarmee voor fragmentatie binnen het gebied. Het uitgebreide padennetwerk in het vennengebied, met steeds meer bezoekers, vormt dus een barrière voor veel soorten. Zeker voor kleinere soorten als reptielen en amfibieën is het lastig (en levensgevaarlijk) om bepaalde wegen over te steken en dat kan dus tot problemen leiden, bijvoorbeeld het ontstaan van kleine deelgebieden, terwijl grotere gebieden vaak meer biodiversiteit kunnen dragen omdat de minimale ruimte die een soort vereist daar wordt gewaarborgd. Fragmentatie kan ook gevolgen hebben buiten de Hatertse en Overasseltse Vennen, bijvoorbeeld op metapopulaties (zie Kader 2).

Een andere bedreiging zijn exoten, die in toenemende mate voorkomen in de Nederlandse natuur. Exoten zijn soorten die niet van nature voorkomen in een land, maar hierdoor menselijk handelen zijn beland. Als deze soorten voet aan de grond krijgen, hebben ze vaak geen natuurlijke vijanden, waardoor ze zich snel kunnen verspreiden en inheemse soorten kunnen verdringen. In de Hatertse en Overasseltse Vennen is de marmerkreeft momenteel een groot probleem (zie kader 4).

kader 4

Invasieve soorten: de marmerkreeft

In de afgelopen jaren heeft de marmerkreeft zich in de Hatertse en Overasseltse Vennen gevestigd. Deze soort komt oorspronkelijk uit Noord-Amerika. De marmerkreeft vormt mogelijk een groot gevaar voor het gebied. Zo graaft deze soort in de waterdoorlatende lagen in de bodem en knipt hij stengels van zeldzame waterplanten door. Een zorgwekkende eigenschap is dat de marmerkreeft zich voedt met amfibieën, waaronder de kamsalamander en de bedreigde knoflookpad [14]. Daarmee wordt hij als een van de grootste bedreigingen gezien voor het voortbestaan van de kamsalamander in het gebied. De marmerkreeft plant zich bovendien erg snel voort, en de populatie lijkt snel toe te nemen. Er zijn meldingen van mensen die er binnen een half uur vijftig uit een ven hebben gevestigd [15].

Afbeelding 5 - de Marmerkreeft (*Procambarus virginialis*) is een invasieve soort die voorkomt in de Hatertse en Overasseltse Vennen (Waarneming.nl, geraadpleegd op 15-10-2024)

1.5 Conclusies

De Hatertse en Overasseltse Vennen zijn een thuis voor zeldzame soorten en habitats. Meer dan vijftig soorten in dit gebied staan op de rode lijst en een aantal daarvan valt onder de Vogel- en Habitatrichtlijn. Ook herbergt het gebied zeldzame habitattypen, zoals zure vennen en natte heide, waarvoor Nederland zorgdraagt, zowel nationaal als internationaal. Als onderdeel van de NNN en GNN spelen de Vennen ook een belangrijke rol als verbindingspunt tussen natuurgebieden, en daarmee draagt het gebied bij aan natuurbehoud op regionale en nationale schaal.

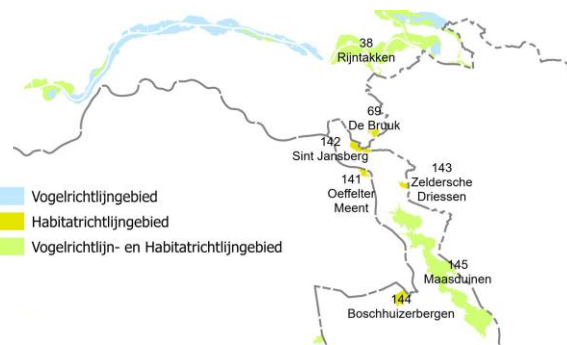
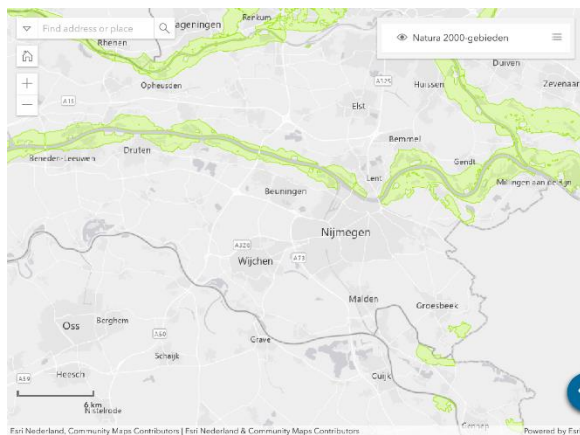
Door toenemende economische activiteiten, waaronder toerisme, staat het ecosysteem van de Vennen onder druk, waardoor zowel zeldzame soorten als ecosysteemfuncties worden bedreigd. Dit heeft tot gevolg dat populaties achteruitgaan en de basiskwaliteit van het natuurgebied ook verslechtert. Door het complexe karakter van dit ecosysteem kan deze schade niet worden herleid tot slechts één oorzaak, maar vloeit die voort uit een veelvoud aan kleine ontwikkelingen, zoals toerisme, stikstofdepositie en verdroging, die tezamen verantwoordelijk zijn voor de brede achteruitgang van de ecologische gezondheid van het gebied.

2. Juridisch kader

2.1 De juridische status van de Hatertse en Overasseltse Vennen

Voordat de diverse relevante juridische aspecten van het vennengebied aan bod komen, is het zinvol om kort stil te staan bij de juridische status van het vennengebied als geheel. Hierbij wordt specifiek gedoeld op het grondgebied zelf.

Er zijn verschillende beschermingsregimes voor natuurgebieden. Binnen Europa genieten de natuurgebieden die zijn aangemerkt als Natura 2000-gebied de meeste en hoogste bescherming. In het kader van het omgevingsrecht brengt de status van Natura 2000-gebied met zich mee dat bij de aanvraag voor een omgevingsvergunning in of rond het gebied meerdere factoren moeten worden meegewogen voor er over zo'n aanvraag een beslissing kan worden genomen. Pas als er zekerheid is verkregen dat een activiteit in of rond het gebied niet leidt tot aantasting daarvan, wordt er toestemming verleend voor deze activiteit. Daarbij kan het gaan om een breed scala van activiteiten, bijvoorbeeld de constructie van een bouwwerk of aanpassing van het grondwaterpeil, maar ook het vliegen met een drone. In paragraaf 2.4 komt aan de orde wat de aanwijzing als Natura 2000-gebied juridisch gezien precies inhoudt. Het vennengebied is geen Natura 2000-gebied.

Figuur 1 - Overzicht van de Natura2000 gebieden rondom Nijmegen (links) en de daar geldende (combinatie van) richtlijnen (rechts). Beide figuren van natura2000.nl, Min LNNV

Op nationaal niveau kunnen natuurgebieden beschermd worden door ze als Natuurnetwerk Nederland-gebied (hierna: NNN-gebied) aan te merken [16]. De provincie wijst de NNN-gebieden aan in een omgevingsverordening. Het vennengebied is een voorbeeld van zo'n NNN-gebied en maakt daardoor ook deel uit van het Gelders Natuurnetwerk (GNN) [17]. Dat betekent onder andere dat er belang wordt gehecht aan de bescherming, instandhouding en verbetering van het gebied. Zowel uitbreiding van bestaande activiteiten als nieuwe activiteiten in het gebied moeten aan bepaalde voorwaarden voldoen. Uitbreiding van een bestaande activiteit is bijvoorbeeld alleen mogelijk als er geen reële alternatieven voorhanden zijn. Voor een nieuwe activiteit geldt dat deze alleen wordt toegestaan als uit onderzoek blijkt dat de activiteit geen nadelige gevolgen kan hebben voor de oppervlakte, samenhang of kwaliteit van het GNN. Van belang is daarbij op te merken dat de Omgevingsverordening Gelderland ruimte laat voor afwijking van zowel de Omgevingsverordening als het Omgevingsplan.

Hoewel het gebied enige bescherming geniet doordat de provincie Gelderland het heeft aangemerkt als NNN-gebied, wordt er veel ruimte gelaten om af te wijken van diverse

beschermingsbepalingen.

2.2 Europees juridisch kader

Nu de juridische status van de Hatertse en Overasseltse Vennen duidelijk is, komen vervolgens de verschillende beschermingsregimes aan bod die het recht te bieden heeft. Deze beschermingsregimes gaan van hoog naar laag. Natura 2000 biedt de hoogste bescherming voor het gehele gebied en NNN/GNN een lager beschermingsniveau. Naast die gebiedsbeschermingsregimes, bestaan er ook regimes voor soortenbescherming. Ook hier kan de hoogte van het beschermingsniveau verschillen. Van grote relevantie en invloed hier is het Europees omgevingsrecht [18].

2.3 Verdrag

In art. 191 lid 2 van het Verdrag betreffende de werking van de EU (hierna: VWEU) staan de beginselen die gelden ten aanzien van milieubescherming in de gehele Unie, zoals het voorzorgsprincipe, preventief handelen, bestrijding van milieuaantastingen aan de bron en het principe dat de vervuiler betaalt [19]. De waarde van deze beginselen is groot, omdat het verdrag tot het primaire, en dus hoogste, EU-recht behoort en een van de fundamenteën is van de Unie [20]. Deze beginselen worden dus unaniem onderkend door alle lidstaten van de EU. Ze vormen de basis waarop verdere EU-wetgeving is gebaseerd [21]. Als een van de wetgevende instellingen van de EU of een van de lidstaten een vernietigingsprocedure instelt bij het Hof van Justitie van de EU, kan dit Hof de Uniewetgever terugfluiten als een wetgevingsinstrument niet voldoet aan deze beginselen [18]. De beginselen hebben geen directe werking, wat betekent dat daar geen direct beroep op kan worden gedaan tijdens gerechtelijke procedures [18].

Kader 5

HvJEU C-2/90 – milieubeginselen voor lidstaten?

Een voorbeeld van de toepassing van een dergelijk beginsel vormt de zaak over een Belgische verbod op het importeren van afval. Binnen het EU-recht zou dat een overtreding van het vrij verkeer van goederen kunnen betekenen, want discriminatie tussen goederen uit EU-lidstaten is in beginsel verboden. Het Hof bepaalde in deze zaak dat het Belgische verbod niet discriminerend was ten aanzien van goederen uit andere lidstaten, omdat afval zou vallen onder de eigen verantwoordelijkheid van België om milieuaantastingen aan de bron te bestrijden [22].

Dit laat dus zien dat wanneer lidstaten het EU-recht (mogelijk) overtreden of uitvoeren, wat in veel omgevingszaken het geval zal zijn, het Hof bereid is om deze milieubeginselen mee te wegen bij de beoordeling van nationale maatregelen of wetten. Dit komt niet vaak voor en het maakt de beginselen nog niet volledig bindend voor de lidstaten [23]. Naar ons oordeel spelen deze beginselen dan ook een beperkte rol als het gaat om de bescherming van de Hatertse en Overasseltse Vennen.

2.4 Natura 2000-wetgeving

De Vogelrichtlijn [24] en Habitatrichtlijn [25] vormen samen de Natura 2000-wetgeving [18]. Een richtlijn klinkt vrijblijvend, maar de lidstaten zijn verplicht om de doelstellingen van die richtlijn te behalen door hun nationale wetgeving aan te passen. De inhoud van richtlijnen wordt dan ook na

omzetting onderdeel van het nationale recht [20].

In de Vogelrichtlijn gaat het om de bescherming van vogelsoorten door bepaalde activiteiten te verbieden en soortenlijsten aan te leggen. Zo is er in beginsel een verbod op het doden van alle wilde vogelsoorten en het verstoren van nesten (kort gezegd) [26]. De Vogelrichtlijn is niet alleen van toepassing op de vogels zelf, maar ook op hun eieren, nesten en leefgebieden [27]. Op de Hatertse en Overasseltse Vennen komen enkele broedvogels voor die genoemd worden in bijlage I van de Vogelrichtlijn, en daarom gaat paragraaf 6.6.1 hier nader op in. De Vogelrichtlijn is deel van de Natura 2000-wetgeving, maar is ook van toepassing buiten Natura 2000-gebieden.

De Habitatrichtlijn heeft een ruim bereik en is van toepassing op vele aspecten van het milieurecht [18]. De richtlijn kent bepalingen over leefgebieden, flora en fauna, niet alleen op het land maar ook in de zee. De doelen worden bereikt via verbodsbepalingen voor de lidstaten, het opleggen van verplichtingen, zoals de plicht om te monitoren en met financiële ondersteuning.

We kunnen onderscheid maken tussen gebieds- en soortenbescherming en deze vormen van juridische bescherming komen in beide richtlijnen aan bod. Hoe soortenbescherming is geregeld in de Vogelrichtlijn wordt uitgelegd in paragraaf 2.5 en 2.6, gevolgd door een uitleg over gebiedsbescherming in de Vogelrichtlijn in paragraaf 6.6.1.

Afbeelding 6 - De vogel- en habitatrichtlijn van de EU

Gebiedsbescherming onder de Habitatrichtlijn

Gebiedsbescherming gebeurt in de Habitatrichtlijn voornamelijk door speciale beschermingszones, beter bekend als Natura 2000-gebieden, aan te wijzen [28]. Binnen deze gebieden gelden strenge regels en daarmee genieten deze speciale beschermingszones de hoogste juridische bescherming mogelijk in de EU.

In bijlage III staan criteria op grond waarvan een gebied aangewezen zou moeten worden als Natura 2000. Vervolgens draagt de lidstaat dit gebied voor bij de Europese Commissie, die het uiteindelijk aanwijst als Natura 2000 [28].

Als een gebied eenmaal is aangewezen als Natura 2000-gebied, dan treedt artikel 6 van de Habitatrichtlijn in werking. Dit artikel vormt de basis

voor het beschermen van deze gebieden en bevat bepalingen over de instandhouding van het gebied en een verbod op verslechtering of verstoering. Het kent ook een bepaling over eventuele afwijkingen en compensatie daarvoor. Het Hof van Justitie, de hoogste EU-rechter, past de richtlijn vrij streng toe. De lidstaten krijgen weinig ruimte om van hun verplichtingen af te wijken.

Soortenbescherming onder de Habitatrichtlijn

Ook buiten Natura 2000-gebieden is de Habitatrichtlijn van kracht. De soorten die zijn opgenomen in bijlage IV bij de richtlijn moeten overal, dus op het gehele grondgebied van de EU, worden beschermd op grond van artikel 12 en 13. De genoemde soorten zijn daardoor juridisch goed beschermd. Uit het onderzoek van het team dat verantwoordelijk was voor het ecologische hoofdstuk van dit rapport, is niet gebleken dat er in de Hatertse en Overasseltse Vennen soorten voorkomen die op de lijst in bijlage IV staan.

In Bijlage V van de Habitatrichtlijn worden wel enkele plantensoorten genoemd die voorkomen op de Hatertse en Overasseltse Vennen [29]. Voor soorten in deze bijlage geldt een minder streng regime dan voor de soorten in Bijlage IV. Artikel 15 bepaalt dat de diersoorten in bijlage V niet gedood of gevangen mogen worden. Voor plantensoorten geldt deze bepaling niet.

Het verwijderen en gebruiken van deze soorten is niet direct verboden, maar artikel 14 geeft de lidstaten wel de mogelijkheid om voor de soorten in bijlage V bepaalde maatregelen te treffen om te voorkomen dat dit ten koste gaat van hun behoud [30]. De toegang tot een gebied kan bijvoorbeeld worden beperkt. De bepalingen uit bijlage IV en V van de Habitatrichtlijn zijn verwerkt in de Omgevingswet en nader uitgewerkt in een Algemene Maatregel van Bestuur (AMvB) van de minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit. Daarin staat dat de wetgever op grond van artikel 14 van de Habitatrichtlijn de verplichting op zich neemt om maatregelen te treffen, zodat bij exploitatie en onttrekking van bepaalde soorten een goede staat van instandhouding wordt gewaarborgd [31]. Volgens deze AMvB is er in Nederland geen aanleiding om dergelijke maatregelen te nemen ten aanzien van de soorten die genoemd staan in bijlage V [31].

Als een soort die in bijlage V wordt genoemd in een ongunstige staat van instandhouding verkeert, moeten de lidstaten dus actie ondernemen en deze soort in ieder geval niet onttrekken aan het gebied, zoals het Hof zegt in het besproken arrest. Dat gebeurt in de Hatertse en Overasseltse Vennen bijvoorbeeld door de toegang tot gebieden waar veenmos groeit te beperken. Deze maatregel voorkomt echter niet dat het veenmos te lijden heeft van stikstof en verdroging, al is het de vraag of er sprake is van een ongunstige staat van instandhouding. De populatie op de Hatertse en Overasseltse Vennen is vrij groot, maar heeft ook een essentiële functie in het ecosysteem daar. Naar aanleiding van het besproken arrest kan dus discussie ontstaan over de vraag of de overheid beschermingsmaatregelen voor deze soorten zou moeten treffen.

Kader 6

HvJEU C-436/22 – maatregelen voor bijlage V-soorten?

In een zaak die door een Spaanse natuurbeschermingsorganisatie was aangespannen bij het Hof van Justitie ging het om een besluit van de Spaanse autoriteiten om de wolf aan te wijzen als soort waarop mag worden gejaagd, terwijl de staat van instandhouding van de wolf in Spanje ongunstig is [32]. De wolf is opgenomen in bijlage V van de Habitatrichtlijn. Het Hof erkent dat lidstaten weliswaar een zekere beoordelingsmarge hebben in wat zij nodig achten voor de staat van instandhouding van deze soorten, maar het is wel de bedoeling van artikel 14 dat de onttrekking aan de natuur van deze soorten wordt beperkt en zeker niet uitgebreid [32]. Toezicht op deze soorten door de lidstaten is bovendien verplicht op grond van artikel 11 van de Habitatrichtlijn, en dus ook een beoordeling van maatregelen daarvoor. De jacht op wolven in Spanje was dus ten onrechte goedgekeurd [32].

2.5 Het nationale natuurbeschermingsrecht: de Omgevingswet

Het nationale natuurbeschermingsrecht wordt voor een groot deel bepaald door de Europese Vogelrichtlijn en Habitatrichtlijn. De regels ter bescherming van de soorten die onder deze richtlijnen vallen, zijn omgezet in de Omgevingswet. Binnen de Omgevingswet wordt onderscheid gemaakt tussen verschillende activiteiten die de natuur betreffen. Het gaat hier vooral om het onderscheid tussen gebiedsbescherming en soortenbescherming.

In het kader van de gebiedsbescherming is op grond van de Omgevingswet een vergunning vereist voor Natura 2000-activiteiten [33]. Het gaat hierbij om activiteiten die afzonderlijk of in combinatie met andere plannen of projecten significante gevolgen kunnen hebben voor een Natura 2000-gebied [34]. Of die gevolgen reëel zijn, wordt bepaald aan de hand van een voortoets. Als significante gevolgen niet op voorhand kunnen worden uitgesloten, dan is het project vergunningplichtig en moet er een passende beoordeling worden gemaakt [35].

Het uitgangspunt is dat een omgevingsvergunning alleen wordt verleend als uit een passende beoordeling met zekerheid is gebleken dat de activiteit de natuurlijke kenmerken van het

Natura 2000-gebied niet zal aantasten [36, 37]. In sommige gevallen kan er ook een vergunning worden verleend zonder dat de vereiste zekerheid is verkregen. Dit mag alleen onder bepaalde voorwaarden, die vermeld staan in het Besluit kwaliteit leefomgeving (Bkl) [38].

Omdat het vennengebied niet is aangemerkt als een Natura 2000-gebied, hoeft in het kader van de gebiedsbescherming alleen te worden getoetst of het project de natuurlijke kenmerken van omliggende Natura 2000-gebieden aantast. De toetsing heeft dus geen betrekking op de natuurlijke kenmerken van het vennengebied zelf. Als er geen significante gevolgen zijn voor een verderop gelegen Natura 2000-gebied, hoeven de projecten ook niet meer gezamenlijk met andere projecten te worden beoordeeld.

In het kader van soortenbescherming is het echter wel verboden om een flora- en fauna-activiteit uit te voeren, voor zover het gaat om een activiteit die wordt genoemd in het Besluit activiteiten leefomgeving (Bal) [33]. Een flora- en fauna-activiteit is een activiteit met mogelijke gevolgen voor van nature in het wild levende dieren of planten [34].

Er zijn drie beschermingsregimes opgenomen in het Bal:

1. Soorten die onder de Vogelrichtlijn vallen (alle van nature in het wild levende vogels).
2. Soorten die onder de Habitatrichtlijn vallen.
3. Andere soorten die vanuit nationaal oogpunt beschermd moeten worden.

Elk beschermingsregime kent verschillende verbodsbepalingen. Om te mogen afwijken van een verbodsbepaling is een omgevingsvergunning vereist, en wie daarvoor in aanmerking wil komen, moet aan drie criteria voldoen [38].

1. Van een verbodsbepaling mag alleen worden afgeweken als er geen andere bevredigende oplossing voor de handeling mogelijk is.
2. Ten tweede moet tegenover de gewenste afwijking een in de wet genoemd belang staan. De wet geeft voor de verschillende beschermingsregimes aan wat die belangen zijn.
3. Ten slotte mag de ingreep geen afbreuk doen aan de staat van instandhouding van de soort.

Of dier- en plantensoorten nu wettelijk beschermd zijn of niet, iedereen moet voldoende rekening houden met in het wild levende dieren en planten in hun directe leefomgeving. De specifieke zorgplicht voor flora- en fauna-activiteiten doet een beroep op de eigen verantwoordelijkheid van de initiatiefnemer [39]. Uit het Bal volgt dat het voor de bescherming van de fysieke leefomgeving niet voldoende is om alleen de doelvoorschriften of maatregelen die in het Bal en eventuele omgevingsvergunning zijn voorgeschreven strikt en naar de letter na te leven. Op grond van de specifieke zorgplicht rust op degene die de activiteit verricht de plicht om daarnaast te blijven nadenken over maatregelen die redelijkerwijs van hem kunnen worden gevergd om de nadelige gevolgen voor het gestelde belang van natuurbescherming te voorkomen of afdoende te beperken [40].

2.6 Verschillende beleidsniveaus

De Hatertse en Overasseltse Vennen valt onder meerdere beleidsniveaus: nationaal, provinciaal, regionaal en gemeentelijk. Op nationaal niveau is de Nationale Omgevingsvisie (NOVI) van belang. Die is bedoeld als langetermijnvisie op de toekomst en de ontwikkeling van de leefomgeving in Nederland. De Rijksoverheid gaat daarbij uit van vier prioriteiten: ruimte voor klimaatadaptatie en energietransitie, verduurzaming van de economie van Nederland met behoud van ons groeipotentieel, sterke en leefbare steden en regio's en toekomstbestendige ontwikkeling van het landelijk gebied [41].

Op provinciaal niveau heeft de provincie Gelderland een omgevingsverordening vastgesteld,

met de volgende vier kernpunten: een gezond, veilig, schoon en welvarend Nederland. [42]. De kwaliteit van de leefomgeving is erg belangrijk. In de omgevingsverordening staat de juridische doorwerking van de regels uit de Gelderse omgevingsvisie. Hiermee kan beleid worden afgedwongen waarvoor de inzet van algemene regels noodzakelijk is om provinciale belangen veilig te stellen of om uitvoering te geven aan wettelijke verplichtingen [17].

Rond Arnhem en Nijmegen werken achttien gemeenten met elkaar samen en maken afspraken die van invloed zijn op ruimtelijke plannen. Ze werken samen aan vijf opgaven: circulaire regio, groene groeiregio, ontspannen regio, productieve regio en verbonden regio. Gezien de relevantie voor dit rapport gaan we hier nader in op de ontspannen regio. Deze opgave gaat over recreatie en toerisme in het gebied. Het doel is om de natuur, het landschap, het cultureel erfgoed en de culturele infrastructuur te versterken. Een voorbeeld van een initiatief is het opzetten van een fiets- en wandelrouten netwerk.

De gemeente Wijchen heeft ook een omgevingsvisie die volledig gericht is op de specifieke behoeften van die gemeente. Daarin komen aspecten als het aantrekken van meer jongeren, verbetering van de brede welvaart en duurzaamheid en versterking van de verbindende rol van de gemeente aan bod. Speerpunten zijn:

1. Voldoende woningen voor inwoners in elke levensfase.
2. Aantrekkelijke groene wijken en kernen, met goede voorzieningen en bereikbaarheid. Hieronder vallen ook recreatie en toerisme.
3. Iedereen aan het werk. Bij het vestigen van bedrijven geldt kwaliteit boven kwantiteit, en daarbij is het belangrijk dat er genoeg werkgelegenheid is in verschillende sectoren.
4. Een sterke, gezonde en sociale samenleving, met oog voor mentale en fysieke gezondheid, preventie, maatwerk en zorg dicht bij huis.
5. Een energieneutrale en fossielvrije toekomst.
6. Krachtige samenwerking tussen gemeente(n), inwoners, ondernemers en partners.

De gemeente wil dat bij nieuwe initiatieven op het gebied van recreatie en toerisme rekening wordt gehouden met de natuur; het behoud daarvan moet het uitgangspunt zijn. Als het gaat om werkgelegenheid richt de gemeente zich ook op de agrariërs die door de landelijke ontwikkelingen in de agrarische sector minder of geen werk hebben. De gemeente wil de boeren perspectief bieden en hun de ruimte geven om bijvoorbeeld agrarisch natuurbeheer te combineren met recreatie en andere bedrijvigheid. De gemeente heeft ook een toeristische visie ontwikkeld, met drie focusgebieden: centrum Wijchen, de Berendonck en het natuurlijk cultuurhistorisch buitengebied. De doelen van het beleid zijn om de leefbaarheid te vergroten, de economie te versterken, werkgelegenheid te creëren en te behouden en duurzamer te worden. Een concrete doelstelling is een toename van het aantal toeristische overnachtingen met 20 procent.

Ook de gemeente Heumen heeft een omgevingsvisie [43]. De belangrijkste ambities van die gemeente zijn een klimaatneutrale samenleving, een gezonde, veilige en groene leefomgeving en een circulaire economie. Het hoofddoel van de strategische visie van deze gemeente, die een kader vormt voor de omgevingsvisie, is het nastreven van een inclusieve samenleving. In de omgevingsvisie geeft de gemeente Heumen een uitleg van de drie belangrijkste ambities:

1. Klimaatbestendig zijn in 2035 en klimaatneutraal in 2050.
De gemeente kiest duurzaamheid en klimaatbestendigheid als vertrekpunt voor nieuwe ontwikkelingen in de gemeente. Met klimaatbestendig wordt bedoeld dat de gemeente beschermd is tegen de effecten van klimaatverandering. Klimaatneutraal houdt in dat de gemeente helemaal geen bijdrage meer levert aan klimaatverandering.
2. Wonen en werken in een gezonde, veilige en groene leefomgeving.

Hierbij speelt de gemeente niet alleen in op de nieuwe thema's in de Omgevingswet, namelijk gezondheid en veiligheid, maar geeft zij ook invulling aan de wensen van de inwoners, namelijk schone lucht en voldoende groen op loopafstand. De gemeente stelt dat nieuwe ontwikkelingen in beginsel moeten bijdragen aan een gezonde, veilige en groene leefomgeving.

3. Bevorderen van een circulaire economie in de breedste zin van het woord.

De gemeente committeert zich onder meer aan de ambitie om zo veel mogelijk circulair te bouwen en gebruik te maken van hernieuwbare energiebronnen.

2.7 Juridische uitdagingen

In deze paragraaf analyseren we de belangrijkste uitdagingen voor het gebied op basis van een beoordeling van een economische activiteit die in of rondom de Hatertse en Overasseltse Vennen gepland staat. In de volgende paragrafen worden de voornaamste bevindingen en juridische en ecologische gevolgen daarvan uiteengezet. Deze uitdagingen zijn interdisciplinair van aard, want zowel in ecologische als juridische zin is het huidige juridische kader voor deze uitdagingen ontoereikend.

Cumulatie van stikstofuitstoot

Een fundamenteel juridisch vraagstuk betreft de cumulatie van stikstofuitstoot door meerdere projecten. Hierbij verwijzen we naar een uitspraak van de Afdeling Bestuursrechtspraak van de Raad van State (de hoogste algemene bestuursrechter), waarin het cumulatieve effect van deze projecten centraal stond. In de betreffende zaak ging het om twee evenementen op het terrein van Vliegveld Twenthe Evenementenlocatie, waarvoor afzonderlijke vergunningen waren verleend. Een aantal stichtingen, waaronder Stichting Lonnekerberg, voerde aan dat een natuurvergunning op basis van de Wet natuurbescherming (Wnb) vereist was, vanwege de mogelijke schadelijke stikstofuitstoot voor nabijgelegen Natura 2000-gebieden.

De Raad van State oordeelde dat de evenementen als één project moesten worden beschouwd en dat de totale stikstofdepositie moest worden beoordeeld. Vanwege het ontbreken van een volledige beoordeling kwam de Raad van State tot het oordeel dat negatieve gevolgen voor de Natura 2000-gebieden niet uitgesloten konden worden [44].

De Hatertse en Overasseltse Vennen is niet aangemerkt als een Natura 2000-gebied. Rondom het gebied, en dus ook rond de voorgenomen activiteiten, liggen echter wel meerdere Natura 2000-gebieden. Ieder project dat in of in de buurt van een Natura 2000-gebied plaatsvindt, moet getoetst worden op stikstofdepositie. Dat is dus een extra eis die door de rechtspraak is ingegeven. Hoewel de stikstofuitstoot van de verschillende activiteiten afzonderlijk beperkt lijkt, kan de cumulatieve stikstofuitstoot van alle uitbreidingsplannen gezamenlijk een significant effect hebben op de omliggende Natura 2000-gebieden. Zouden de economische activiteiten in het licht van de bovenstaande jurisprudentie niet als één project moeten worden beschouwd? Nee, dat is in dit geval niet nodig, omdat de activiteiten te ver weg liggen van Natura 2000-gebieden en de Hatertse en Overasseltse Vennen zelf geen Natura 2000-gebied is. De projecten hoeven dus niet als één gezamenlijk evenement te worden beschouwd en een stikstofberekening van de cumulatie van activiteiten is niet nodig. Zolang elke economische activiteit onder een bepaalde norm blijft voor wat betreft stikstof, mag het project dus doorgaan.

Toename van de toeristische druk

Een tweede uitdaging betreft de toename van de toeristische druk op de Hatertse en Overasseltse Vennen als gevolg van de uitbreiding van activiteiten in het gebied. Die worden nauwelijks onderzocht, want in het huidige juridische kader wordt de toename van de toeristische druk niet meegenomen in de beoordeling, omdat die niet meer aan de gebiedsbescherming hoeft te worden

getoetst. De toename van het aantal bezoekers in de Hatertse en Overasseltse Vennen is verder uitgewerkt in paragraaf 3.3.1.

Een voorbeeld is camping Bij de 3 Linden in Wijchen, die wil uitbreiden naar 150 campingplekken [45]. In de plannen voor de voorgenomen uitbreiding wordt er geen rekening gehouden met de hatertse en overasseltse vennen, omdat dit gebied buiten de officiële toetsingskaders van Natura 2000 valt. Er wordt alleen naar het terrein zelf gekeken en niet naar de gevolgen voor de omliggende natuur. In het omgevingsplan geeft de camping aan dat die voornamelijk 'rustzoekers' zal trekken, een doelgroep die vaak wandelingen maakt in de omliggende natuurgebieden zoals de Hatertse en Overasseltse Vennen [46]. Dit leidt onvermijdelijk tot een toename van het aantal bezoekers aan dit natuurgebied, met als gevolg een verhoogde druk op de biodiversiteit. Hoewel de initiatiefnemers beargumenteren dat niet elke campinggast het natuurgebied dagelijks zal bezoeken, staat wel vast dat een uitbreiding tot 150 campingplekken onmiskenbaar een toename van het aantal bezoekers zal betekenen, wat negatieve gevolgen heeft voor de biodiversiteit. Deze aspecten komen in de plannen te weinig naar voren.

Belangen van anderen

Een laatste uitdaging betreft de invloed van de plannen en de besluitvorming voor andere belanghebbenden, zoals omwonenden of andere grondeigenaren. Een aanvraag voor een omgevingsvergunning is primair gericht op de belangen van de belanghebbende zelf. Dat valt te verklaren doordat het huidige juridische kader niet vereist dat initiatiefnemers van nieuwe projecten ook rekening houden met de bredere impact van een project. Ten aanzien van deze belangen heeft een participatie traject plaatsgevonden, de oorspronkelijke aanvraag van 240 eenheden is aan de hand daarvan teruggebracht naar 150 eenheden. Dit laatste aantal is voor sommige belanghebbenden nog te groot waardoor een botsing van belangen aanwezig blijft.

Conclusie juridische uitdagingen

We kunnen concluderen dat de huidige juridische regelgeving geen oplossing biedt voor de hierboven geschetste juridische uitdagingen waar het gebied tegenaan loopt. De verschillende (geplande) economische activiteiten, zoals benoemd in paragraaf 3.3.2, leiden tot een grotere stikstofuitstoot en toename van de toeristische druk, maar op grond van de huidige regelgeving hoeven de verschillende belanghebbenden geen rekening te houden met andere belanghebbenden in het gebied.

2.8 Conclusies

Het huidig juridisch kader biedt slechts in beperkte mate bescherming ten aanzien van de Hatertse en Overasseltse Vennen. Aangezien het gebied geen Natura-2000 status heeft, is de juridische bescherming beperkt tot specifieke soorten. Wanneer een omgevingsvergunning wordt aangevraagd, dan zal gekeken worden naar de specifieke locatie waar de activiteit zal plaatsvinden waarvoor de vergunning wordt aangevraagd. Eventuele negatieve effecten zoals een toename van het aantal bezoekers aan het gebied als gevolg van bijvoorbeeld het goedkeuren van de bouw van een hotel, worden niet meegenomen in de beoordeling van de vergunning. Gezien de verschillende doelstellingen geformuleerd op de verschillende beleidsniveau's maakt dit dat autoriteiten uiteindelijk een keuze zullen maken waarbij juridisch gezien natuur slechts een beperkte rol speelt in de vorm van soortenbescherming op locatie.

3. Governance van economische ontwikkelingen en natuur

In dit hoofdstuk wordt de complexe wisselwerking tussen economische ontwikkeling, menselijk gebruik en de natuur verkend. De nadruk ligt op de rol van governance bij het vinden van een balans tussen economische groei en ecologische duurzaamheid. In Nederland hebben economische activiteiten door de eeuwen heen hun sporen nagelaten in onze natuurlijke landschappen en ecosystemen. Door landbouw, industrie en verstedelijking is de natuur onder druk komen te staan. Die toenemende druk op natuurgebieden en hulpbronnen leidt nu tot nieuwe uitdagingen, zoals biodiversiteitsverlies, achteruitgang van ecosystemen en verlies van cultuurhistorische waarde. Deze uitdagingen vragen om een weloverwogen bestuurlijke aanpak om verdere achteruitgang te voorkomen.

3.1 Governance in de Vennen

Governance omvat bestuur en toezicht in brede zin, niet alleen door de overheid maar ook door informele organisaties. Dit begrip verlegt de aandacht van de staat naar besturen als een activiteit door alle belanghebbenden wordt uitgevoerd [47].

In en rond de Hatertse en Overasseltse Vennen zijn verschillende actoren actief, die met elkaar interacteren en gezamenlijk invloed uitoefenen op het gebied. Uit paragraaf 1.5 blijkt dat ze met hun handelen bijdragen aan de ecologische achteruitgang van de Hatertse en Overasseltse Vennen. De governance in het gebied werkt dus niet optimaal. Willen we dit begrijpen, dan moeten we eerst inzicht hebben in de huidige bestuurlijke mechanismen. Daarbij gaat het om de interactie tussen de verschillende actoren en de beslissingen die zij nemen, en hoe hun beslissingen weer van invloed zijn op andere actoren en de beslissingen die zij nemen. We moeten dus eerst de huidige bestuursstructuur in kaart brengen om te begrijpen waarom er een doelbewuste aanpak nodig is om de governance van het gebied te verbeteren.

We bespreken eerst het concept van de *tragedy of the commons* en leggen verbanden met de economische ontwikkelingen waar het gebied mee te maken heeft. De term *tragedy of the commons* verwijst naar het verschijnsel waarbij ongecontroleerd gebruik van een gemeenschappelijk goed, bijvoorbeeld een natuurgebied, tot achteruitgang en uitputting van dat gebied kan leiden. Verder gaan we in op de vraag waarom het gebied zo drukbezocht blijft en waarom de economische activiteiten in en rond het gebied blijven toenemen, terwijl algemeen bekend is dat het gebied achteruitgaat. Vervolgens bespreken we wat voor diensten de natuur ons levert en ten slotte beantwoorden we de vraag waarom het daadwerkelijk nadelig is voor de mensheid als een natuurgebied of ecologisch systeem achteruitgaat.

In het tweede deel van dit hoofdstuk gaan we dieper in op het begrip 'bestuur' en maken we een analyse van de belanghebbenden om inzicht te krijgen in de huidige bestuursstructuur, de verschillende actoren in het gebied en de doelen die ze nastreven. Er zijn duidelijke regels nodig om verdere achteruitgang te voorkomen en de gemeenschappelijke hulpbronnen effectief te reguleren. De verschillende belanghebbenden, van overheidsinstanties en bedrijven tot natuurorganisaties en verenigingen, moeten hier een rol in krijgen. Per belanghebbende wordt besproken welke rol zij (kunnen) spelen en wat hun belangen zijn in het gebied. Daarbij wordt ook de economische waarde meegenomen, terwijl in de eerdere hoofdstukken de nadruk op de ecologische waarde lag (hoofdstuk 1) en op het juridisch kader (hoofdstuk 2). Al deze waarden moeten worden overwogen om te begrijpen hoe governance werkt.

3.2 Overbenutting en tragedie van de commons

De tragedie van de commons treedt op als gemeenschappelijke hulpbronnen worden overbenut omdat mensen kortetermijnbelangen vooropstellen zonder rekening te houden met de langetermijneffecten van dit intensieve gebruik. Zonder effectieve regulering leidt deze overbenutting vaak tot uitputting van de hulpbron en zelfs tot economische schade.

De natuur biedt diverse ecosysteemdiensten, die vaak onvoldoende worden gewaardeerd in de economische besluitvorming, omdat ze als gratis worden beschouwd. De bescherming van de natuur wordt vaak alleen beargumenteerd vanuit de esthetische en ethische waarde ervan, maar de achteruitgang van de natuur is ook economisch en maatschappelijk van belang [48], zoals verderop wordt uitgelegd.

Afbeelding 7 - De tragedie van de commons beschrijft hoe gemeenschappelijke hulpbronnen (in deze afbeelding visbestanden) uitgeput kunnen raken door overexploitatie, doordat onduidelijk wie de bronnen beheert en wie er wat mee mag doen. Mike Keefe Cagle cartoons 18-03-2011

Dit verschijnsel verklaart waarom veel gemeenschappelijke hulpbronnen worden overbelast en uitgeput raken [49]^[OBB]. Gemeenschappelijke hulpbronnen (commons) zijn door de natuur geleverde 'diensten' die toegankelijk zijn voor iedereen, zoals de vissen in de zee, de lucht, de bomen in het bos en de natuur in onze omgeving. Deze diensten of bronnen kunnen uitgeput raken. De tragedie van de commons is een situatie die optreedt wanneer individuen of bedrijven, wetende dat hun acties negatieve gevolgen hebben voor een gemeenschappelijke hulpbron, toch blijven streven naar persoonlijk gewin in plaats van zich in te zetten voor het

algemeen belang. Deze negatieve gevolgen ontstaan als er meer van deze gemeenschappelijke hulpbron wordt gebruikt dan de capaciteit van de hulpbron toelaat. Het probleem met gemeenschappelijke bronnen is dat het niet duidelijk is wie wat mag doen met de middelen. Het gevolg is dat iedereen [49] gaat gebruiken. Dit leidt op de lange termijn tot uitputting van de hulpbron en ecologische schade aan het gebied [49].

Bij de Hatertse en Overasseltse Vennen is dit herkenbaar. Het gebied trekt jaarlijks honderdduizenden bezoekers en de economische activiteiten rond het gebied nemen toe en breiden uit. Hoewel we op de hoogte zijn van de ecologische kwetsbaarheid van het gebied, staat het streven naar economische voordelen voorop. Mensen en bedrijven zijn niet gemotiveerd om hun gedrag vrijwillig aan te passen voor het collectieve welzijn van het gebied [49].

Hieronder volgt een aantal voorbeelden van hoe de natuur achteruitgaat door intensief gebruik door twee sectoren, de agrarische en toeristische sector, in het algemeen. We kijken eerst naar de impact van de landbouw op de natuur en de gemeenschappelijke hulpbronnen die zij biedt. Daarna bekijken we hoe de toeristische sector de natuur kan overbelasten. Deze voorbeelden laten zien hoe de capaciteit van de natuur wordt overschreden voor winst op de korte termijn, wat leidt tot gezamenlijk verlies op de lange termijn.

3.2.1 Impact van de landbouw

In 2024 was de agrarische sector, in het bijzonder de veeteelt, met 52 procent de grootste bron van de stikstofdepositie in Nederland [50]. De toegenomen stikstofuitstoot hangt samen met onze vraag

naar voedsel, die in de afgelopen decennia flink is gestegen. Om aan deze vraag tegemoet te komen, is de landbouw steeds intensiever geworden. Dat heeft gevolgen voor de commons. Hoe beïnvloedt deze stikstofuitstoot onze natuur?

Bemesting en watervervuiling

Boerderijen maken veelal gebruik van meststoffen om gewassen te laten groeien. Deze meststoffen bestaan onder andere uit stikstof en fosfaat. Als deze meststoffen op het land worden gebruikt, kunnen ze via regenwater in nabijgelegen rivieren en meren terechtkomen. Deze toevoer van meststoffen kan leiden tot eutrofiëring, het proces waarbij er een overmaat aan nutriënten in het oppervlaktewater terechtkomt. Dat zorgt voor een grote toename in algengroei. Een overmaat aan algen kan het zonlicht blokkeren voor de waterplanten die onder het wateroppervlak groeien en daardoor kunnen planten afsterven, met als gevolg sterfte van de aanwezige dieren. Het eindresultaat van eutrofiëring is vrijwel dood water.

Naast meststoffen worden er in de agrarische sector ook pesticiden gebruikt om ongedierte en ziektes bij gewassen te bestrijden. Deze chemische stoffen kunnen in het dichtbijgelegen milieu terechtkomen, wat schadelijk is voor insecten, amfibieën, vogels en andere soorten in het natuurgebied.

Stikstofuitstoot en verzuring

Veeteeltbedrijven stoten veel ammoniak uit, een gas dat stikstof bevat en de lucht kan vervuilen. Wanneer deze stikstof zich afzet in een natuurgebied, kan dat leiden tot verzuring en overbemesting van de bodem. We spreken van overbemesting als een meststof meer mineralen bevat dan de plant kan opnemen [51]. Overbemesting van de bodem zorgt voor dominantie van snelgroeiende planten zoals brandnetels en gras, wat de biodiversiteit van het gebied kan verminderen. Dat heeft een nadelig effect op de insecten in het natuurgebied.

Watergebruik en droogte

Voor het verbouwen van gewassen gebruiken boeren veel water. Dit water wordt opgepompt uit de grond waardoor het grondwaterpeil in de omgeving daalt. Dat kan een negatief effect hebben op natuurgebieden, vooral op moerasgebieden en wetlands, die afhankelijk zijn van een stabiele watervoorziening. Door een laag grondwaterpeil kan het natuurgebied verdrogen, wat nadelig is voor waterminnende plantensoorten en dieren die in een vochtige omgeving leven.

Er zijn echter ook voorbeelden van boerenbedrijven die minder impact hebben op de natuur, zoals biologische melkveehouderijen die geen synthetische bestrijdingsmiddelen gebruiken, waar koeien 's zomers buiten grazen en waar alleen natuurlijk veevoer wordt gebruikt [52]. Een ander voorbeeld is regeneratieve landbouw. Die richt zich op een gezondere bodem, meer biodiversiteit en gezondere ecosystemen, door maatwerk toe te passen al naargelang wat de bodem op een bepaalde plek nodig heeft [53].

3.2.2 Impact van het toerisme

De relatie tussen toerisme en biodiversiteit wordt vaak omschreven als een 'tweesnijdend zwaard'. Zoals vermeld in het hoofdstuk over ecologie, brengt toerisme economische voordelen en vergroot het het bewustzijn van de waarde van natuur. Toerisme kan echter ook negatieve gevolgen hebben voor natuurgebieden, bijvoorbeeld door vervuiling, landontginning en het (overmatige) gebruik van natuurlijke hulpbronnen, wat weer gevolgen heeft voor de water- en luchtkwaliteit [54, 55]. Bijvoorbeeld, aanleg van golfbanen nabij beschermde gebieden leidt tot een aanzienlijk waterverbruik, wat problemen veroorzaakt in het watersysteem en de instandhouding van de waterkwaliteit bemoeilijkt [56]. Toeristische activiteiten (in dit geval golftoerisme) zijn hier dus van invloed op de beschikbaarheid van lokale natuurlijke hulpbronnen, zowel voor de natuur zelf als voor

de lokale gemeenschap.

Individueen kunnen ook schade aan de natuur veroorzaken, bijvoorbeeld door afval achter te laten, buiten de paden te lopen wat erosie van de grond tot gevolg heeft en verstoring van wilde dieren (bijv. geluid en licht). Zo zijn nachtzwaluwen (*Caprimulgus europaeus*), grondnestelende vogels, bijzonder gevoelig voor verstoringen, waaronder geluid. Een studie in Engeland liet zien dat verstoorte gebieden bijna de helft minder broedparen hadden, omdat de vogels door harde of onverwachte geluiden van hun nesten werden verjaagd [57].

Het beleid in Nederland richt zich sterk op het bevorderen van publieke toegang tot de natuur, met als doel mensen te verbinden met de natuur en hun milieubewustzijn te vergroten. Veel beschermde natuurgebieden hebben echter moeite met de druk van recreatiebedrijven en de bezoekers die ze aantrekken, waardoor het vermogen van natuurgebieden om veranderingen in het milieu (overstromingen, droogtes, enz.) op te vangen afneemt [58, 59]. In 2004 bevond 65 procent van alle camping- en bungalowfaciliteiten in Nederland zich binnen een strook van 500 meter van door de EU Habitat- en Vogelrichtlijn beschermde gebieden [54]. Daarom worden er maatregelen overwogen, zoals het beperken of verspreiden van bezoekers om ecologische verstoring te verminderen. Het risico blijft echter bestaan dat de recreatiedruk zich naar andere gebieden verplaatst, wat een bredere impact op het natuurlijke landschap kan hebben [59]. Dergelijke maatregelen kunnen de toenemende druk op ecosystemen niet voorkomen, vooral nu het aantal bezoekers aan Nederlandse natuurgebieden blijft stijgen [10]. Er zijn dan ook zorgen over de achteruitgang van veel waardevolle gebieden, omdat er geen beleid is dat grenzen stelt aan het toerisme en rekening houdt met de draagkracht van een gebied. Onderzoekers benadrukken dat het behoud van de 'kernkwaliteit' van de natuur essentieel is. Als kwetsbare soorten en habitats steeds meer bedreigd worden door menselijke activiteiten, gaat deze kernkwaliteit verloren en dan verliest het toerisme zijn doel in deze natuurgebieden [59].

3.3 Economische activiteiten

In deze paragraaf belichten we de historische en toekomstige economische activiteiten in en rond de Hatertse en Overasseltse Vennen, te beginnen met een beschrijving van economische activiteiten in het verleden, vóór 2014. Daarna komen de ontwikkelingen in de periode van 2014 tot 2024 aan bod, waaronder de groei van het aantal bezoekers aan het gebied. Tot slot worden de toekomstige economische activiteiten besproken, op basis van al bestaande plannen of schetsen van plannen. Met die informatie maken we een schatting van het aantal toekomstige bezoekers op jaarbasis.

3.3.1 Historische ontwikkelingen

In de omgeving van de Hatertse en Overasseltse Vennen vinden diverse economische activiteiten plaats. Aan de ene kant zijn dit activiteiten die door de bewoners van het gebied zelf worden uitgevoerd, zoals agrarische activiteiten. Aan de andere kant zijn er activiteiten die bezoekers naar het gebied trekken, zoals dagtrips (met bezoek aan een restaurant of theehuis), sportieve activiteiten en meerdaagse uitstapjes zoals het overnachten in een B&B of op een camping. Beide soorten activiteiten hebben invloed op de ecologische staat van de Vennen.

Situatie vóór 2014

Van oorsprong werd in de omgeving van het vennengebied vooral landbouw bedreven. In 2014 waren er dan ook veel verschillende boerenbedrijven gevestigd in het gebied, zoals melkveehouderijen en akkerbouwbedrijven. Sommige boeren combineren hun boerenbedrijf met toeristische activiteiten, zoals De Nieuwe Schatkuil, een melkveehouderij met horecavoorzieningen.

Daarnaast zijn er meerdere overnachtingsmogelijkheden in het gebied. Bij Wijchen ligt Bungalowpark Wighenerhorst, in het vennengebied Het Buitencentrum Overasselt (capaciteit 200 personen) en scoutingkampeerterrein Sint Walrick en bij Heumen Recreatiecentrum Heumens Bos (352 recreatiewoningen en 204 staanplaatsen). Verder zijn er meerdere horecagelegenheden, waaronder restaurant St. Walrick en Brasserie Golfpark De Berendonck.

Ook worden er diverse vrijetijdsactiviteiten aangeboden. Bij het Wijchens Ven is er visvereniging Altijd Tevreden en in recreatiegebied Berendonck ligt Golfpark De Berendonck. Andere sportverenigingen in de omgeving zijn onder andere een hockeyclub, scoutingclub, handboogvereniging en een voetbalvereniging in het Goffertpark in Nijmegen. Daarnaast bevinden onder andere paardensportcentrum De Veerkracht, Stal Formidabel, Partycentrum St. Frans en een hondenoppas zich in de omgeving van de Vennen.

In bijlage 2 staat een overzicht van de activiteiten vóór 2014, onderverdeeld per gemeente.

Situatie tussen 2007 en 2024

Tussen 2007 en 2014 zijn in de gemeente Wijchen drie activiteiten gestart. In 2007 is camping Bij de 3 Linden geopend, met 25 campingplaatsen. In 2014 heeft boerderij De Eikenhorst naast de melkveehouderij een boerenterras geopend en is begonnen met het organiseren van boerenspelen voor groepen. Daarnaast is in dat jaar ook BuitenOverleg geopend, een trainingscentrum voor maximaal zestig personen.

In 2016 is in de gemeente Heumen de B&B van Beijden geopend, met capaciteit voor vier personen. In 2017 breidde camping Bij de 3 Linden uit met een B&B die ook als groepsaccommodatie wordt verhuurd, met plek voor dertig personen.

Eén jaar later zijn in Heumen B&B Farmhouse de Loksheuvel en de Agnetenhoeve geopend. Beide hebben plek voor twaalf personen. In 2017 is in deze gemeente Camping de Eikelaar gestart, met 33 kampeerplaatsen. In 2018 is in de gemeente Nijmegen HARM's hoeve geopend, waar bezoekers voor één dag het boerenleven kunnen beleven. In 2019 is in de gemeente Wijchen Thermen Berendonck geopend, waar per dag achthonderd bezoekers op afkomen en (boeren)camping het Scharrelnest, met ongeveer veertig kampeerplaatsen. Tussen 2020 en 2023 zijn er geen nieuwe activiteiten gevonden. In de eerste helft van 2024 zijn er in Wijchen 650 woningen bij gekomen

In bijlage 2 staat een overzicht van de activiteiten na 2014, ingedeeld per gemeente, en een berekening van de bezoekersaantallen.

Toename van het aantal bezoekers in de omgeving

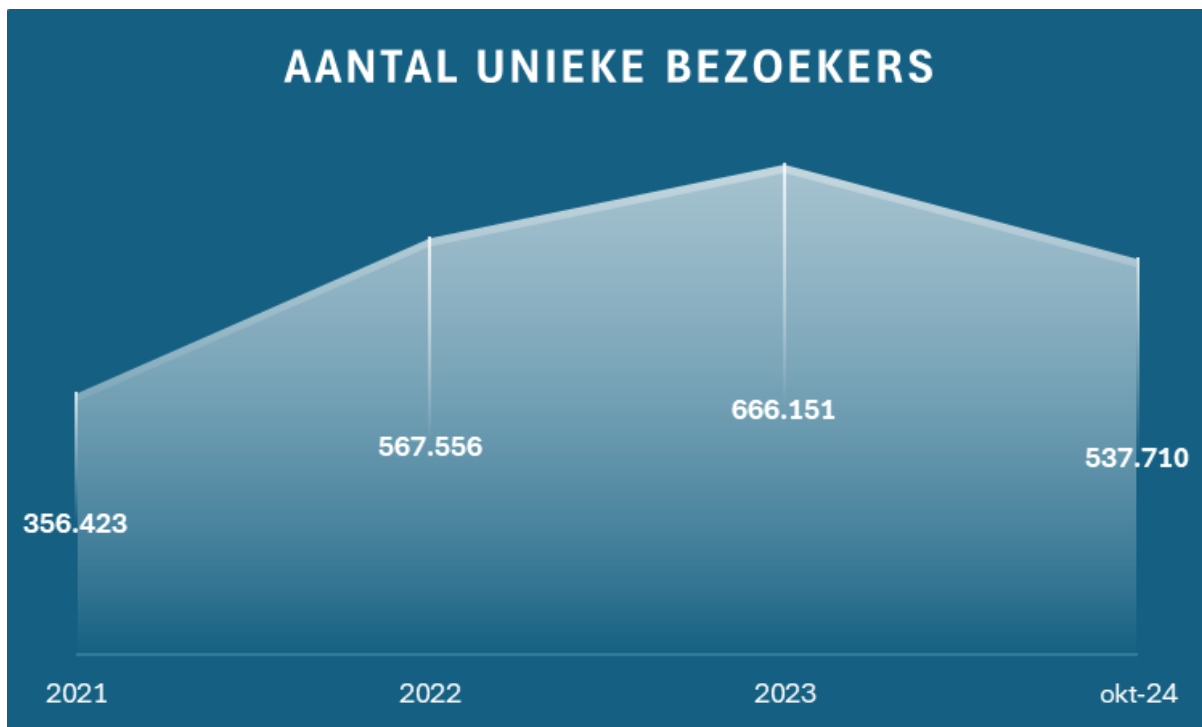
Elke toeristische activiteit trekt bezoekers naar de omgeving van het vennengebied. Het is niet mogelijk om per activiteit te achterhalen waar de bezoekers vandaan komen, hoe ze naar het gebied reizen, of ze de Hatertse en Overasseltse Vennen zelf bezoeken en wat ze daar doen. Wel kan het aantal extra overnachtingen worden geschat op basis van de extra overnachtingsplekken die er in de periode 2014-2024 bij zijn gekomen. De jaarrond beschikbare overnachtingsplekken vormen samen een toename van ongeveer 72 slaapplekken in Heumen en Wijchen.

Voor wat betreft de seizoensgebonden overnachtingsplekken zijn er 98 nieuwe kampeerplaatsen bij gekomen. Bij een gemiddelde van naar schatting drie personen per kampeerplaats komt dit neer op 294 extra slaapplekken in totaal, met 65 kampeerplaatsen in Wijchen en 33 in Heumen. Omdat het aantal personen per kampeerplaats een schatting is, is dit cijfer is erg onzeker. Dit kan per camping en per nacht verschillen.

Voor de dagactiviteiten, zoals restaurants en sportclubs, zijn geen exacte bezoekersaantallen beschikbaar. Wel is bekend dat trainingscentrum BuitenOverleg maximaal 60 personen kan ontvangen en dat Thermen Berendonck dagelijks gemiddeld 800 bezoekers trekt [60].

Toerisme Veluwe Arnhem Nijmegen monitort het unieke bezoekersaantal van het

vennengebied sinds 2021. 'Unieke bezoekers' betekent het aantal verschillende personen dat het gebied bezoekt. Deze cijfers geven dus niet aan hoe vaak een persoon het gebied heeft bezocht; Elke bezoeker wordt maar één keer geteld. In 2021 (tijdens de coronapandemie) bezochten 356.423 unieke bezoekers het vennengebied, in 2022 567.556, in 2023 666.151 en tot eind november 2024 537.710. Deze cijfers zijn weergegeven in de grafiek hieronder (figuur 3). Zoals te zien, is het aantal bezoekers de afgelopen vier jaar dus toegenomen.

Figuur 2 - Aantal unieke bezoekers Vennengebied in de periode 2021-2024

3.3.2 Toekomstige economische ontwikkelingen

Er zijn verschillende plannen van lokale ondernemers om uit te breiden. In de toeristische visie van de gemeente Wijchen staat dat ook zij graag een flinke groei zou zien van het toerisme. Om dit mogelijk te maken, wil de gemeente Wijchen zorgen voor voldoende, en een divers en aantrekkelijk aanbod aan verblijfsrecreatie.

Parallel aan deze beweging proberen boerderijen hun activiteiten te diversifiëren vanwege nieuwe duurzaamheidsregels, bijvoorbeeld met betrekking tot mest. Zo wil boerderij De Eikenhorst zich misschien meer gaan richten op zijn horecagelegenheid en de boerenspelen die er worden georganiseerd. Op het terrein van deze boerderij is ook een bierbrouwerij gevestigd, waar bierproeverijen en masterclasses worden georganiseerd. Camping Bij de 3 Linden is op dit moment een boerenfamiliebedrijf, waar onder andere voedermaïs wordt verbouwd voor de koeien van De Eikenhorst. Naast het boerenbedrijf zijn er ook een camping, B&B en groepsaccommodaties en een camperstalling.

Nijmegen heeft geen campings, dus is de stad afhankelijk van de campings in de omgeving. Camping Bij de 3 Linden hoopt in de behoefte van de stad te voorzien door mensen bijvoorbeeld een kampeerplek aan te bieden rondom de festivals en Vierdaagsefeesten. Zij zien dat beide partijen hier profijt van hebben. Hetzelfde geldt voor andere omliggende recreatieparken, zoals Thermen Berendonck in Wijchen. Wijchen heeft ook geen camping meer, terwijl het wel recreatief wil groeien. Ook daar wil Bij de 3 Linden via uitbreiding een rol in spelen. De boerderij heeft in bepaalde periodes van het jaar een tijdelijke camping met ongeveer 50 plekken. Verder wordt een

omgebouwde stal gebruikt als B&B en groepsaccommodatie voor maximaal 30 personen. In de huidige situatie heeft de camping 25 vaste campingplaatsen en 50 tijdelijke, alleen in bepaalde periodes. Bij de 3 Linden wil graag uitbreiden naar 150 plekken, die elk ruimte bieden aan 6 personen. Zo wordt het boerenbedrijf volledig getransformeerd tot een camping en groepsaccommodatie. Hierbij bestaat de doelgroep uit rustzoekers. Bij een volle camping betekent dit dat er 900 recreanten overnachten, dus dat is een mogelijke toename van 750 recreanten per nacht. De bezettingsgraad van een kampeerterrein is over het hele jaar gemiddeld 10,3% [61]. Dit geeft afgerond 28.000 extra gasten per jaar.⁷ Voor meer informatie over de regelgeving die van toepassing is op campings, zie Hoofdstuk 4.

Andere activiteiten en toeristische bedrijven spelen ook een rol. De camping van Wighenerhorst is overgenomen door investeerder Kopara die is verbonden aan Roompot. De plannen van Roompot in dit gebied zijn nog niet duidelijk. Wighenerhorst bestaat nu uit drie onderdelen. Het heeft 108 vakantiewoningen, een kampeerterrein en een huisjespark [62]. Landal Greenparks is van plan om op het kampeerterrein 84 recreatiewoningen te realiseren [63]. Er is geen informatie te vinden over de capaciteit van het oude kampeerterrein, en wordt er dus gekeken naar een toename van 84 chalets. Hierbij wordt er gerekend met chalets voor gemiddeld 6 mensen en met de bezettingsgraad voor verblijfsrecreatieve logiesaccommodaties, dit is een gemiddelde jaarlijkse bezettingsgraad van 23,2% [61]. Dit geeft een totale toename van ongeveer 42.500 extra mensen in de omgeving per jaar.⁸

Verder wordt Hotel Thermen Berendonck uitgebreid. Er komen 103 kamers, twee restaurants, retreats-zalen en een presidential suite bij. Naar verwachting is deze uitbreiding in het voorjaar van 2025 afgerond [64]. Ervan uitgaand dat de 103 extra kamers en de suite tweepersoonspersoonskamers zijn, kan het hotel elke nacht 208 extra mensen herbergen. De bezettingsgraad van een hotel is gemiddeld 55,2% [61]. Dit geeft een toename van ongeveer 42.000 gasten per jaar. Leisurelands is een organisatie die 19 verschillende recreatiegebieden in Gelderland beheert, waaronder ook recreatiegebied Berendonck. Voor dit gebied liggen er verschillende plannen klaar voor uitbreiding van de overnachtingsmogelijkheden, de horeca en de waterskibaan. Ook wordt er gesproken over uitbreiding en toename van evenementen. Men wil bijvoorbeeld het festival Emporium uitbreiden naar een tweedaags evenement [65]. Op camping Heumensbos is op dit moment plek voor 352 recreatiewoningen en stacaravans en 204 plaatsen voor caravans en tenten. In 2020 is er een plan geschreven om de camping uit te breiden met 33 hotelkamers [66].

Als we alle geplande economische ontwikkelingen bij elkaar optellen, kunnen we een schatting maken van de toename van het aantal recreanten die de Hatertse en Overasseltse Vennen zullen bezoeken en daarmee ook belasten. Uitbreiding van het aantal kampeerplekken bij De 3 Linden, de plannen voor vakantiepark Roompot en Hotel Thermen Berendonck leveren 112.500 extra overnachtingen op per jaar. In deze berekening zijn de mogelijke uitbreidingen van Leisurelands, Recreatiecentrum Heumens Bos en andere toekomstplannen die nog niet zijn uitgewerkt, niet meegenomen.

Deze toename van het aantal overnachtingen brengt zowel voor- als nadelen met zich mee. De lokale economie kan erdoor worden versterkt, omdat bezoekers betalen voor hun overnachting, recreëren in de omgeving en lokale eetgelegenheden bezoeken. Daarnaast zal ook de lokale

---

⁷ Deze paragraaf beschrijft de situatie in oktober/november 2024. Intussen is duidelijk dat de uiteindelijke aanvraag voor de camping is aangepast naar gemiddeld 3 personen per kampeerplaats, dit zou neerkomen op 450 recreanten bij een volle camping waardoor de jaarlijkse extra gasten richting 14.000 gaan in plaats van 28.000.

⁸ Deze en volgende paragrafen beschrijven de situatie in oktober/november 2024. Inmiddels zijn er een aantal ontwikkelingen geweest mbt de Wighenerhorst/vakantiepark Roompot, i.e. [het vakantiepark is van de baan](#) (04-02-2025) en [de executieveiling is afgelast](#) (06-02-2025). We hebben helaas geen tijd gehad om deze nieuwe situatie in dit verslag te verwerken.

werkgelegenheid toenemen, omdat meer bezoekers ook meer werk met zich meebrengen. Door onderlinge samenwerking tussen de lokale ondernemers kunnen ze bovendien hun eigen lokale economie versterken, bijvoorbeeld als campingeigenaren hun gasten lokale restaurants of cafés aanbevelen. Aan de andere kant zal de toename van het aantal bezoekers ook de leefomgeving van de inwoners in het gebied beïnvloeden en kan meer toerisme ertoe leiden dat het lokale bestuur fysieke veranderingen van het landschap moet overwegen.

3.3.3 Ecosysteemdiensten: waarom hebben we natuur nodig?

Waarom is het slecht als de natuur achteruitgaat? De ecologische waarde van natuur is niet de enige reden. Mens en natuur worden vaak los van elkaar gezien maar in werkelijkheid zijn ze nauw met elkaar verweven. Mensen kunnen bijvoorbeeld economisch afhankelijk zijn van de natuur. De natuur levert de mens vier ecosysteemdiensten, die alles omvatten wat de mens nodig heeft: het verstrekken van grondstoffen (*provisioning services*), regulerende diensten (*regulating services*), habitatdiensten (*habitat services*) en culturele diensten (*cultural and amenity services*) [48]. Voorbeelden van grondstoffen zijn (drink)water, voedsel en hout. Bij regulerende diensten gaat het om natuurlijke systemen die ervoor zorgen dat de natuur goed functioneert (bijv. bestuiving en waterzuivering door een rietmoeras). De natuur zorgt ook voor een goede luchtkwaliteit. Het is daarom van belang dat de natuur gezond is, zodat zij deze diensten goed kan laten functioneren. De habitatdiensten zorgen ervoor dat levenscycli en genetische diversiteit worden behouden. De culturele diensten hebben als functie dat mensen ervan genieten dat ze deel uitmaken van de natuur. Ze gebruiken de natuur dan als vorm van recreatie en toerisme, maar ook als inspiratie voor kunst, cultuur en design.

De ecosysteemdiensten zijn ook toepasbaar op de Hatertse en Overasseltse Vennen. Zo komen er veel bezoekers naar de Hatertse en Overasseltse Vennen om te genieten van het natuurgebied. Dit zorgt voor ontspanning en is goed voor hun gezondheid. In de Hatertse en Overasseltse Vennen ligt ook heidegebied. Dit is typische Nederlandse natuur, die we graag willen beschermen en behouden, dus daarmee heeft de Hatertse en Overasseltse Vennen ook cultuurhistorische waarde. Het behoud van het unieke karakter van dit gebied is daarom van groot belang. De cultuurhistorische waarde geldt ook voor de mensen die in de buurt van dit natuurgebied wonen. Er zijn bijvoorbeeld bedrijven, boeren en inwoners die al generaties lang op dezelfde plek wonen of in ieder geval in de omgeving van de Hatertse en Overasseltse Vennen. Mensen kunnen gehecht raken aan een gebied, waardoor de gezondheid van het gebied hen ook raakt. Dit geldt niet alleen voor mensen die al langere tijd in het gebied leven, maar ook voor de mensen die er minder lang wonen. Iedereen kan zich hechten aan een gebied, en het zou zelfs een reden kunnen zijn om naar het gebied te verhuizen. Ook op deze manier ontlenen mensen culturele waarde aan het gebied. In paragraaf 1.4 zijn de andere ecosysteemdiensten van de Hatertse en Overasseltse Vennen al aan de orde gekomen.

Natuur biedt de mens diensten die waardevol zijn, zoals schone lucht en waterzuivering. Als de natuur uitgeput raakt, moet de mens deze diensten zelf gaan leveren en dat kost geld. De natuur heeft dus niet alleen ethische en esthetische, maar ook economische waarde. De uitputting van de natuur heeft daarom ook economische en maatschappelijke gevolgen.

De Hatertse en Overasseltse Vennen speelt ook een rol in de waterhuishouding van de omgeving. Wanneer er in en rondom het gebied veel regen valt, kan het water de vennen in stromen en daar worden vastgehouden. Ook houden de wortels van de bomen in het natuurgebied tijdelijk water vast, wat het infiltratieproces vertraagt. Daardoor krijgt de bodem meer tijd om af te wateren stijgt de grondwaterspiegel minder snel bij extreme neerslag en neemt de kans op overstromingen af. Dit is een typisch voorbeeld van regulerende diensten.

De habitatdiensten die de Hatertse en Overasseltse Vennen levert, gelden in het algemeen

voor alle natuurgebieden. Ecosystemen zorgen voor onderliggende natuurlijke processen, die zeer belangrijk zijn voor het functioneren van andere organismen. Denk aan fotosynthese in de planten in de Vennen, de water- en voedingsstoffenkringloop en het ontstaan van de bodem zelf. Zonder al deze processen kunnen organismen niet bestaan, en mensen dus ook niet. Vaak worden deze services over het hoofd gezien.

3.4 Governance en stakeholderanalyse

De tragedie van de commons laat zien dat governance nodig is om te voorkomen dat het gebied uitgeput raakt. Voor een efficiënte governance is het belangrijk om te weten wie de verschillende belanghebbenden zijn, en welke belangen en machtsposities zij hebben. Onze stakeholderanalyse biedt inzicht in de diverse actoren die betrokken zijn bij de Hatertse en Overasseltse Vennen. Het in kaart brengen en begrijpen van de verschillende belanghebbenden is belangrijk voor een effectief beheer van onze gemeenschappelijke hulpbronnen. Elke belanghebbende heeft namelijk invloed op het gebied.

3.4.1 Governance en regels

De Amerikaanse wetenschapper Elinor Ostrom heeft gemeenschappen bestudeerd die met succes hun gemeenschappelijke hulpbronnen wisten te beheren. Op basis van haar onderzoek heeft ze acht basisprincipes geformuleerd voor een effectieve samenwerking en duurzame beheersing [67].

1. Duidelijk afbakening van de hulpbronnen en de gebruikers van die bronnen

Voor een efficiënt beheer is duidelijkheid noodzakelijk, over de grenzen van het gebied en over wie toegang heeft tot het gebruik van een hulpbron.

2. Er zijn regels nodig, afgestemd op de lokale omstandigheden

Voor het beheer van een gebied zijn regels nodig die passen bij de specifieke kenmerken en behoeften van de omgeving. De Hatertse en Overasseltse Vennen is bijvoorbeeld een voedselarm gebied, dat extra gevoelig is voor mensen met honden (zie het hoofdstuk over ecologie).

3. Gemeenschappelijke besluitvorming door de gebruikers

De gebruikers moeten het gebied gezamenlijk reguleren. Dit zorgt voor effectief bestuur. Verder kunnen ze bij de besluitvorming betrokken worden. Zo voelen gebruikers meer verantwoordelijkheid voor het behoud van het gebied en zijn ze geneigd om zich sneller aan de regels te houden.

4. Erkenning van de gemeenschappelijke zeggenschap over het gebied door autoriteiten buiten het gebied

De regels die specifiek voor het gebied zijn vastgesteld, moeten als legitiem worden beschouwd. Dit kan alleen als autoriteiten buiten het gebied deze ook erkennen.

5. Systeem voor het monitoren van gebruikers

Om vast te stellen of de regels worden nageleefd en wat de impact ervan is op het ecosysteem, moet het gebied regelmatig gemonitord worden. Dit kan gedaan worden door ecologen en terreinbeheerders, maar ook door vrijwilligers of organisaties die zich inzetten voor natuurbehoud. Zo wordt misbruik eerder opgespoord en blijven gebruikers zich bewust van hun eigen impact op het gebied.

6. Sancties voor overtreders. Die worden zwaarder bij herhaaldelijke overtreding door een

gebruiker

Het instellen van sancties bij overtreding van de regels is een belangrijk onderdeel van de monitoring. Zo houden mensen zich beter aan de regels. Bij herhaalde overtreding worden de sancties zwaarder om nieuwe overtredingen te ontmoedigen. Deze sancties kunnen bestaan uit een boete of het intrekken van een vergunning bij ernstige overtredingen.

7. Goedkope en laagdrempelige arbitrage bij geschillen

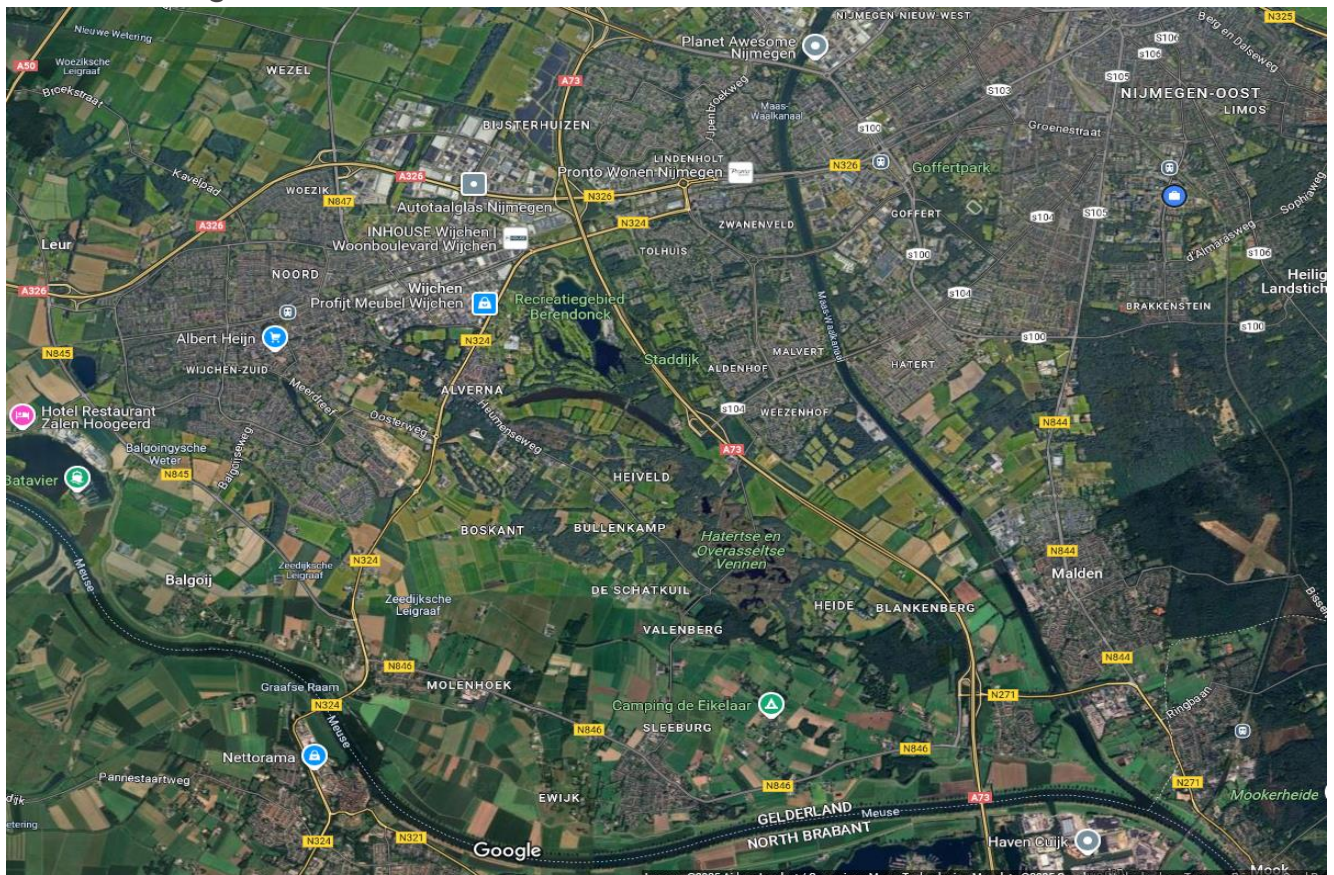
Conflicten zijn onvermijdelijk in gebieden met verschillende belanghebbenden. Dan is arbitrage een laagdrempelige, onafhankelijke manier om die op te lossen.

8. Gelaagde structuur voor grotere en complexere gebieden

Beheer en besluitvorming worden op verschillende niveaus georganiseerd. Samenwerking tussen verschillende bestuurslagen in een hiërarchisch en coöperatief systeem zorgt daarom voor een effectief beheer.

De huidige governance van de Hatertse en Overasseltse Vennen voldoet niet aan deze voorwaarden (zie hoofdstuk 6). Er zijn nu geen duidelijke regels, behalve de regels die zijn besproken in het juridisch kader (hoofdstuk 2).

3.4.2 Belanghebbenden

Afbeelding 8 - Overzichtsfoto van het gebied, waarop te zien is hoe de Hatertse en Overasseltse Vennen omringd worden door de A73 ten oosten en Nijmegen en Wijchen ten noorden en westen, als ook agrarisch gebied ten zuiden. Google maps 19-03-2025

Gemeente Wijchen

Wijchen is een middelgrote gemeente met ongeveer 41.000 inwoners [68] en ligt, evenals de Wijchense deelgemeente Alverna, ten noordwesten van de Hatertse en Overasseltse Vennen.

Toerisme is een belangrijk thema in het beleid van de gemeenteraad en ook een van de belangrijkste economische dragers van de gemeente. Volgens de toeristische visie 2030 weten de toeristen de omgeving van Wijchen en in het bijzonder de Overasseltse en Hatertse en Overasseltse Vennen te vinden tijdens hun bezoek aan Wijchen, en die omgeving is doorgaans de reden om Wijchen als bestemming te kiezen [69]. De strategie is dat de bezoekerseconomie een verantwoordelijkheid heeft om te verduurzamen en dat duurzame groei een opgave is voor het toerisme. De ambitie van de gemeente is om in 2030 20 procent meer toeristische overnachtingen te kunnen aanbieden en het aandeel van duurzame (energieneutrale) toeristische ondernemingen te laten groeien tot 50 procent. Voor de Overasseltse en Hatertse en Overasseltse Vennen heeft de gemeenteonderzoek gedaan naar de effecten van het toerisme op de gemeente en de recreatie in het vennengebied [70]. De conclusie hiervan was dat de mate van verstoring door nieuwe gasten in verhouding aanzienlijk lager is dan de verstoring die al optreedt door lokale bewoners en toeristen. Een kanttekening daarbij is dat hierbij alleen rekening is gehouden met een beperkt aantal recreatieve ondernemingen.

Gemeente Heumen

Heumen is een kleine gemeente met ongeveer 17.000 inwoners [71]. De Hatertse en Overasseltse Vennen ligt voor een groot gedeelte in de gemeente Heumen. De gemeente stelt dat veel mensen die Heumen bezoeken voor de rijke natuur komen die de omgeving te bieden heeft. Onder het kopje 'Recreatie en toerisme' in de structuurvisie voor 2025 staat dat recreatie en toerisme zich verder kunnen ontwikkelen (verblijf- en dagrecreatie), mits die een kleinschalig en landelijk karakter hebben. Volgens de gemeente zijn grootschalige voorzieningen of activiteiten incidenteel denkbaar, mits er sprake is van meerwaarde voor landschap en gemeenschap. Daarbij is dan maatwerk noodzakelijk. Over het vennengebied zegt de gemeente dat het gebied bekendstaat om zijn recreatiemogelijkheden en dat die hun weerslag hebben op het gebied.

De gemeente geeft aan het gebied zo veel mogelijk te willen beschermen, behouden en ontwikkelen. Voor de Hatertse en Overasseltse Vennen geldt dan ook dat de ontwikkeling van intensieve recreatie niet geschikt is vanwege de negatieve gevolgen daarvan voor de natuur. Nieuwe en kleinschalige recreatieve voorzieningen kunnen mogelijk wel een plek krijgen in het gebied, mits die bijdragen aan een betere spreiding van de druk op het vennengebied, zodat de recreatiedruk niet (nog) verder toeneemt. Dat geldt ook voor bestaande recreatieve voorzieningen.

Gemeente Nijmegen

Veel Nijmegenaren bezoeken het gebied van de Hatertse en Overasseltse Vennen, op zoek naar groen en recreatiemogelijkheden. Parken zoals het Goffertpark voorzien maar voor een deel in die behoefte. De focus van de gemeente ligt meer op de stad dan op toerisme en recreatie.

Het grondgebied van de Hatertse en Overasseltse Vennen ligt maar voor een heel klein deel in de gemeente Nijmegen: alleen een parkeerplaats bij het natuurgebied. Toch komen er veel inwoners van Nijmegen op het gebied af, vooral uit de wijken Dukenburg en Weezenhof.

Toen bekend werd dat Thermen Berendonck een hotel bij de sauna wil gaan ontwikkelen, was hier kritiek op van omwonenden. Mensen maakten zich zorgen over de druk die dit zou geven op de natuur en over de extra drukte in het gebied. De protesten kwamen voornamelijk van inwoners van Nijmegen.

Naar aanleiding hiervan is het groene-blauwe raamwerk ontwikkeld, een samenwerkingsverband van gemeenten in de groene metropoolregio over gebiedsoverstijgende thema's. Daarnaast heeft de gemeente Nijmegen veel baat bij het behoud en de ontwikkeling van de natuur in de omgeving van Nijmegen. De gemeente heeft zelf immers niet heel veel natuur en is voor recreatie in het buitengebied (zowel voor Nijmegenaren als toeristen die Nijmegen bezoeken) afhankelijk van de gemeenten rondom Nijmegen.

Vrienden van de Vennen

Vrienden van de Vennen is een stichting (zie de juridische stakeholderanalyse in hoofdstuk 2) die zich inzet voor de natuur en het landschap van het gebied in en rond de Hatertse en Overasseltse Vennen. Deze stichting wil dat de kwaliteit van dit gebied behouden blijft en dat het gebied goed beheerd wordt door de omliggende gemeenten gezamenlijk en Staatsbosbeheer [72]. De stichting is hierin een gesprekspartner en noemt zichzelf daarnaast een 'krachtenbundeling' van de omwonenden. In het bijzonder verzet zij zich met dit platform tegen wat zij massatoerisme noemt, en dan vooral de uitbreiding van verschillende recreatieve ondernemingen in de omgeving, omdat die de unieke flora en fauna van het vennengebied zouden bedreigen. Daarnaast zouden de toeristen een grote impact hebben op de kwaliteit van leven van de inwoners van de nabijgelegen dorpskern Alverna. Een toename van het aantal toeristen zou bovendien tot meer gevaarlijke situaties leiden, onder andere door grote aantallen fietsers, wandelaars en ruiters. Kleinschalige recreatie zou wel prima passen in het landschap. Er bestaan verschillende berekeningen van de verwachte toename van het aantal overnachtingen. Waar de gemeente Wijchen uitgaat van een groei van 20 procent, komt Vrienden van de Vennen op basis van een eigen analyse van alle geplande uitbreidingen tot een toename van 510 procent. De 'vrienden' die zich inzetten voor de stichting zijn voornamelijk omwonenden van de Hatertse en Overasseltse Vennen.

Natuur Wijchen

Natuur Wijchen is een vereniging van vrijwilligers en steunleden die zich inzetten voor de bescherming en verbetering van de natuur in de gemeente Wijchen en in het bijzonder voor milieu en klimaat, natuurbescherming en natuurontwikkeling, natuureducatie, beheer en behoud van agrarisch natuurlandschap en het tegengaan van milieuvervuiling. De vereniging heeft een ANBI-status, wat betekent dat zij zich grotendeels (voor minstens 90 procent) inzet voor het algemeen nut.

Boeren

In het gebied van de Hatertse en Overasseltse Vennen zijn meerdere boerenbedrijven gevestigd. Voor de boeren is het van belang dat zij hun bedrijf kunnen voortzetten, want daar moeten ze immers grotendeels van leven.

Door de gevolgen van mestgebruik voor de natuur heeft de Europese Unie een maximale hoeveelheid mest vastgesteld die boeren mogen uitrijden op hun land. Nederland heeft op dit moment, samen met onder andere Denemarken en België, nog een uitzonderingspositie en mag meer mest gebruiken dan het Europese maximum, op grond van het argument dat het Nederlandse groeiseizoen anders is dan in de rest van de EU. Daardoor neemt het gras in Nederland meer voedingsstoffen op. De Europese Commissie kondigde in 2022 aan dat de bijzondere uitzonderingspositie (derogatie) die Nederland sinds 2006 bezat, in 2026 zou eindigen. Tot 2026 mogen boeren jaarlijks steeds minder mest uitrijden op hun land. Tijdens de periode van de uitzonderingspositie heeft Nederland de veehouderij niet laten krimpen, zoals de Europese richtlijnen vereisten. Het huidige aantal melkkoeien in Nederland overschrijdt de hoeveelheid die binnen de Europese richtlijnen past met ongeveer 650.000 [73, 74].

De intrekking van deze derogatie leidde tot de mestcrisis. Er is een overschot aan mest en de kosten voor het afvoeren daarvan kunnen per boer oplopen tot duizenden euro's per jaar. Boeren die hun mest voorheen op hun eigen land konden uitrijden omdat ze genoeg grond hadden, moeten hun mest nu gaan verkopen. Deze boeren staan achteraan op de mestmarkt vergeleken met de boerderijen die al een mestafzetcontract hadden. Daardoor kunnen ze de mest niet kwijt en verdampt hun bedrijfsinkomen door uitgaven aan mestafzet. Vooral kleine, niet-intensieve veehouderijen worden hierdoor geraakt. Die zijn namelijk als laatste in de mestafzetmarkt gestapt, omdat ze voorheen de mest nog kwijt konden [73, 74].

Toeristische ondernemingen

In de omgeving van de Hatertse en Overasseltse Vennen zijn meerdere toeristische ondernemingen gevestigd. Er zijn kleinere ondernemingen zoals camping Bij de 3 Linden, maar ook grotere, zoals het saunacomplex Thermen Berendonck. Deze ondernemingen profiteren van toeristen die naar hun bedrijf komen om te genieten van de omgeving en hebben er dan ook belang bij dat die omgeving in stand blijft. Zonder de Hatertse en Overasseltse Vennen verliezen de ondernemingen namelijk hun aantrekkelijkheid. Ze zijn overigens niet volledig afhankelijk van de Hatertse en Overasseltse Vennen, want niet alle toeristen bezoeken hun onderneming specifiek voor de natuur in de omgeving. Bij het saunacomplex heeft de sauna de grootste aantrekkingskracht en toeristen die de camping bezoeken, komen voor de bredere omgeving, inclusief Nijmegen. Vanwege het groeiende aantal toeristen is het voor deze ondernemingen wenselijk om uit te breiden om zo meer gasten te kunnen ontvangen en te kunnen groeien als bedrijf.

Er moet onderscheid gemaakt worden tussen grote en kleinere ondernemingen. Hoewel grotere ondernemingen meer toeristen trekken dan kleinere ondernemingen, betekent dit niet dat grotere ondernemingen dan ook automatisch meer negatieve effecten zullen hebben op de Hatertse en Overasseltse Vennen. Dat hangt mede af van de vraag of de mensen die deze ondernemingen bezoeken ook daadwerkelijk voor de Hatertse en Overasseltse Vennen komen. Als we kijken naar Thermen Berendonck is het de vraag of bezoekers van de sauna en het hotel het terrein zullen verlaten om het buitengebied te bezoeken. Bezoekers van kleinere ondernemingen zoals een camping dicht bij het natuurgebied zullen waarschijnlijk eerder recreëren in de Hatertse en Overasseltse Vennen. Een uitbreiding van Thermen Berendonck zou dus minder schadelijk voor het natuurgebied kunnen zijn dan een vergelijkbare uitbreiding van een kleinere onderneming dicht bij het gebied.

De natuur als belanghebbende

Dit rapport gaat over de effecten van het toerisme in de omgeving van de Hatertse en Overasseltse Vennen op het gebied zelf. Naast de voor de hand liggende actoren die belang hebben bij het behoud van de natuurwaarden van het gebied en/of uitbreiding van de toeristische sector, heeft de natuur zelf ook belang bij het behoud van het gebied. De Hatertse en Overasseltse Vennen heeft zelf een intrinsieke waarde die losstaat van de waarde die andere actoren eraan ontleen en omdat het gebied op zichzelf belangrijk is, zijn ook de bescherming en ontwikkeling van het gebied op zichzelf belangrijk. Daarom wordt in dit rapport de natuur ook als belanghebbende meegenomen. Daarmee onderstrepen we deze intrinsieke waarde, zodat die niet over het hoofd kan worden gezien. De natuur moet dan ook een belangrijke rol krijgen in het beleidsproces en betrokken worden in keuzes die invloed hebben op de Hatertse en Overasseltse Vennen.

Daar zitten wel wat haken en ogen aan. De natuur heeft zelf namelijk geen stem en kan zichzelf dan ook niet vertegenwoordigen bij bijvoorbeeld juridische geschillen. Een oplossing hiervoor is de natuur te behandelen alsof zij een echte persoon is, een persoon die dus ook rechten heeft. Als deze rechten geschonden worden, dan zullen daar consequenties aan worden verbonden. Omdat de natuur zelf geen stem heeft, hebben we dan wel personen of organisaties nodig die voor de natuur opkomen als dat nodig is en haar vertegenwoordigen. In sommige landen gebeurt dit al, maar in Nederland bestaat deze regelgeving nog niet. Toch is het belangrijk dat er rekening wordt gehouden met de natuur als actor wanneer er besluiten worden genomen die effect hebben op de natuur.

Toekomstige generaties

Een andere actor die vaak over het hoofd gezien wordt zijn de toekomstige generaties. Net als de natuur hebben toekomstige generaties nu formeel geen zeggenschap in besluitvormingsprocessen

die hen wel aangaan. Besluiten die nu worden genomen over welk onderwerp dan ook, kunnen namelijk van grote invloed zijn op het leven van toekomstige generaties. Een belangrijke term hierbij is intergenerationele rechtvaardigheid (*intergenerational justice*). Dit is een veelgebruikt concept in de milieuwetenschap en komt voort uit het idee dat huidige generaties verantwoordelijk gehouden kunnen worden voor de gevolgen van hun gedrag op de leefomstandigheden van toekomstige generaties. Het gaat dus om een rechtvaardige verdeling tussen generaties van de kosten en baten van wat de aarde ons te bieden heeft. De natuur voegt namelijk veel waarde toe aan onze levens en toekomstige generaties zouden het recht moeten hebben om daar ook van te kunnen genieten.

Om het iets concreter te maken volgt hier een voorbeeld dat betrekking heeft op het onderwerp van dit rapport. Er zijn toeristische bedrijven in de omgeving van de Hatertse en Overasseltse Vennen die nu profijt hebben van het gebied, want hun gasten komen onder andere naar deze recreatiebedrijven voor de kwaliteit van de natuur in dit gebied. Het kan zijn dat de activiteiten van deze bedrijven ervoor zorgen dat de natuurwaarde van het gebied achteruitgaat. Dat is niet altijd direct zichtbaar, omdat dit een langzaam proces is, dus het kan pas veel later daadwerkelijk tot uiting komen, waardoor de huidige bedrijvigheid er weinig last van heeft. Als toekomstige generaties zelf een recreatiegelegenheid willen opzetten in het gebied, zou het zo kunnen zijn dat de kwaliteit van het gebied inmiddels dermate is achteruitgegaan door de activiteiten van voorgaande generaties, dat de Hatertse en Overasseltse Vennen nog maar een beperkte meerwaarde heeft, en dus ook een beperkte aantrekkingskracht voor bezoekers. Dan komen er minder bezoekers en nemen ook de kansen op een succesvolle recreatieve onderneming af. In dit voorbeeld heeft het gedrag van huidige generaties een negatief effect op de kansen van toekomstige generaties en is er dus sprake van intergenerationele *on*rechtvaardigheid. Hetzelfde kan gezegd worden over de toekomstige omwonenden van het gebied. Zij hebben er ook belang bij dat de kwaliteit van het gebied gewaarborgd wordt, zodat ook zij van de meerwaarde van het gebied kunnen genieten. Intergenerationele onrechtvaardigheid moet dus voorkomen worden. Als we toekomstige generaties ook als actor beschouwen bij besluitvormingsprocessen zetten we een stap in de goede richting om dit soort onrechtvaardigheid te voorkomen.

3.4.3 Actorentabel

In de actorentabel hieronder (tabel 1) staan de verschillende actoren met daarbij hun belangen, gewenste situaties, bestaande situaties en oplossingsrichtingen.

Tabel 1 – Actoren en hun belangen in het gebied van de Hatertse en Overasseltse Vennen

Actor	Belang	Doel / Gewenste situatie	Verwachte / bestaande situatie	Oplossingsrichting
Gemeente Nijmegen	Een groene omgeving levert Nijmegen toerisme op.	Focussen op het toerisme binnen de stad.	Toeristen die naar Nijmegen komen, blijven vooral binnen de stad.	Toeristen binnen de stad houden / aantrekkingskracht van de binnenstad vergroten.
Gemeente Heumen	Groene omgeving van Heumen levert toerisme op.	Hatertse en Overasseltse Vennen beschermen, behouden en ontwikkelen.	Staat intensief toerisme niet toe, wel nieuwe kleine ondernemingen.	Intensief toerisme verbieden en kleinschalig toerisme toestaan onder bepaalde voorwaarden /

				aantal bezoekers beter spreiden.
Gemeente Wijchen	Groene omgeving van Wijchen levert toerisme op.	20 procent meer overnachtingen in 2030.	Staat uitbreiding van de toeristische sector toe.	Duurzaamheid van toeristische ondernemingen laten groeien tot 50 procent (duurzame groei).
Grote ondernemingen	Groene omgeving levert grote ondernemingen extra toerisme op.	Wens om uit te breiden.	Sommige mogen uitbreiden	Natuurinclusief uitbreiden.
Kleine ondernemingen	Groene omgeving levert kleine ondernemingen extra toerisme op.	Wens om uit te breiden.	Sommige mogen uitbreiden	Natuurinclusief uitbreiden / spreiding van recreatiedruk.
Vrienden van de Vennen	Zijn gebaat bij een rustige en natuurlijke omgeving.	De natuur in en rondom de Hatertse en Overasseltse Vennen behouden.	Bezoekers van toeristische ondernemingen kunnen natuurwaarde aantasten.	Massatoerisme in en rondom het gebied tegenhouden.
Boeren	De aanwezigheid van een natuurgebied belemmert de bedrijfs gang / levert toerisme op voor boeren met recreatieve activiteiten.	Duidelijke en consistente regelgeving / inkomsten vergroten.	Inkomsten uit landbouw zijn ontoereikend / investeringen door veranderende regelgeving niet meer rendabel.	Recreatief element toevoegen aan onderneming / betrokken worden bij besluitvorming.
Natuur Wijchen	Natuur Wijchen zet zich in voor het behoud en de ontwikkeling van de natuur in Wijchen.	De natuur in Wijchen (waaronder de Hatertse en Overasseltse Vennen) beschermen en ontwikkelen.	Hatertse en Overasseltse Vennen wordt niet voldoende beschermd.	Goed natuuronderzoek bij bouwprojecten, compensatie als natuurwaarden verloren gaan, ecologische groeninrichting.
Natuur	De natuur heeft waarden en bestaansrechten.	Huidige natuurwaarden behouden en al dan niet verbeteren.	Natuurwaarden staan onder druk.	Publieke toegang tot het natuurgebied beperken/verbieden.
Toekomstige generaties	De ecosysteemdiensten van het gebied behouden	Om op lange termijn van deze diensten te kunnen genieten	Voorlopig is de situatie niet duurzaam	Een beter bestuursmodel

Als gemeenten de plannen van belanghebbenden beoordelen, worden de plannen van andere

belanghebbenden en van andere gemeenten daarin niet meegenomen. Een omgevingsplan is primair gericht op de belangen van de belanghebbende zelf, maar besteedt weinig aandacht aan de andere belanghebbenden in de regio, zoals omwonenden of andere grondeigenaren, terwijl zij juridisch gezien belanghebbenden kunnen zijn. Een bredere consultatie van belanghebbenden is noodzakelijk voor een gebalanceerde ontwikkeling van het gebied.

Samenvattend zijn er veel verschillende belanghebbenden. Die kunnen worden ingedeeld in vier groepen: overheidsorganen, bedrijven, ngo's en 'niet-meegenomen' belanghebbenden. Elke belanghebbende heeft een bepaalde invloed op het gebied. Bij gemeenten wordt die bepaald door het beleid dat ze hebben ontwikkeld en uitgevoerd en de grootte van het grondgebied van de gemeente. Bij bedrijven wordt er onderscheid gemaakt tussen boerenbedrijven en toeristische ondernemingen. De realiteit is hier complex omdat belanghebbenden op bepaalde punten hetzelfde belang hebben en op andere punten tegengestelde belangen hebben.

Dit zegt ook iets over de governance van het gebied. Zoals valt te lezen in hoofdstuk 1 verslechtert de ecologische staat van de Hatertse en Overasseltse Vennen. En zoals blijkt uit hoofdstuk 5, biedt het juridisch kader niet de maatregelen die het gebied nodig heeft. Een goede governancestructuur zou dit probleem kunnen ondervangen, maar de huidige governancestructuur draagt juist bij aan de ecologische achteruitgang van het gebied, zoals beschreven in dit onderzoek.

4. Juridische positie van organisaties, bedrijven en overheden in het gebied

4.1 Introductie

In hoofdstuk 2 hebben we het juridisch kader voor de Hatertse en Overasseltse Vennen uiteengezet en in hoofdstuk 3, dat over governance ging, de belanghebbenden geïntroduceerd. Dan volgt nu een aantal juridische aspecten van de activiteiten van deze belanghebbenden.

De voorgaande hoofdstukken laten zien dat de natuur onder druk staat, ondanks het bestaande wettelijk kader. Dit roept allereerst de vraag op of de ontwikkelingen in het vennengebied dan wel aan dit wettelijk kader voldoen. We behandelen hier de casus van camping Bij de 3 Linden om in de eerste plaats de actuele praktijk rond dit ingewikkelde vraagstuk inzichtelijk te maken. Deze casus laat goed zien dat de ondernemers op individuele basis de wettelijke regels volgen en niet de intentie hebben om ten koste van de natuur een nieuwe economische activiteit te introduceren. Maar een veelvoud van relatief kleine, afzonderlijke ontwikkelingen draagt wel bij aan de achteruitgang van het gebied. De casus is ten tweede ook een voorbeeld van een initiatief dat positieve gevolgen kan hebben. Deze biedt inzicht in hoe we in de toekomst met een goede governancestructuur de juridische, ecologische, economische en sociale aspecten van dit vraagstuk beter tegen elkaar kunnen afwegen.

We richten ons hier op camping Bij de 3 Linden, omdat we de gelegenheid hadden om gesprekken te voeren met deze camping en betrokken belanghebbenden. Het gaat hier uitdrukkelijk niet alleen om de camping; met deze casus willen we juist laten zien dat afstemming tussen alle belanghebbenden essentieel is. Bovendien is deze casus inhoudelijk interessant, omdat sprake is van het stopzetten van de agrarische activiteit en omvorming naar een camping. Hoewel groei van het toerisme meer bezoekers, en dus meer druk op het gebied tot gevolg heeft, leidt stopzetting van het agrarisch bedrijf juist weer tot (veel) minder druk op het gebied. Vanuit beheerperspectief is deze casus interessant omdat in de plannen gekozen wordt voor een groene corridor rond de camping, die ook positieve effecten op de natuur zal hebben. Door al deze aspecten in samenhang te bekijken kunnen we toekomstige activiteiten beter beoordelen en beter bepalen welke bestuursstructuur in deze context passend is.

4.2 Gebiedsbescherming

In deze paragraaf gaan we nader in op de gebiedsbescherming rond camping Bij de 3 Linden. Die wordt getoetst aan de hand van de ligging van de projectlocatie (voor de geplande uitbreiding) ten opzichte van beschermde gebieden, het eventuele effect op zowel het Gelders Natuurnetwerk (GNN) als de Groene Ontwikkelingszone (GO) en eventuele effecten op omliggende Natura 2000-gebieden [44]. De provincie Gelderland wil het GNN en de GO beschermen tegen aantasting, en daarom heeft de provincie regels opgenomen in de Omgevingsverordening [44].

Camping Bij de Drie Linden grenst aan het GNN en de GO, maar ligt *buiten* de begrenzing van deze zones [44]. De bescherming van het GNN en GO heeft geen externe werking, wat betekent dat de uitbreiding niet getoetst hoeft te worden aan het provinciaal beleid. Immers, alleen voor directe aantasting (bestemmingswijzigingen) binnen het GNN zijn er voorwaarden opgenomen in de Omgevingsverordening Gelderland [44].

Voor wat betreft de regelgeving ten aanzien van Natura 2000-gebieden kent Nederland, zoals eerder gezegd, een vergunningstelsel voor projecten die rond een dergelijk gebied plaatsvinden (art. 5:1 lid 1 sub e Ow). Plannen en projecten mogen het gebied niet significant

negatief beïnvloeden. Elk plan of project moet daarom onderworpen worden aan een voortoets, waaruit moet blijken of kan worden uitgesloten dat de gewenste werkzaamheden en ontwikkelingen een negatief effect hebben.

Rondom camping Bij de Drie Linden liggen vier Natura 2000-gebieden [44]: op minimaal 7,94 kilometer afstand ligt Rijntakken, op minimaal 10,38 kilometer afstand ligt Sint Jansberg, op minimaal 12,09 kilometer afstand ligt De Bruuk en op minimaal 12,01 kilometer afstand ligt een Duits Natura 2000-gebied. Uit het flora- en faunaonderzoek blijkt dat negatieve effecten als geluid, waarneembare trillingen, licht en optische verstoringen zijn uitgesloten [44]. Alleen het stikstofaspect roept nog vraagtekens op. Tijdens de werkzaamheden is er immers een tijdelijke toename van verkeer vanwege de aanvoer van bouw materiaal en vervoer van materieel en personeel. Daarnaast zal het verkeer ook na de voltooiing van de uitbreiding toenemen, omdat er dan meer gasten komen. Een negatief effect kan dan ook niet worden uitgesloten en daarom is een stikstofberekening noodzakelijk.

4.3 Soortenbescherming en wettelijke consequenties

Allereerst is het van belang kort stil te staan bij de gebruikte gegevens. Die zijn afkomstig van de Nationale Databank Flora en Fauna, geraadpleegd op 25 maart 2024, en een onderzoeksrapport over de plannen van de camping [44]. In deze databank zijn waarnemingen opgenomen die in het gebied zijn gedaan over een periode van vijf jaar. Daarnaast heeft een ervaren ecoloog het gebied van en rond de camping bezocht en daar ook waarnemingen gedaan. De dieren die de ecoloog heeft waargenomen zijn onderverdeeld in de volgende soortgroepen: vogels, grondgebonden zoogdieren en amfibieën. Deze soorten komen hieronder achtereenvolgens aan bod. In het kader van de Omgevingswet moeten de voorgenomen activiteiten van camping Bij de 3 Linden voor al deze drie soortgroepen beoordeeld worden. Aan het eind van deze paragraaf volgt een uiteenzetting van de wettelijke consequenties van soortenbescherming.

Vogels

Zoals in paragraaf 2.4.3 van het rapport al naar voren is gekomen, genieten vogels bijzondere bescherming op grond van de Vogelrichtlijn. Alle vogels in Nederland zijn in beginsel beschermd op grond van deze richtlijn. Dat geldt ook voor de vogels in en rond het gebied van camping Bij de 3 Linden, al moet hier wel bij worden opgemerkt dat er de nodige afwijkingsmogelijkheden bestaan. Het gevolg van deze bescherming is dat er op grond van het Besluit activiteiten leefomgeving (Bal) een specifieke zorgplicht geldt voor vogels. Deze zorgplicht houdt bijvoorbeeld in dat aanwezige beschermde vogels en hun leefgebied in kaart moeten worden gebracht. In het kader van de Omgevingswet geldt bovendien de verplichting om de verschillende activiteiten te beoordelen op mogelijk schadelijke activiteiten, zoals het verwijderen van beplanting tijdens de voortplantingsperiode, het bouwrijp maken van agrarisch cultuurland tijdens de voortplantingsperiode en het verhard en bebouwen van agrarisch cultuurland.

Bij vogels wordt uitsluitend het bezette nest beschermd, dus niet een oud nest of oude nestplaats. Een omgevingsvergunning voor een flora- en fauna-activiteit wordt alleen verleend als er wordt voldaan aan de vereisten van artikel 8.74j Besluit kwaliteit leefomgeving (Bkl). Voor het beschadigen of vernielen van een bezet nest of het doden van een vogel kan geen Omgevingsvergunning worden verleend, want deze activiteit is niet in het belang van een van de gronden uit art. 8.74j lid 1 onder b Bkl. Werkzaamheden die leiden tot deze verstoringen of vernielingen moeten daarom bij voorkeur buiten de voortplantingsperiode van vogels worden uitgevoerd [44]. Rekening houden met de voortplantingsperiode kan worden gezien als een mitigerende maatregel, en als met dergelijke maatregelen alle schadelijke gevolgen worden voorkomen, hoeft er dus geen omgevingsvergunning te worden aangevraagd.

Grondgebonden zoogdieren en amfibieën

Tijdens het veldwerk heeft de ecooloog geen grondgebonden zoogdieren waargenomen, maar dat neemt niet weg dat het plangebied van de camping in het functionele leefgebied ligt van diverse dieren in deze soortgroep. Te denken valt dan aan de veldmuis, egel en steenmarter. Verschillende werkzaamheden in het gebied kunnen nadelige gevolgen hebben voor deze grondgebonden zoogdieren. In het kader van de Omgevingswet moeten de volgende activiteiten worden beoordeeld: het uitvoeren van grondverzet en het verwijderen van strooisel en bladeren

Tot slot staan we stil bij de amfibieën. De ecooloog heeft tijdens het veldbezoek zelf evenmin amfibieën aangetroffen, maar ook voor deze dieren geldt dat het plangebied wel in het functionele leefgebied van verschillende amfibieën ligt. In het kader van de Omgevingswet moeten de geplande activiteiten dus wel worden beoordeeld. Die activiteiten bestaan uit het uitvoeren van grondverzet en het verwijderen van strooisel en bladeren.

De wettelijke consequenties voor grondgebonden zoogdieren en amfibieën

Wanneer een bepaalde activiteit een mogelijk vaste (winter)rust- en/of voortplantingsplaats van beschermde grondgebonden zoogdieren en amfibieën negatief beïnvloedt, geldt er onder bepaalde voorwaarden een vrijstelling van de verbodsbepaling, op grond van artikel 11.54 Bal. Deze vrijstelling is geregeld in artikel 4.4 van de Omgevingsverordening Gelderland. Dit artikel bepaalt dat het verbod op het uitvoeren van een flora- en fauna-activiteit zonder omgevingsvergunning *niet* geldt als de activiteit gericht is op bijvoorbeeld ruimtelijke inrichting of ontwikkeling. In dit geval worden de activiteiten van camping Bij de 3 Linden gezien als ruimtelijke ontwikkeling [44]. Mocht een flora- en fauna-activiteit van de camping mogelijk een rust- of voortplantingsplaats verstoren, dan geldt er dus een vrijstelling en kan deze activiteit zonder omgevingsvergunning kan worden uitgevoerd. Voor het verbod op het doden van dieren bij het uitvoeren van een flora- en fauna-activiteit (artikel 11.54 Bal) geldt geen vrijstelling, maar als de dieren weggevangen worden of het werkterrein 'natuurvrij' wordt gemaakt, is er geen Omgevingsvergunning vereist.

In het geval van de zandhagedis zijn er meerdere opties mogelijk. Ze kunnen worden weggevangen en verplaatst naar 'een niet-bewoonde maar geschikt(e) (gemaakte) habitat in de directe omgeving buiten de invloedsfeer van de activiteiten' [75]. Daarnaast kan gedacht worden aan het faseren van de activiteiten in ruimte en tijd, zodat er voldoende geschikte habitat aanwezig blijft [75]. Ook voor deze soorten kunnen er dus mitigerende maatregelen worden genomen, waardoor een vergunning niet vereist is.

Ten slotte gebruiken de verschillende genoemde dieren het gebied ook als foerageergebied. Deze functie is echter niet beschermd en aantasting van het foerageergebied heeft dan ook geen wettelijke consequenties, zoals is terug te vinden in artikel 11.37 Bal.

4.4 Mogelijke extra druk op het milieu

De stikstofuitstoot is eveneens een centraal aandachtspunt in het geval dat de geplande uitbreiding van camping Bij de 3 Linden daadwerkelijk wordt uitgevoerd. De camping bevindt zich nabij vier Natura 2000-gebieden [44]. Hoewel visuele verstoring kan worden uitgesloten, blijft de stikstofuitstoot een belangrijk punt van zorg. In het licht van de in hoofdstuk 2 genoemde jurisprudentie van de Raad van State rijst de vraag of de uitbreiding van de camping, de bouw van een hotel en uitbreiding van een boerderij als één project moeten worden beschouwd.

Hoewel de stikstofuitstoot van de camping op zichzelf beperkt lijkt, kan de cumulatieve stikstofuitstoot van alle uitbreidingsplannen gezamenlijk significante gevolgen hebben voor deze Natura 2000-gebieden. Er moet dan ook een cumulatieve stikstofberekening worden uitgevoerd om vast te stellen of een natuurvergunning op basis van de Wet natuurbescherming vereist is. Zonder

een dergelijke beoordeling kan niet worden uitgesloten dat de voorgenomen activiteiten schadelijke gevolgen hebben voor de kwetsbare, stikstofgevoelige habitats in de Natura 2000-gebieden.

Een tweede punt van aandacht is de mogelijke toename van de toeristische druk als gevolg van de uitbreiding van de camping, die 150 extra campingplekken wil realiseren [44]. Hoewel het plangebied zich buiten het GNN en Natura 2000-gebieden bevindt, ligt het wel nabij het natuurgebied de Hatertse en Overasseltse Vennen. In het omgevingsplan van camping Bij de 3 Linden wordt dit gebied echter nauwelijks besproken, omdat het buiten de officiële toetsingskaders van Natura 2000 valt. In dit plan wordt dus alleen gekeken naar het effect op de natuur op het beoogde terrein van de camping zelf en niet naar de gevolgen voor de omliggende natuur.

Volgens het omgevingsplan zal de camping naar verwachting voornamelijk rustzoekers trekken, een doelgroep die vaak wandelingen maakt in de omliggende natuurgebieden zoals de Hatertse en Overasseltse Vennen [45]. Dit leidt onvermijdelijk tot een toename van het aantal bezoekers aan dit natuurgebied, met als gevolg een verhoogde druk op de biodiversiteit. Hoewel de initiatiefnemers beargumenteren dat niet elke campinggast het natuurgebied dagelijks zal bezoeken, staat wel vast dat een uitbreiding met 150 kampeerplekken een toename van de bezoekersaantallen tot gevolg heeft.

Een derde belangrijk punt van zorg is de geplande transformatie van agrarisch land naar recreatief gebruik [45], waarbij een deel van het agrarische gebied wordt omgezet in campingplekken, wat aanzienlijke ecologische consequenties heeft. De aanleg van deze campingplekken vereist verharding van de grond, waardoor het foerageergebied van vogels en andere soorten afneemt [45]. Daarnaast bestaat tijdens de bouwperiode het risico dat vogelnesten worden beschadigd of vernietigd, vooral omdat de meest geschikte periode voor de werkzaamheden samenvalt met het broedseizoen [45]. Hoewel de initiatiefnemers in het omgevingsplan aangeven dat ze met zorgvuldigheid te werk zullen gaan om schade aan beschermde diersoorten te voorkomen, ontbreekt een uitgebreide ecologische impactanalyse die onderbouwt of dit voornemen afdoende is.

Overigens kan de transformatie van een kleinschalige boerderij naar een camping ook aanzienlijke ecologische voordelen opleveren, vooral wanneer men kiest voor duurzame en natuurvriendelijke beheerstrategieën. Ten eerste biedt de overgang van intensieve landbouw naar recreatief gebruik mogelijkheden voor het herstel van de natuurlijke vegetatie. Intensieve landbouw leidt immers vaak tot bodemdegradatie en verstoring van lokale habitats, terwijl de omvorming naar een camping kan bijdragen aan het herstel van inheemse plantensoorten en daarmee een toename van de biodiversiteit, doordat de oorspronkelijke vegetatie zich weer kan ontwikkelen en stabiliseren. Ten tweede, als het land een recreatieve bestemming krijgt, neemt de noodzaak tot het gebruik van pesticiden en kunstmest aanzienlijk af. Dus waarbij agrarisch gebruik vaak chemische middelen worden ingezet om de productiviteit te waarborgen, draagt recreatief landgebruik juist bij aan het minimaliseren van de belasting van bodem- en watersystemen. Daardoor neemt de kans op verontreiniging af, wat bijdraagt aan de ecologische gezondheid en duurzaamheid van het gebied.

4.5 Betrokkenheid van belanghebbenden

Het omgevingsplan focust voornamelijk op de belangen van camping Bij de 3 Linden en besteedt weinig aandacht aan andere belanghebbenden in het gebied, zoals omwonenden en andere grondeigenaren. Hoewel de verschillende projecten in de omgeving onderling verbonden zijn, worden deze relaties en de eventuele gevolgen daarvan nauwelijks nader onderzocht in het omgevingsplan. Voor een meer gebalanceerde ontwikkeling van het gebied zou een bredere consultatie van belanghebbende bij nieuwe economische ontwikkelingen zeer wenselijk zijn.

Het is ook belangrijk om te benadrukken dat er verschillende beleidsniveaus van toepassing zijn op het gebied. Deze niveaus kennen een wisselwerking, waarbij het niveau hoger in de

hiërarchie altijd invloed heeft. Zo geeft de provincie een gerichtere invulling aan het beleid van het Rijk en de gemeente op haar beurt aan het beleid van de provincie. Er is ook sprake van interbestuurlijk toezicht, waarbij de bestuurslagen toezicht op elkaar houden om ervoor te zorgen dat er goed wordt samengewerkt en dat er goed wordt bestuurd. Daardoor heeft het beleid op provinciaal en rijksniveau invloed op het beleid van de gemeenten waar de Hatertse en Overasseltse Vennen onder vallen. De omgevingsplannen van deze gemeenten bevatten beleid uit het omgevingsplan van de provincie Gelderland. Dat is bijvoorbeeld duidelijk te zien in het omgevingsplan van de gemeente Heumen, waarin verwezen wordt naar de vier kernpunten van het Gelderse beleid: 'Een gezond, veilig, schoon en welvarend Nederland' [42].

In de Wet revitalisering generiek toezicht (Wrgt) staat welke beleidsthema's aan welke bestuurslaag zijn toegewezen, zodat makkelijker is na te gaan wie voor welk thema verantwoordelijk is. In deze wet staat dus ook op welke thema's de provincie toezicht moet houden. Omdat de provincie toezicht moet houden op het milieudomein, hebben gemeenten daar wellicht wat minder zeggenschap over. In de Nationale Omgevingsvisie is natuurlijk ook het een en ander geregeld, maar het omgevingsplan van de provincie Gelderland zal ook van grote invloed zijn op de plannen van beide gemeenten.

Het is de taak van de provincie, zoals vastgelegd in artikel 124 van de Grondwet, om toezicht te houden op de uitgaven van de gemeenten. Ook moet de provincie de samenwerking tussen gemeenten bevorderen en toezicht houden op de kwaliteit van het bestuur door de gemeente. In de omgevingsverordening van de provincie Gelderland, waarin de juridische doorwerking van het omgevingsplan van de provincie is uitgewerkt, staan regels waar de gemeenten zich aan moeten houden. Ze hebben daarbij wel wat bewegingsruimte om zelf per geval tot een oordeel te komen. Deze bewegingsruimte geldt bij drie soorten regels in de omgevingsverordening, namelijk de algemene regels, de beoordelingsregels en de instructieregels [76].

Algemene regels gaan over onderwerpen waarvoor de gemeente zelf regels kan opstellen zodat ze goed passen bij de specifieke situatie van die gemeente. Deze regels moet de gemeente dan vastleggen in haar omgevingsplan. De bewegingsruimte in beoordelingsregels staat in die regels zelf beschreven of is af te leiden uit de bevoegdheid tot het stellen van maatwerkvoorschriften (wat die bevoegdheid inhoudt is vastgelegd in artikel 4.5 van de Omgevingswet). Ook voor instructieregels geldt dat de flexibiliteit in de regels zelf staat. Afwijken van een instructieregel is mogelijk via een ontheffing als de zorg voor de fysieke leefomgeving onevenredig wordt belemmerd in verhouding tot de belangen waarvoor de regels dienen. Dit staat in artikel 2.32 van de Omgevingswet. De ontheffing is hiermee ruimer toe te passen dan onder de huidige Wet ruimtelijke ordening. De ontheffing is niet beperkt tot onvoorziene ontwikkelingen, maar ook toepasbaar op maatwerkoplossingen of bij innovatieve ontwikkelingen [76, 77].

De provincie heeft dus grote invloed op wat er uiteindelijk in het omgevingsplan van de gemeente terecht komt. Daarom is het voor de Hatertse en Overasseltse Vennen van groot belang om het beleid op meerdere niveaus te bekijken.

4.6 Conclusies

Ten aanzien van de besproken casus is er geen omgevingsvergunning vereist op basis van de eventuele bescherming van soorten, want als de camping mitigerende maatregelen treft, zoals uitvoering van de activiteiten buiten de voortplantingsperiode en het 'natuurvrij' maken van het gebied (door dieren weg te vangen of door het werk te faseren), heeft de camping geen omgevingsvergunning nodig om de geplande uitbreiding uit te voeren. De belangrijkste functie van het gebied, foerageren, wordt echter niet beschermd. Daarnaast worden ongebruikte nestplaatsen, die later in het jaar wel gebruikt kunnen worden, ook niet beschermd.

Bovendien ontbreekt er een gedetailleerde analyse van de effecten van de geplande werkzaamheden op beschermde soorten, zoals grondgebonden zoogdieren en amfibieën. De transformatie van agrarisch naar recreatief landgebruik kan echter ook een positieve bijdrage leveren aan de ecologische stabiliteit van de regio, mits die gepaard gaat met een integraal en duurzaam beheer van het natuurlijke landschap [79].

De uitbreiding van camping bij de 3 Linden roept verschillende juridische, ecologische en maatschappelijke vraagstukken op. Het juridisch kader laat zien dat er in sterke mate sprake is van botsende belangen: recreatie, natuur en wonen. Hoewel het onmogelijk lijkt om overal rekening mee te houden, is dat wel noodzakelijk om een systemische aanpak te hanteren, en dat maakt het zo ingewikkeld. De cumulatie van stikstofuitstoot, de toename van de toeristische druk, de ecologische gevolgen van de transformatie van agrarisch naar recreatief landgebruik en de beperkte betrokkenheid van belanghebbenden zijn hierbij de voornaamste aandachtspunten. Gezien de potentiële negatieve effecten op zowel de nabijgelegen Natura 2000-gebieden als het natuurgebied Hatertse en Overasseltse Vennen is het essentieel dat er een uitgebreide impactanalyse wordt uitgevoerd. Daarnaast moet het omgevingsplan zodanig worden herzien dat zowel de cumulatieve effecten van alle geplande projecten als de bredere belangen van belanghebbenden expliciet worden meegenomen in de besluitvorming. Alleen op die manier kan worden voldaan aan de wettelijke en ecologische normen en kan een evenwichtige ontwikkeling van het gebied worden gewaarborgd.

Het feit dat de provincie Gelderland deze doelen stelt, maakt dat de gemeenten vaak vergelijkbare doelen zullen formuleren. Door de wisselwerking tussen provincie en gemeente is er dus een grote kans dat er ook in de omgevingsplannen van de gemeenten veel aandacht wordt besteed aan een schone leefomgeving, het beschermen van de natuur en het tegengaan van schadelijke emissies. Daarmee zou de Hatertse en Overasseltse Vennen in theorie goed beschermd kunnen zijn, omdat je mag verwachten dat de betrokken gemeenten op grond van hun omgevingsplan minder vergunningen zullen verlenen die kunnen leiden tot schadelijke emissies of milieuafval. En dat is alleen maar positief voor de Hatertse en Overasseltse Vennen. Dat zou wel een grotere betrokkenheid van de verschillende belanghebbenden in het gebied vereisen, evenals een beter begrip van de wisselwerking tussen economische, sociale en ecologische waarden.

5. Juridisch kader vs. ecologische realiteit

5.1 Inleiding

Zoals eerder beschreven worden Nederlandse natuurgebieden en planten- en diersoorten beschermd door de Omgevingswet. Deze wet moet ervoor zorgen dat de verschillende planten- en diersoorten, waaronder dus ook de kwetsbare soorten, blijven bestaan. Onder deze wet hangen twee Algemene Maatregelen van Bestuur (AMvB) die van belang zijn: het Besluit activiteiten leefomgeving (Bal) en het Besluit kwaliteit leefomgeving (Bkl), waarin de Omgevingswet nader wordt uitgewerkt. Uit de Omgevingswet vloeien daarnaast de omgevingsverordeningen voort; dat zijn instrumenten om activiteiten in de fysieke leefomgeving te kunnen reguleren, opgesteld door de Provinciale Staten [78]. Uit al deze wet- en regelgeving vloeien weer regels voort om de natuur te kunnen beschermen. De vraag is echter of het huidige juridisch kader voldoende toereikend is om de natuur effectief te beschermen. Zou het, gezien de ecologische achteruitgang binnen het gebied, niet beter zijn als we in de Hatertse en Overasseltse Vennen hele ecosystemen zouden kunnen beschermen?

5.2 Soortenbescherming vanuit juridisch perspectief

In het wild levende planten- en diersoorten worden beschermd onder de Omgevingswet. In het Bal is nader uitgewerkt welke categorieën er worden beschermd, namelijk alle van nature in het wild levende vogels, soorten die worden beschermd op grond van de Habitatrichtlijn en soorten die vanuit nationaal belang beschermd moeten worden. Voor alle activiteiten die in de fysieke leefomgeving worden uitgevoerd, moet worden nagegaan of er beschermde soorten aanwezig zijn. De verbodsbepalingen staan in de artikelen 11.37, 11.46 en 11.54 Bal en worden hierna nader uitgewerkt. Regels voor wanneer een omgevingsvergunning mag worden verleend staan genoemd in afdeling 8.6.2 Bkl.

Voor wat betreft vogels stelt artikel 11.37 lid 1 Bal dat het verboden is om zonder omgevingsvergunning een flora- en fauna-activiteit uit te voeren waarbij sprake is van het opzettelijk doden of vangen van in het wild levende vogels, het opzettelijk vernielen of beschadigen van bezette nesten, rustplaatsen en eieren, het opzettelijk rapen van eieren en het opzettelijk storen van vogels. Daaruit blijkt dat alleen de vogel *zelf* wordt beschermd, maar niet zijn leefgebied. Zoals we eerder hebben geconstateerd kan de Hatertse en Overasseltse Vennen worden aangemerkt als foerageergebied voor de vogels, maar is deze functie van het gebied niet beschermd.

Over soorten die worden beschermd op grond van de Habitatrichtlijn stelt art. 11.46 lid 1 Bal dat het verboden is om zonder omgevingsvergunning een flora- en fauna-activiteit te verrichten waarbij sprake is van het opzettelijk doden of vangen van in het wild levende dieren, het opzettelijk verstoren van dieren, het in de natuur opzettelijk vernielen of rapen van eieren van dieren, het beschadigen of vernielen van de voortplantingsplaatsen of rustplaatsen van dieren en het opzettelijk plukken en verzamelen, afsnijden, ontwortelen of vernielen van planten.

Voor de overige soorten staat een vergelijkbare verbodsbepaling in artikel 11.54 lid 1 Bal. Het is verboden om zonder omgevingsvergunning opzettelijk in het wild levende zoogdieren, amfibieën, reptielen, vissen, dagvlinders, libellen en kevers te doden of vangen, opzettelijk de vaste voortplantingsplaatsen, rustplaatsen of eieren van dieren te beschadigen of vernielen en opzettelijk vaatplanten in hun natuurlijke verspreidingsgebied te plukken en verzamelen, afsnijden, ontwortelen of vernielen. In lid 2 worden hierop uitzonderingen gemaakt. Ook in art. 4.4. van de

Omgevingsverordening Gelderland staat een aantal uitzonderingen in art. 4.4. van de Omgevingsverordening Gelderland. In zo'n geval is een omgevingsvergunning niet vereist als een activiteit plaatsvindt met het oog op bijvoorbeeld ruimtelijke inrichting of ontwikkeling.

Uit de hierboven genoemde artikelen blijkt dat steeds *alleen* de soorten zelf worden beschermd, maar bijvoorbeeld niet hun leefgebied of foerageergebied.

5.3 De ecologische realiteit van de soortenbescherming

Soortenbescherming is opgezet met het idee dat we via de bescherming van indicatorsoorten ook ecosystemen kunnen beschermen. Indicatorsoorten zijn planten- of diersoorten die iets zeggen over de kwaliteit van de omgeving waarin ze voorkomen. Een ander doel is om zeldzame soorten te beschermen. In het vennengebied worden 8 plantensoorten en 16 diersoorten, dus in totaal 24 soorten, door de wet beschermd. Deze soorten vallen onder de Habitat- en Vogelrichtlijn of de Wet beschermde natuur (zie bijlage 1). Hoewel veel soorten dus wettelijk beschermd worden, zien we ze toch achteruitgaan. Dat komt doordat het ecologisch gezien niet realistisch is om te proberen een soort te beschermen door alleen individuen te beschermen. Een soort is immers afhankelijk van een breder leefgebied en veilige rustplekken. Dat een soort door de wet beschermd wordt, betekent dus niet meteen dat het voortbestaan van de soort daarmee ook goed is geregeld.

Figuur 3 - Het contrast tussen het aantal (niet wettelijk beschermde) rodelijstsoorten die voorkomen in de Hatertse en Overasseltse Vennen (links) en wettelijk beschermde soorten in Nederland (midden) en Europa (rechts). Foto's geraadpleegd bij NDFF, Wikipedia en waarneming.nl.

Ook is het lastig om een directe link te leggen met slechts één soort als het hele gebied onder druk staat door bijvoorbeeld stikstofvervuiling. Meerdere soorten hebben hier last van, die vaak ook weer onderlinge afhankelijkheden hebben. Daarnaast zijn andere planten of dieren in de wet alleen beschermd tegen het plukken, wegvangen of vernielen. Echte bescherming tegen droogte of bodemvervuiling is er bijvoorbeeld niet. Dus ook al leven er wettelijk beschermde soorten in de Hatertse en Overasseltse Vennen, echt goed beschermd zijn ze niet.

Een ander probleem is dat beschermde soorten vaak zeldzame soorten zijn. De logica hier is dat deze zeldzame soorten vaak het gevoeligst zijn en dat hun bescherming dus bijdraagt aan die van alle in het gebied levende soorten. Helaas laten de bovenstaande voorbeelden zien dat deze logica niet altijd opgaat; als uitsluitend het individu wordt beschermd, zal de rest van de natuur daar niet van profiteren.

Tot slot zijn de soorten die een sleutelrol spelen in het systeem vaak niet zeldzaam en worden daarom niet beschermd. In het ecologische deel schreven we bijvoorbeeld over veenmossen, die aan de basis liggen van veenvorming. Er is een aantal veenmossesoorten opgenomen in bijlage V van de Habitatrichtlijn, maar als een lidstaat het niet nodig vindt, is die niet verplicht om aandacht te geven aan soorten die in deze bijlage zijn opgenomen.

Er blijven dus maar weinig soorten over die én zeldzaam zijn én op weinig plekken

voorkomen, die bovendien wettelijk beschermd zijn en waarmee een heel systeem beschermd moet worden. En zelfs deze soorten worden niet altijd effectief beschermd, omdat de randvoorwaarden voor het overleven van de soort (voedsel, leefgebied enz.) niet beschermd zijn. Deze wetten zijn soms gedateerd. Zo hebben we in het recente verleden geleerd dat veel insecten ernstig bedreigd worden, maar worden er toch bijna geen insecten beschermd, terwijl ze ook nog eens van groot belang zijn voor ecosystemen.

Wat hierin vaak meespeelt is dat er over veel soorten, zeker over insecten, maar weinig kennis beschikbaar is, bijvoorbeeld kennis over hoe de soort leeft en wat die nodig heeft, en vaak weten we ook helemaal niet wat de trend is van populaties van deze soorten, wat het al helemaal lastig maakt om te herkennen dat ze bedreigd worden. Het vereist onderzoek en het kan een uitdaging zijn om hier informatie over te achterhalen. Desalniettemin zou een andere aanpak van soortenbescherming via herziening van de wet de natuur in Nederland goeddoen. Daarbij moet ook goed gekeken worden naar de habitat waarin deze soorten voorkomen. Want bij natuurbescherming gaat het niet alleen om soorten, maar om het hele ecosysteem.

5.4 Is gebiedsbescherming een oplossing?

Uit paragraaf 1.3 blijkt dat de ecologische realiteit is dat soortenbescherming niet afdoende is om soorten en ecosystemen in stand te houden. Soortenbescherming heeft als doel om indicatorsoorten en bijzondere soorten te beschermen. Met de bescherming van deze indicatorsoorten hoopt men vervolgens een heel natuurgebied te beschermen. De selectie van deze soorten is echter niet altijd gekoppeld aan hun rol in het ecosysteem, waardoor ze niet per se relevant zijn voor de instandhouding van dat ecosysteem. Deze aanpak is dus te eenvoudig voor de complexe realiteit van de natuur.

In een ecosysteem interacteren organismen met elkaar, waardoor balans en afhankelijkheid ontstaat. Het zou daarom effectiever kunnen zijn om een geheel gebied te beschermen, want dan geniet elk organisme bescherming en dus ook soorten die niet wettelijk beschermd zijn, maar wel waardevol voor een ecosysteem. Ook voor soorten die op dit moment wel wettelijk beschermd worden pakt dit voordelig uit, omdat hun leefgebied dankzij deze gebiedsbescherming gezonde populaties in stand kan houden. Zo kan men de beoogde soorten én hun ecosysteem beter beschermen.

5.5 Juridische reactie op gebiedsbescherming

In het kader van gebiedsbescherming wordt de Hatertse en Overasseltse Vennen juridisch niet bestempeld als een Natura 2000-gebied. Dat betekent dat het gebied niet de hoogst mogelijke bescherming geniet. Op het punt van gebiedsbescherming is er voor lidstaten nauwelijks ruimte om af te wijken van hun verplichtingen, terwijl soortenbescherming juist meer ruimte biedt.

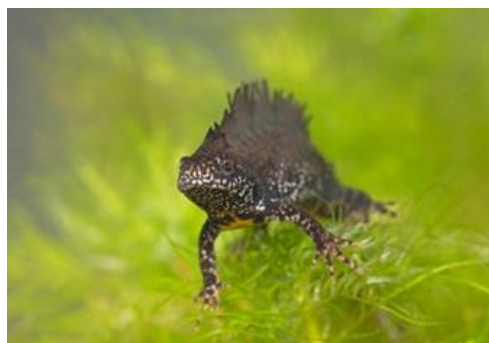
Een niveau lager dan de bescherming van Natura 2000-gebieden hebben we het NNN, in dit geval het Gelderse gedeelte daarvan, het GNN, waar de Hatertse en Overasseltse Vennen wel onderdeel van uitmaakt. Dit beschermingsregime is nader uitgewerkt in de Omgevingsverordening Gelderland. In deze omgevingsverordening worden de kernkwaliteiten van het gebied genoemd, oftewel de wezenlijke kenmerken en waarden van de natuur en het landschap:

- Gordel van rivierduinen met zandlandschap (dennenbosjes, vennen, heide), ook oude Maasmeanders, verder een oeverwal met veel akkerbouw langs de Maas in het zuiden en onbebouwde kom in het noorden met weteringen;
- Ecologische verbindingen Overasseltse Vennen-Bergharen, Bergharen-Maas en Bergharen-Fort St. Andries;
- De Erpewaa: beboste enclave met dijkdoorbraakkolken met zandige overslaggrond,

dijkrestanten, een kweldam en twee-etagebodem met eiken-haagbeukenbos en dassenburchten;

- Hatertse en Overasseltse Vennen: soortenrijke vennen, gevoed door regenwater dat op een oude rivierleemlaag stagneert en horizontaal afstroomt, met lavendelheide, veenbes, moeraswolfsklauw en zonnedauw, elf soorten amfibieën, ook droge duingraslanden onder meer voor reptielen en insecten, dassen;
- Hernense Molenven: ven midden in het Hernense Bos dat verland was en weer is opengemaakt;
- Bergharen: verschillende droge schrale graslanden op het rivierduin met een bijzondere vegetatie;
- Leefgebied van de steenuil;
- Leefgebied van de kamsalamander;
- Ruïnes, landgoederen en kastelen: St. Walrick, Heerlijkheid Leur, Kasteel Hernen, Heerlijkheid Horssen;
- Van oudsher het leefgebied van dassen;
- Abiotiek: aardkundige waarden, kwel, bodem, waterreservoir.

Een nieuwe activiteit in deze gebieden wordt op grond van artikel 5.5 Omgevingsverordening Gelderland alleen toegelaten door de Gedeputeerde Staten als uit onderzoek blijkt dat die activiteit geen nadelige gevolgen kan hebben voor de oppervlakte, samenhang of kernkwaliteiten van het GNN. Eventuele negatieve gevolgen kunnen worden beperkt met mitigerende maatregelen. In dat geval is er volgens de wet geen sprake van negatieve gevolgen en kan het project gewoon doorgang vinden.

Afbeelding 9 - de kamsalamander (Triturus cristatus) (Nature Today, geraadpleegd op 15-10-2024)

De kernkwaliteiten zijn vrij algemeen en ruim geformuleerd, waarmee de deur wordt opengezet om te bouwen in de natuur [79]. Er zijn bovendien meerdere afwijkingsmogelijkheden, zoals genoemd in de artikelen 5.6-5.10 Omgevingsverordening Gelderland. Zo wordt uitbreiding van een bestaande activiteit op grond van artikel 5.8 Omgevingsverordening Gelderland alsnog toegelaten als wordt voldaan aan de volgende vereisten:

- a. Er zijn voor die uitbreiding geen reële alternatieven voorhanden.
- b. De kernkwaliteiten van het gebied, gezien in hun onderlinge samenhang, worden per saldo versterkt.
- c. De versterking van die kernkwaliteiten en uitvoering van de activiteit worden planologisch gegarandeerd in overeenstemming met de artikelen 5.12-5.17.

Alle andere gebieden die niet zijn aangemerkt als natuur, behoren tot de Groene Ontwikkelingszone (GO). Beide beschermingsregimes kennen geen externe werking, wat betekent dat een plan niet getoetst hoeft te worden aan het GNN en het GO als het plan buiten de GNN- of GO-gebieden valt.

Wat hieruit valt af te leiden, is dat er voor gebieden als de Hatertse en Overasseltse Vennen, die niet onder het zwaarste beschermingsregime vallen, wel regels zijn, maar dat daar redelijk makkelijk van afgeweken kan worden vanwege de ruime formulering van de kernkwaliteiten en de verschillende uitzonderingsgronden. Vanuit ecologisch perspectief is ook de mitigatiemogelijkheid vreemd. In de praktijk komt dit vaak neer op het kappen van oude bomen, waarna op een heel andere plek een aantal jonge bomen wordt teruggeplant. Dit wordt dan een nieuw stukje natuur genoemd. Deze jonge boompjes hebben voor de soorten in hun omgeving natuurlijk niet dezelfde

functie als de oude bomen hadden, waardoor die soorten simpelweg verdwijnen. Het nieuwe stukje natuur ontwikkelt zich om allerlei redenen vaak heel anders dan de natuur rond de gekapte oude bomen. Bovendien kunnen deze soorten op de lange termijn hun weg niet meer terugvinden als ze eenmaal uit het gebied verdwenen zijn.

De huidige wetgeving, die bedoeld is om de ecologische waarde van het vennengebied te beschermen, blijkt in de praktijk dus tekort te schieten, zoals te lezen valt in de paragraaf 1.4. De algemene formuleringen in de wet en het feit dat de beschermingsregimes geen externe werking hebben, zijn ontstaan door beleid. En beleid is weer gemaakt door mensen. In de huidige beleidsmatige afwegingen krijgen economische belangen in de praktijk vaak meer gewicht dan ecologische belangen (zie hoofdstuk 3). Deze keuze heeft ook te maken met de wisselwerking tussen de verschillende beleidskaders. Zo is de Omgevingsvisie opgesteld door de nationale overheid en vervolgens doorvertaald naar regionaal en lokaal niveau. Tegelijkertijd wordt dit beleid beïnvloed door externe belanghebbenden. Sommigen van hen streven naar minimale beperkingen in de gestelde kaders, ondanks de aantoonbare impact van hun activiteiten op het gebied.

Gebiedsbescherming kan een grote bijdrage leveren aan de bescherming van het vennengebied, maar werkt alleen als vanuit het beleid de keuze wordt gemaakt om natuurwaarde te prioriteren. Hoe de regels, ontwikkelingsdoelen, kernkwaliteiten en afwijkingsmogelijkheden geformuleerd worden en gehandhaafd, is doorslaggevend voor een duurzame bescherming van kwetsbare natuurgebieden zoals het vennengebied. In de komende paragrafen gaan we in op de mogelijkheden die er zijn voor duurzame bescherming van het vennengebied.

5.6 Alternatieven: ruimte voor overheden?

Beoordelingsmarge voor Natura 2000

Nu het GNN tekortschiet in het meewegen van externe factoren die het netwerk kunnen verstoren, zou men kunnen kijken naar een andere vorm van gebiedsbescherming. Zoals uitgelegd in het juridisch kader in hoofdstuk 2, biedt EU-wetgeving het juridisch kader voor de hoogste vorm van gebiedsbescherming, namelijk het Natura 2000-regime met zijn speciale beschermingszones. De lidstaten moeten Natura 2000-gebieden aanwijzen, maar in sommige gevallen kan de Europese Commissie dat doen in samenspraak met de Raad van Ministers. In het verleden hebben lidstaten bij het aanwijzen van Natura 2000-gebieden ook vaak sociaaleconomische belangen laten meewegen en niet alleen ecologische criteria toegepast [80]. De Europese Commissie heeft lidstaten daarom vaak voor het Hof van Justitie gedaagd, om af te dwingen dat zij slechts ecologische criteria toepassen [80].

Volgens de Habitatrictlijn moeten de lidstaten habitattypen uit bijlage I aanwijzen of gebieden die soorten uit bijlage II huisvesten, waarna de Europese Commissie op grond van bijlage III beoordeelt of deze gebieden een Natura 2000-status moeten krijgen. Aanwijzing als Natura 2000-gebied is mogelijk op grond van de Vogel- of Habitatrictlijn. Het Hof van Justitie heeft een aantal uitspraken gedaan over de beoordelingsmarge die de lidstaten hierin hebben. Over het aanwijzen van zones op grond van de Vogelrichtlijn zegt het Hof dat economische overwegingen daarbij niet mogen meespelen [81]. De lidstaten mogen alleen overwegen welk gebied het meest geschikt is voor het beschermen van een bepaalde vogelsoort [82]. Er zijn gebieden die slechts dienen als foerageergebied voor vogels, maar toch als Natura 2000-gebied moeten worden aangewezen [83]. Het Hof van Justitie laat dus vrij weinig beoordelingsmarge over voor de lidstaten, al wil dat niet zeggen dat er helemaal geen ruimte is, want ornithologische criteria zijn vatbaar voor interpretatie, en het Hof is niet zover gegaan dat de aanwezigheid van bepaalde vogelsoorten voldoende is voor een aanwijzing [80]. In het Nederlandse beleid is dit zo uitgewerkt, dat voor de vogelsoorten in bijlage I alleen de vijf gebieden met de grootste populatie van die soorten worden aangewezen. Die gebieden moeten minimaal 100 hectare groot zijn [84]. Of dat criterium in lijn is met uitspraken van

het Hof van Justitie is discutabel, maar de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State (ABRvS), zegt van wel [80].

Acties van milieuorganisaties en burgers die via de nationale rechter bezwaar maken tegen niet-aanwijzing van gebieden door lidstaten hebben doorgaans weinig kans van slagen [80]. In een arrest van de ABRvS werd het eerder beschreven Nederlandse beleid geaccepteerd op grond van het criterium of het gebied al dan niet cruciaal is voor de instandhouding van de soort in Nederland [85]. Acties om de Hatertse en Overasseltse Vennen op grond van de Vogelrichtlijn als Natura 2000-gebied te laten aanwijzen zullen dan ook weinig kans van slagen hebben, want de Vogelrichtlijnsoorten die in de Hatertse en Overasseltse Vennen voorkomen, voldoen naar onze verwachting niet aan dit criterium. Rechtszaken op grond van artikel 4 lid 4 Vogelrichtlijn, waarbij er geen sterke zaak is voor aanwijzing als Natura 2000-gebied, er bij de overheid een gebrek aan kennis is hebben een beperkte slagingskans [80].

Gebiedsaanwijzing op grond van de Habitatrictlijn werkt volgens vrijwel dezelfde criteria. Ook daar mogen geen andere redenen dan natuurbescherming worden meegewogen [86]. In de Hatertse en Overasseltse Vennen zijn meerdere Natura 2000-habitattypen te vinden die in de Habitatrictlijn worden genoemd, zoals droge heide, natte heide en zure vennen. Deze habitattypen zouden een argument kunnen zijn voor aanwijzing tot Natura 2000-gebied. Nederland heeft daar als enige lidstaat beleid voor, namelijk dat de tien gebieden die het belangrijkste zijn voor een bepaald type habitat worden aangewezen, waarbij in dit geval geen minimumaantal hectares vereist is [80]. Omdat deze habitats echter in grotere oppervlakten binnen andere natuurgebieden voorkomen, lijkt er geen juridische of ecologische ruimte voor aanwijzing op grond van de Habitatrictlijn.

Het uitvoerige regime voor gebiedsbescherming in de Natura 2000-wetgeving is dus niet van toepassing op de Vennen en het ziet er niet naar uit dat dit in de toekomst zal veranderen. De Hatertse en Overasseltse Vennen moet het dus hebben van soortenbescherming en de gebiedsbescherming die de provincie en gemeenten kunnen bieden.

Handhaving

Een van de mogelijkheden die gemeenten en provincie tot hun beschikking hebben is strenge handhaving. Tijdens de gesprekken die we hebben gevoerd voor dit rapport kwam naar voren dat er uitdagingen zijn in de handhavingcapaciteit. Als gevolg van de toeristische druk kunnen soorten nog altijd worden verstoord in de zin van de hierboven genoemde verbodsbepalingen. Voor het opleggen van een sanctie moet wel worden aangetoond dat deze verbodsbepalingen opzettelijk worden overtreden.

Derden-belanghebbenden zoals omwonenden kunnen een handhavingsverzoek indienen, maar in de praktijk blijkt dat niet voldoende effect te hebben. Effectievere bescherming is alleen haalbaar als de procedure van deze handhavingsverzoeken wordt aangepast [87]. Als de gemeente meer afwegingsruimte heeft, mogen de betrokkenen hun zienswijze geven. In het Bal staat dat er per gebied meer ruimte is voor maatwerk en het stellen van aanvullende regels [88]. Omwonenden zouden daardoor een grotere invloed kunnen hebben omdat de afwegingsruimte, wat neerkomt op maatwerk, iets is waar rechtsbescherming tegenover openstaat. Dit benoemt de minister dan ook in de Nota van Toelichting behorende bij het Bal [89].

Het Bal biedt dus meer mogelijkheden om lokaal beleid te formuleren en uit te voeren. Er is echter daadkracht nodig om de regels die gelden voor het gebied te handhaven. Bij een primair passieve benadering van handhaving, waarbij er pas wordt gehandhaafd nadat er een handhavingsverzoek is ingediend, is er een grote kans dat er geen sprake meer is van de overtreding als de handhaver eenmaal langskomt. Stel dat een hondeneigenaar zijn hond buiten het hondenlosloopgebied laat loslopen en iemand meldt dit bij de gemeente, dan moet de gemeente dus eerst dit verzoek beoordelen en er vervolgens een handhaver op af sturen. Los van de kosten die dit met zich meebrengt, is de kans heel klein dat de overtreder dan nog steeds met zijn hond in

het gebied rondloopt. Iemand 'op heterdaad' betrappen is met de huidige financiële middelen slechts beperkt mogelijk. Dat levert extra druk op voor het gebied.

5.7 Natuur vanuit het oogpunt van de samenleving

De huidige wetgeving en beleidsmaatregelen schieten dus tekort voor een effectieve bescherming van de Hatertse en Overasseltse Vennen. Economische kortetermijnbelangen krijgen vaak voorrang boven ecologische doelen op de lange termijn, met negatieve gevolgen voor de natuur en uiteindelijk ook voor de economie. De bescherming van habitats en belangrijke soorten vereist een focusverschuiving: het menselijk handelen moet niet alleen op economische waarde, maar ook op ecologische impact worden beoordeeld. Dit vraagt om een cultuurverandering in politiek en beleid, zodat natuurwaarden consequent als belangrijke factor worden meegenomen in de besluitvorming.

Dit rapport maakt duidelijk dat de ecosystemen in het vennengebied beschermd moeten worden voor een duurzame toekomst. Door kennis te delen over de ecologische waarde van het gebied kunnen gemeenteraadsleden, beleidsmakers en bedrijven bewustere keuzes maken die niet alleen rekening houden met economische belangen op de korte termijn, maar ook de natuur beschermen.

Deze bewustwording kan bijdragen aan een noodzakelijke paradigmaverschuiving, waarin ecologische waarden een centrale rol krijgen en de samenleving gezamenlijk verantwoordelijk is voor het behoud van het vennengebied. Het doel is dat natuurwaarden structureel worden meegenomen in het beleid, zodat het vennengebied behouden blijft, niet alleen voor nu, maar ook voor toekomstige generaties. Het gebied staat onder druk, en als we het willen behouden zullen we keuzes moeten maken in wat er wel en niet kan worden toegestaan in en rond het gebied.

5.8 Conclusies

Bescherming op basis van soorten is ecologisch gezien niet toereikend om de natuur te beschermen. Vanuit ecologisch oogpunt zou het beter zijn om hele ecosystemen te beschermen in plaats van individuele soorten, want het is niet realistisch om slechts enkele soorten in een ecosysteem te beschermen zonder naar de rest van dit ecosysteem te kijken. Het is effectiever om een geheel gebied te beschermen. Dan komt het juridisch gezien aan op gebiedsbescherming, wat in de Hatertse en Overasseltse Vennen niet tot de zwaarst mogelijke bescherming leidt, omdat het gebied niet als Natura 2000-gebied wordt aangemerkt. Het gebied geniet weliswaar enige bescherming op basis van het GNN, maar ook daarvoor gelden er uitzonderingen en zijn de kernkwaliteiten die beschermd worden zo geformuleerd, dat alsnog bebouwing in het natuurgebied mogelijk is. Het GNN en de GO hebben bovendien geen externe werking, dus mocht een activiteit buiten het gebied vallen, hoeft die niet getoetst te worden aan de regels uit de Omgevingsverordening Gelderland.

Alternatieven, zoals aanwijzing tot Natura 2000-gebied, zijn geen haalbare optie voor de Hatertse en Overasseltse Vennen. Wel zou er meer aan gebiedsbescherming kunnen worden gedaan als de provincie de regelgeving zou aanscherpen of als de handhaving efficiënter wordt ingericht. Juridisch gezien lijkt soortenbescherming het enige middel dat de Hatertse en Overasseltse Vennen daadwerkelijk bescherming kan bieden. Deze conclusie komt echter niet overeen met de ecologische realiteit in de Hatertse en Overasseltse Vennen, ondanks de ruimte die de wet- en regelgeving biedt.

6. Samenhangend beoordelen: waarom de ecologische impact van projecten collectief moet worden bekeken

Bij het beoordelen van de ecologische impact op de natuur, worden projecten of activiteiten vaak elk afzonderlijk bekeken. Er wordt dus meestal geen analyse gemaakt van het cumulatieve effect van alle projecten gezamenlijk. De wet onderscheidt vier situaties waarin projecten gezamenlijk beoordeeld moeten worden [90]:

1. De beschermende maatregelen werken zo goed dat er geen schade is aan de natuur.
2. De preventieve maatregelen kunnen niet alle schade aan de natuur voorkomen, maar dit is per project/activiteit goed te regelen.
3. De preventieve maatregelen kunnen niet alle schade aan de natuur voorkomen en een deel van de schade valt niet per project/activiteit te regelen. Er is dus extra maatwerk nodig.
4. De gezamenlijke impact is zo groot dat het niet toereikend is om per project een beoordeling te geven. In dat geval moet het gebied als geheel worden bekeken. In deze situatie verloopt de aanpak van het totale effect op de natuur volledig via maatwerkvoorschriften uit het omgevingsplan, de omgevingsverordening of de waterschapsverordening.

Zoals beschreven in het juridisch kader worden projecten alleen gezamenlijk beoordeeld op basis van de omgevingswet en in het kader van gebiedsbescherming als zij significante gevolgen kunnen hebben voor een Natura 2000-gebied. De Hatertse en Overasseltse Vennen ligt te ver van Natura 2000-gebieden om daar direct impact op te hebben via licht, geluid of trillingen. Wel moet elk project worden gecontroleerd op stikstofuitstoot, want in de nabijgelegen Natura 2000-gebieden mag de stikstofdepositie niet toenemen. De geplande projecten in de Hatertse en Overasseltse Vennen zijn elk afzonderlijk getoetst op hun stikstofuitstoot om te achterhalen of die onder het maximale emissieniveau blijft. Het kan heel goed zijn dat elk project afzonderlijk onder het niveau blijft, maar dat de projecten gezamenlijk dat niveau overschrijden.

De Raad van State heeft al eerder bepaald dat bepaalde activiteiten als één project moesten worden aangemerkt en dat de stikstofdepositie gezamenlijk moest worden beoordeeld. Vanwege het ontbreken van zo'n volledige beoordeling oordeelde de Raad dat negatieve gevolgen voor de Natura 2000-gebieden niet uitgesloten konden worden [44]. Dit is relevant voor de huidige situatie, omdat er verschillende projecten gepland staan: uitbreiding van een camping, transformatie van een boerdenbedrijf (andere activiteiten), de bouw van een hotel en nog tal van andere initiatieven.

Vanuit natuuroogpunt zouden alle projecten in en rondom de Hatertse en Overasseltse Vennen samen moeten worden beoordeeld, omdat hun gecombineerde impact veel groter is dan elk afzonderlijk effect. Wanneer elk project apart wordt beoordeeld, lijkt het effect op de natuur beperkt. Samen leiden kleine effecten tot een cumulatief, grootschalig verlies van natuurwaarden, wat uiteindelijk het hele ecosysteem bedreigt. Op basis hiervan zou de hierboven beschreven vierde situatie van toepassing zijn op de Hatertse en Overasseltse Vennen. Toch vinden we dat niet terug in het juridisch kader dat wordt toegepast bij de beoordeling van de (afzonderlijke) projecten. Door de projecten als geheel te beschouwen, krijgen we een beter beeld van de werkelijke impact op het natuurgebied.

Ter illustratie van de uitdagingen die zich voordoen bij de beoordeling van de afzonderlijke projecteffecten, bekijken we de structuurvisie van de gemeente Heumen [43], waarin de gemeente aangeeft graag de Hatertse en Overasseltse Vennen te willen beschermen, behouden en ontwikkelen. Daarom is er geen ruimte voor intensieve recreatie nabij het natuurgebied, vanwege de

negatieve effecten ervan op de aanwezige natuurwaarden. Wel is er nog plaats voor nieuwe kleinschalige recreatieve voorzieningen. Meerdere kleine projecten kunnen samen echter net zoveel impact hebben op de natuurwaarden van het gebied als één groot project. Bovendien houdt dit beleid geen rekening met wat er in de buurgemeenten gebeurt qua activiteiten en projecten.

De Hatertse en Overasseltse Vennen ligt deels in de gemeente Heumen en deels in de gemeente Wijchen en grenst aan de gemeente Nijmegen. De projecten en activiteiten in het gebied zouden dan ook gemeentete overstijgend moeten worden beoordeeld, maar momenteel lijkt er weinig afstemming te zijn tussen de gemeenten over het beheer, het behoud en de ontwikkeling van de groene buitengebieden.

Juist voor een natuurgebied als de Hatertse en Overasseltse Vennen is het een gemiste kans als alle projecten afzonderlijk worden beoordeeld. Hier is dus nog veel ruimte voor meer intergemeentelijke samenwerking en een betere afstemming tussen de verschillende recreatieve projecten in de omgeving. Een betere onderlinge samenwerking kan een completer beeld opleveren van het totale effect van de toeristische ontwikkelingen in het gebied op de Hatertse en Overasseltse Vennen. Dan kunnen beschermende maatregelen ook effectiever worden toegepast, om het gebied te beschermen tegen overmatige verstoring en het te behouden voor de huidige en toekomstige generaties.

7. De natuur als rechtspersoon

7.1 Situatie nu

Inleiding

De natuur heeft in de huidige situatie geen stem om zichzelf te verdedigen. Een mogelijke oplossing is om van een natuurgebied als de Hatertse en Overasseltse Vennen een rechtspersoon te maken, een idee dat tegenwoordig steeds meer in de belangstelling staat. Het houdt in dat natuurlijke entiteiten, zoals rivieren, bossen en ecosystemen, als rechtspersonen erkend worden en zo bepaalde rechten krijgen. Dan zijn ze ook juridisch beschermd tegen exploitatie, omdat ecosystemen dan een stem krijgen in beslissingen die hen in hun voortbestaan bedreigen. Een natuurgebied kan in zo'n geval vertegenwoordigd worden door mensen of organisaties die namens de natuur optreden [91]. Wanneer natuurlijke entiteiten als belanghebbenden in het besluitvormingsproces worden meegenomen, ontstaat er een dialoog tussen alle belanghebbenden, inclusief de natuur, en komt het belang van de natuur niet pas in beeld tijdens een eventuele gerechtelijke procedure.

Waarom de natuur als rechtspersoon aanmerken?

Hoewel verschillende natuurgebieden in Nederland een beschermde status hebben, bijvoorbeeld als Natura 2000-gebied, gaat de kwaliteit van de natuur nog altijd achteruit. In de praktijk blijkt vaak dat andere belangen, zoals het economische belang, prevaleren boven het belang van de natuur [92]. Het natuurbeschermingsrecht wordt vaak creatief uitgelegd en toegepast, met als gevolg dat sociaaleconomische belangen prevaleren, wat ongunstig uitpakt voor het behalen van natuurdoelen [92]. In de huidige situatie blijkt het toezicht op en de handhaving van het natuurbeschermingsrecht in de praktijk niet toereikend. Dit wordt grotendeels veroorzaakt door fragmentatie en vrijblijvendheid binnen de omgevingsdiensten [93].

Dit is ook terug te zien in de natuur van de Hatertse en Overasseltse Vennen. We hebben al geconstateerd dat de huidige wet- en regelgeving die van toepassing is op de natuur van de Hatertse en Overasseltse Vennen de nodige open normen en beslissings- en afwegingsruimte bevat, waardoor het belang van de natuur vaak ondergeschikt is aan de economische ontwikkeling. In de volgende subparagrafen laten we zien hoe de natuur als belanghebbende in de besluitvorming kan worden meegenomen.

7.2 De natuur als entiteit met rechten en plichten

'Rechten van de natuur' is zowel een filosofisch als een juridisch concept. Het houdt in dat de natuur het recht heeft om te blijven bestaan, groeien en bloeien. Vanwege deze rechten vindt er een verschuiving plaats: de natuur verandert van een object in een subject. Als we de natuur als belanghebbende aanmerken, [94]krijgt zij een juridische status en moet rekening worden gehouden met haar belangen [94].

Erkenning in de grondwet

De rechten van de natuur kunnen worden erkend in de grondwet. In 2008 integreerde Ecuador als eerste land ter wereld de rechten van Pachamama ('moeder Aarde') in zijn grondwet. Deze wetgeving verleent de natuur het recht op behoud, respect en herstel. Deze wet werd in 2011 toegepast toen een Ecuadoriaanse rechtbank oordeelde dat de aanleg van een weg schadelijk was voor het ecosysteem van de Vilcabamba-rivier en dat er herstelmaatregelen moesten worden

uitgevoerd om verdere ecologische schade te voorkomen [91]. Erkenning van de rechten van de natuur in de grondwet betekent dat elke persoon of gemeenschap of elk volk kan opkomen voor deze rechten. Tot nu toe is Ecuador het enige land dat de rechten van de natuur heeft verankerd in zijn grondwet [94].

Rechtspersoonlijkheid, voogdij en vertegenwoordiging

Omdat de natuur als rechtspersoon niet zelf voor haar belangen kan opkomen, moeten er in de praktijk mensen of organisaties worden aangesteld om de natuur te vertegenwoordigen. Die mensen moeten dan in naam van de natuur handelen en haar belangen behartigen. In Nieuw-Zeeland hebben de Maori in samenwerking met de overheid geregeld dat de Whanganui-rivier via de Te Awa Tupua Act uit 2017 juridische erkenning kreeg, en daarmee de status van rechtspersoon. De Whanganui-rivier wordt juridisch vertegenwoordigd door een groep mensen – voor de helft vanuit de overheid en voor de andere helft vanuit de inheemse bevolking, de Maori. Samen hebben zij dus de voogdij over de rivier en dat betekent dat zij kunnen procederen namens het natuurgebied. Tevens kunnen zij proactief handelen om de rivier te beschermen [95]. Het Nationaal park Te Urewera heeft een vergelijkbare status verkregen onder de Te Urewera Act uit 2014. Zo komen traditionele kennis en moderne wetgeving samen om de ecologische en culturele waarde van natuurlijke hulpbronnen te beschermen [96]. In Spanje heeft de zoutwaterlagune Mar Menor rechtspersoonlijkheid gekregen. In 2021 heeft de Spaanse wetgeving deze lagune aangewezen als een juridische entiteit met eigen rechten. Lokale gemeenschappen vormen de stem van deze lagune en zijn actief betrokken bij het beheer van het ecosysteem in het gebied. Deze gemeenschappen kunnen juridische stappen ondernemen ter bescherming van de lagune.

Als de natuur als belanghebbende wordt erkend, heeft dat juridische gevolgen. De natuurlijke entiteit wordt als belanghebbende aangemerkt en kan actief deelnemen aan de besluitvorming. Ook kan er proactief worden opgetreden. Bij vroege vaststelling en analyse van schade aan de natuur door ongepast gedrag, kan een instantie ingrijpen, omdat die namens het natuurgebied kan optreden [92].

Afbeelding 10 - De Bemelerberg in de gemeente Eijsden-Margraten, Zuid-Limburg. Foto: ANP

De situatie in Nederland

Hiervoor hebben we enkele voorbeelden genoemd van situaties waarin de natuur rechtspersoonlijkheid heeft gekregen. Wereldwijd zijn er inmiddels meer dan 400 initiatieven opgestart om de natuur als rechtspersoon te laten erkennen, waarvan ruim twee derde deze rechtspersoonlijkheid inmiddels heeft verkregen [97]. Er vindt een

verschuiving plaats en de natuur wordt steeds vaker een zelfstandige partij in juridische structuren [98].

Ook in Nederland zijn er initiatieven om de natuur rechtspersoonlijkheid te geven. In 2023 heeft de gemeente Eijsden-Margraten in Limburg als eerste gemeente in Nederland rechtspersoonlijkheid verleend aan de lokale flora en fauna [99], nadat een motie daarover met een ruime meerderheid was aangenomen [100]. De belangen van de lokale flora en fauna moeten nu worden meegenomen in de besluitvorming van de gemeenteraad. De rechtspersoonlijkheid wordt ook hier verleend in de vorm van voogdij. Er wordt een voogd aangewezen die de belangen van de natuur moet behartigen. Dit geeft lokale gemeenschappen in de gemeente Eijsden-Margraten de mogelijkheid om op te komen voor de natuur. Hoe het nieuwe beleid precies vorm gaat krijgen is nog

niet bekend. Meerdere initiatieven liggen op de tafel om meer gebieden in Nederland rechtspersoonlijkheid te verlenen, zoals de Maas en de Waddenzee [99].

7.3 De Hatertse en Overasseltse Vennen als entiteit met rechtspersoonlijkheid

Er zijn verschillende manieren waarop de Hatertse en Overasseltse Vennen als rechtspersoon kan worden aangewezen. Wanneer de natuur echter gezien wordt als object, is bescherming alleen mogelijk via milieuwetgeving, het strafrecht of aansprakelijkheidsrecht [94]. Als rechtspersoon zou de natuur in de Hatertse en Overasseltse Vennen bepaalde rechten hebben en de mogelijkheid om deel te nemen aan juridische procedures. De natuur zelf kan geen procedure starten, maar het zou dan wel mogelijk zijn om namens de natuur in de Hatertse en Overasseltse Vennen een procedure te starten.

Deze rechten van de natuur kunnen in de grondwet worden vastgelegd (zie 7.2.1). Dat kan interessant zijn voor de Hatertse en Overasseltse Vennen, maar het is de vraag of en hoe dit gebeurt. De natuur kan in het algemeen rechten krijgen, maar het is ook een optie om deze rechten slechts aan bepaalde natuurlijke entiteiten of gebieden toe te kennen. Verder is het de vraag in hoeverre deze rechten afdwingbaar zijn en welke afwijkingmogelijkheden de grondwet zal bieden.

Wanneer in de toekomst in de grondwet wordt vastgelegd dat de natuur rechten heeft, kan dit grote gevolgen hebben voor de Hatertse en Overasseltse Vennen. Dat zou immers betekenen dat ieder(e) persoon, gemeenschap of volk op kan komen voor deze rechten. Afhankelijk van de wijze waarop een dergelijke bepaling in de grondwet wordt vormgegeven, wordt het mogelijk veel eenvoudiger om voor de rechten van de natuur op te komen. Nu is het vaak ingewikkeld om het belang van natuur te verdedigen, omdat aan veel vereisten moet worden voldaan. Zo moet je in de huidige situatie als (rechts)persoon kunnen aantonen wat jouw belang is bij het beschermen van de natuur. Als de natuur een rechtspersoon is, kan vrijwel iedereen de rechten van een specifiek natuurgebied verdedigen, zonder aan allerlei eisen te hoeven voldoen.

Ook in het geval van de Hatertse en Overasseltse Vennen kunnen mensen als voogd worden aangesteld om de natuur in het gebied te vertegenwoordigen (zie 7.2.2). Als de Vennen rechtspersoonlijkheid krijgt, kunnen vertegenwoordigers (voogden) de belangen van het gebied behartigen. Dit kunnen bewoners van het gebied zijn, natuurbeschermingsorganisaties en lokale belangenorganisaties. De lokale gemeenschap vormt dan als het ware de stem van het natuurgebied en kan namens het natuurgebied procederen.

Uitwerking van de Hatertse en Overasseltse Vennen als rechtspersoon

Als de Hatertse en Overasseltse Vennen wordt aangemerkt als rechtspersoon, kan dat direct invloed hebben op de huidige praktijk. Momenteel is een belangrijke oorzaak van de achteruitgang van de kwaliteit van de natuur de zogenoemde *dead by a thousand cuts*. Dat betekent dat talloze kleine, afzonderlijke handelingen, zoals kleinschalige infrastructurele ontwikkelingen, recreatieve verstoringen en het lozen van beperkte hoeveelheden vervuilende stoffen, gezamenlijk leiden tot een significante verslechtering van de ecologische waarde. Het gevolg is een trage, maar onomkeerbare teloorgang van natuurlijke habitats en de daarmee verbonden flora en fauna. Voor de Hatertse en Overasseltse Vennen, die al onder druk staat van omgevingsfactoren en regelgeving die economische belangen prioriteit geeft boven ecologische belangen, betekent dit dat het ecosysteem zonder adequate bescherming en proactieve vertegenwoordiging uiteindelijk onherstelbaar beschadigd kan raken.

Deze afzonderlijke activiteiten vallen echter binnen de grenzen van de wet, dus procederen is geen optie. Als de natuur echter als een volwaardige rechtspersoon wordt gezien, worden niet

alleen grote, directe bedreigingen, maar ook deze subtielere, cumulatieve effecten meegenomen in het besluitvormingsproces. Dat is dus een structurele manier om preventief op te treden en aandacht te vragen voor de langetermijneffecten van alle activiteiten die invloed hebben op het natuurgebied. Zo wordt voorkomen dat de natuur ongemerkt en geleidelijk aan verder verzwakt en wordt de basis gelegd voor een meer holistische benadering van natuurbescherming, waarin duurzaamheid en de intrinsieke waarde van de natuur centraal staan. Als we de natuur als volwaardige rechtspersoon erkennen, kunnen we de impact van activiteiten afzonderlijk en in combinatie systematisch monitoren en beheersen en daarmee de vicieuze cirkel van kleine, cumulatieve degradatie doorbreken.

7.4 Struikelblokken bij de integratie van de natuur als rechtspersoon

Ondanks het feit dat de natuur als belanghebbende een veelbelovend thema is, wordt het momenteel voornamelijk verkend als juridisch concept. Vanuit ecologisch oogpunt zijn er een aantal mogelijke struikelblokken waar over nagedacht moet worden voordat de natuur als belanghebbende kan worden aangemerkt in juridische en beleidsprocedures.

Allereerst is het belangrijk om te beslissen wie de natuur gaat vertegenwoordigen. In de situaties waarin de natuur al rechten heeft, is het vaak een combinatie van mensen van de overheid en bewoners van het gebied. Het is de vraag of deze constructie ook zou werken bij de Hatertse en Overasseltse Vennen. Er zijn nu namelijk al grote verschillen van inzicht tussen deze groepen. Als deze groepen samen de natuur gaan vertegenwoordigen, dan is het maar de vraag of dit verandering gaat brengen in de situatie. Zo is er enige mate van ecologische kennis vereist om de natuur goed te kunnen vertegenwoordigen. Stikstofdepositie is bijvoorbeeld alleen waarneembaar via veranderingen in de planten- en dierensamenstelling in een gebied. Wil je deze verschuivingen effectief kunnen waarnemen, vraagt dat de vaardigheid om vele soorten te herkennen en systematisch te monitoren.

Ten tweede worden natuurgebieden sterk bepaald door lokaal beheer. Ook dat roept vragen op over de juiste vertegenwoordiging. Er is in de Hatertse en Overasseltse Vennen al hevige discussie gevoerd over de vraag wat het juiste beheer is voor dit gebied. Voor het behoud van de vennen zijn er veel aangeplante naaldbomen gekapt om opname en verdamping van water uit de grond te verminderen en verdere verdroging van het gebied tegen te gaan. Dat roept de vraag op of de belangen van de verdrogende vennen prevaleren boven de belangen van het gekapte bos. Het kan dus zijn dat twee groepen opkomen voor de natuur, maar toch lijnrecht tegenover elkaar staan, omdat ze andere ideeën hebben over wat het natuurgebied nodig heeft. Opkomen voor de natuur kan dus ook versplintering met zich meebrengen, wat het lastig maakt om de natuur als één belanghebbende mee te nemen in juridische conflicten. In het ergste geval kan het natuurbeheer op deze manier juist gefrustreerd worden.

Ten derde moet er nagedacht worden over hoe de natuur als belanghebbende geïntegreerd wordt in het beleidsvormingsproces en net als de andere belanghebbenden serieus wordt genomen en wordt betrokken bij de beleidsvorming. Processen in ecosystemen verlopen traag, dus veranderingen gaan ook traag, waardoor veel effecten slechts langzaam zichtbaar worden. In nieuwe procedures moet dus beter naar de gevolgen op de lange termijn worden gekeken. Dit is voor alle betrokkenen nieuwe materie, dus in het begin zal het onwennig zijn om de natuur als belanghebbende te behandelen en nieuwe procedures zullen misschien niet meteen goed werken. Over al deze kwesties moet dus goed worden nagedacht.

Ten vierde moet er besloten worden wie er verantwoordelijk wordt gesteld als de natuur wordt aangetast. Zijn dit individuen, de gemeente of juist bedrijven? Het vaststellen van de aansprakelijkheid bij aantasting van de natuur moet juridisch worden geregeld, zodat er duidelijkheid over is. Ook moet er naar de samenleving gekeken worden. Vanuit de samenleving zal de natuur

niet zomaar als belanghebbende worden geaccepteerd. Er zal onbegrip zijn en onzekerheid over wat er nog wel en wat niet meer kan, wat de implementatie complexer maakt.

Ten vijfde ligt de Hatertse en Overasseltse Vennen in twee gemeenten en komen ook veel mensen uit Nijmegen naar het gebied. Het is daarom van belang dat de natuur in al deze drie gemeenten als rechtspersoon wordt aangemerkt in beslissingen. Als dit maar in een van de gemeenten gebeurt, dan zal dit maar weinig impact hebben omdat de natuur niet ophoudt bij de gemeentegrens. Een betere samenwerking tussen gemeenten is daarom van groot belang.

7.5 Conclusies

De Hatertse en Overasseltse Vennen aanwijzen als rechtspersoon kan het makkelijker maken om op te komen voor de belangen van de natuur in het gebied. Momenteel is *death by a thousand cuts* een van de grootste bedreigingen voor het gebied, waarin kleine initiatieven binnen het wettelijk kader vallen, maar gezamenlijk wel een negatief effect hebben op het ecosysteem. Een integrale benadering is dus noodzakelijk. Als de natuur een rechtspersoon wordt, dan moet het effect van deze projecten gezamenlijk wordt bekeken, omdat de belangen van het gebied worden geschaad. Voor de Hatertse en Overasseltse Vennen is de status van rechtspersoon echter nog toekomstmuziek, mede vanwege onduidelijkheid over de wisselwerking tussen ecologie en beheer en het feit dat de betrokkenen moeten wennen aan deze verandering. Rechtspersoonlijkheid voor de Vennen biedt op de korte termijn dus geen oplossing voor de bedreigingen waar het gebied nu mee kampt.

8. Eindconclusies

Met dit onderzoek hebben we in kaart gebracht welke knelpunten er zijn tussen natuurbehoud en economische ontwikkeling in de Hatertse en Overasseltse Vennen. Dit verslag geeft onder andere inzicht in de natuurwaarde van het gebied en de achteruitgang ervan door bedreigingen zoals vermessing, verdroging en verstoring. Ook is er een juridisch kader uitgewerkt van de wet- en regelgeving die momenteel van toepassing is op de Hatertse en Overasseltse Vennen en het omliggende gebied. Tot slot zijn de economische activiteiten en betrokken belanghebbenden en bestuursorganen in kaart gebracht.

Het is cruciaal om deze knelpunten onder de aandacht brengen, omdat gebieden zoals de Hatertse en Overasseltse Vennen een grote ecologische waarde hebben. Het kent meerdere zeldzame leefgebieden (habitattypen) die we in Nederland moeten beschermen. Het vennengebied is rijk aan soorten, waarvan er meer dan vijftig op de rode lijst van bedreigde planten- en diersoorten staan. Er is een toenemende verstoring in het gebied met als voornaamste bedreigingen toerisme, vermessing en verdroging. Andere factoren, zoals versnippering, klimaatverandering en invasieve soorten, kunnen de druk op de natuur in de Hatertse en Overasseltse Vennen nog verder vergroten.

Deze casus laat zien dat het behoud van de natuurwaarden in kwetsbare gebieden zoals de Hatertse en Overasseltse Vennen lastig is, zeker als een gebied niet onder de Natura 2000-wetgeving valt. Het juridisch kader legt botsende belangen bloot tussen bijvoorbeeld recreatie, natuur en wonen. De huidige Nederlandse wet- en regelgeving is niet toereikend om de natuur binnen een gebied als de Hatertse en Overasseltse Vennen daadwerkelijk te beschermen. Herziening van de regels is noodzakelijk, waarbij moet worden vastgelegd dat de cumulatieve effecten van alle projecten tezamen expliciet moeten worden meegenomen in de besluitvorming over het gebied. Huidige belangenafwegingen schieten daarin te kort, omdat de natuur en de diensten die zij levert vaak niet volwaardig worden meegenomen. Daardoor worden orden natuurbelangen vaak ondergeschikt gemaakt aan economische ontwikkeling.

Een betere bescherming van het gebied vergt een aanpassing van de structuren van bestuur en toezicht, met meer nadruk op samenwerking tussen de drie betrokken gemeenten. Om efficiënt de knelpunten tussen natuurbehoud en economische ontwikkeling in en rondom het gebied te kunnen oplossen, moeten de gemeenten eerst nauwkeuriger achterhalen hoe de natuur ervoor staat, bijvoorbeeld door middel van regelmatige monitoring van de soorten en leefgebieden in de Hatertse en Overasseltse Vennen en via gezamenlijk overleg tussen de gemeenten. Op de lange(re) termijn zou de natuur in de Hatertse en Overasseltse Vennen juridische rechtspersoonlijkheid kunnen worden toegekend. Tot die tijd zouden alle betrokken partijen de natuur als volwaardige gesprekspartner moeten behandelen en de belangen van de natuur moeten meewegen bij beslissingen over het gebied. Zo kan de natuur al op de korte termijn een plek krijgen binnen de besluitvorming en kan een integrale en duurzame toekomst van het gebied worden gewaarborgd.

Dit onderzoek laat zien dat natuurbehoud in bewoonde gebieden vraagt om samenwerking tussen verschillende vakgebieden. De situatie in het vennengebied is een voorbeeld van een complex probleem waar geen eenvoudige oplossingen voor zijn. Dat vergt een aanpak waarin verschillende perspectieven worden samengebracht. Ecologische kennis, juridische kaders, economische activiteiten en bestuurlijke besluiten moeten worden geïntegreerd, want door al deze kennis samen te brengen, ontstaan waardevolle inzichten over wat er speelt in het gebied, wat weer kan bijdragen aan effectievere samenwerking en besluitvorming. Deze aanpak kan als voorbeeld dienen voor vergelijkbare problemen in andere natuurgebieden. Zo kunnen we als samenleving stappen zetten richting duurzame oplossingen voor het behoud van onze natuurlijke leefomgeving.

Literatuur

1. Richardson, K., et al., *Earth beyond six of nine planetary boundaries*. Science advances, 2023. **9**(37): p. eadh2458.
2. Schaminée, J.H., *Dit is mijn hof: een beschouwing over de biodiversiteit in Nederland*. Vakblad Natuur Bos Landschap, 2016. **13**(129): p. 18-20.
3. Moore, T.R., J.L. Bubier, and L. Bledzki, *Litter decomposition in temperate peatland ecosystems: the effect of substrate and site*. Ecosystems, 2007. **10**: p. 949-963.
4. Hirndorf, S. Veenmos. 2024; <https://nl.naturpark-moor.eu/service/blog/veenmos#:~:text=De%20waterbufferende%20eigenschappen%20van%20veenmos,eigen%20gewicht%20aan%20water%20opslaan>.
5. EUNIS. European Environment Agency (EEA): *About the European Nature Information System*. <https://eunis.eea.europa.eu/about>.
6. Schaminée, J.H.J., G. Dirx, and J.A.M. Janssen, *Grenzeloze natuur: de internationale betekenis van Nederland voor soorten, ecosystemen en landschappen*. 2010: KNNV uitgeverij.
7. Van der Scheer, H. and T. Blacquiere, *Biodiversiteit 7. Nederland ligt onder een stikstofdeken*. Bijhouden, 2021. **15**(2): p. 12-14.
8. Bergsma, H., et al., *Is de bodemverzuring in Nederland onomkeerbaar? Door chronische verzurende depositie zal de natuur op droge zandgronden niet vanzelf herstellen*. 2018.
9. de Molenaar, J. and D.A. Jonkers. *IBN-DLO: De invloed van stikstof in de ontlasting van honden op de vegetatie in voedselarme bos-en natuurterreinen*. 1993.
10. Verton, L., *Duurzaam toerisme enige oplossing*. AGORA Magazine, 2019. **11**(3).
11. GhulamRabbany, M., et al., *Environmental effects of tourism*. American Journal of Environment, Energy and Power Research, 2013. **1**(7): p. 117-130.
12. Van der Duim, R. and J. Caalders, *Biodiversity and tourism: Impacts and interventions*. Annals of tourism research, 2002. **29**(3): p. 743-761.
13. Fahrig, L., *Ecological responses to habitat fragmentation per se*. Annual review of ecology, evolution, and systematics, 2017. **48**(1): p. 1-23.
14. Omroep Gelderland *De marmerkreeft is in opmars en vreet kikkers en salamanders*. Omroep Gelderland 2021 21-04-2021; <https://www.gld.nl/nieuws/6868324/de-marmerkreeft-is-in-opmars-en-vreet-kikkers-en-salamanders>.
15. Jelger, H., et al. *Marmerkreeften bedreigen unieke amfibieën in de Overasseltse en Hatertse Vennen*. Nature Today 2021 21-04-2021; <https://www.naturetoday.com/intl/nl/nature-reports/message/?msg=27590>.
16. Informatiepunt Leefomgeving (IPLD): *Bescherming natuurgebieden*. <https://iplo.nl/thema/natuur/bescherming-gebieden/bescherming/>.
17. Provincie Gelderland *Omgevingsverordening Gelderland 2024*; <https://lokaleregelgeving.overheid.nl/CVDR705323/3>.
18. Langlet, D. and S. Mahmoudi, *EU environmental law and policy*. 2016: Oxford University Press.
19. Europese Unie *Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie*. 1957; <https://wetten.overheid.nl/jci1.3:c:BWV0001506&deel=DERDE&titeldeel=XX&artikel=191&z=2013-07-01&q=2013-07-01>.]
20. Craig, P. and G. De Búrca, *EU law: text, cases, and materials*. 2011: Oxford University Press, USA.
21. Hof van Justitie van de Europese Unie: *Safety Hi-Tech/S. & T. Srl, ECLI:EU:C:1998:352*. 1998 14-07-1998; <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/HTML/?uri=CELEX:61995CJ0284&qid=1742218823388>.
22. Hof van Justitie van de Europese Unie: *Commissie/België, ECLI:EU:C:1992:310*. 1992 09-07-1992; <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/HTML/?uri=CELEX:61990CJ0002&qid=1742218665094>.
23. Krämer, L. and C. Badger, *Krämer's EU environmental law*. 9th ed. 2024: Hart Publishing. <https://cir.nii.ac.jp/crid/1130583227659484544>.
24. Europees Parlement en de Raad *Vogelrichtlijn*. 2009 [cited 2009/147/EG; <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/?uri=celex%3A32009L0147>.]

25. de Raad van Europese Gemeenschappen: *Habitatrichtlijn*. 1992 [cited 92/43/EEG; <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/HTML/?uri=CELEX:31992L0043>.]
26. Europees Parlement en de Raad: *Vogelrichtlijn*. 2009/147/EG 2009 [cited Art. 5 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/?uri=celex%3A32009L0147>.]
27. Europees Parlement en de Raad: *Vogelrichtlijn*. 2009/147/EG 2009 [cited Art. 1 lid 2; <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/?uri=celex%3A32009L0147>.]
28. de Raad van Europese Gemeenschappen: *Habitatrichtlijn*. 1992; <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/HTML/?uri=CELEX:31992L0043>.]
29. de Raad van Europese Gemeenschappen: *Habitatrichtlijn*. 1992 [cited 92/43/EEG; <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/HTML/?uri=CELEX:31992L0043>.]
30. Schoukens, H. and K. Bastmeijer, *Species protection in the EU: How strict is strict?*, in *The habitats directive in its EU environmental law context*, C. Born, et al., Editors. 2015, Routledge London, UK. p. 121-146.
31. Staatsblad van het Koninkrijk der Nederlanden *Aanvullingsbesluit natuur Omgevingswet*. 2020 [cited 21-01-2021; <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/stb-2021-22.html>]
32. Hof van Justitie van de Europese Unie: *Asociación para la Conservación y Estudio del Lobo Ibérico (ASCEL)/Administración de la Comunidad de Castilla y León*, ECLI:EU:C:2024:656. 2024 29-07-2024; https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/HTML/?uri=CELEX:62022CJ0436_RES&qid=1742218954317.
33. Overheid.nl. *Omgevingswet*. 2024 [cited Art. 5:1 lid 1 sub e; <https://wetten.overheid.nl/jci1.3:c:BWBR0037885&hoofdstuk=5&afdeling=5.1&paragraaf=5.1.1&artikel=5.1&z=2024-01-01&q=2024-01-01>.]
34. Overheid.nl. *Omgevingswet*. 2024 [cited Bijlage bij art. 1.1; <https://wetten.overheid.nl/BWBR0037885/2024-01-01#Bijlage>.]
35. van der Loo, J., N. Walgemoed, and J. Tingen. *Natuur onder de Omgevingswet 2024* 31-01-2024; <https://www.stibbe.com/nl/publications-and-insights/natuur-onder-de-omgevingswet?>
36. Overheid.nl. *Omgevingswet*. 2024 [cited 5:29 <https://wetten.overheid.nl/jci1.3:c:BWBR0037885&hoofdstuk=5&afdeling=5.1&paragraaf=5.1.3&artikel=5.29&z=2024-01-01&q=2024-01-01>.]
37. Overheid.nl. *Besluit kwaliteit leefomgeving (Bkl)*. 2024 [cited 8:84b lid 1 <https://wetten.overheid.nl/BWBR0041313/2024-01-01#Hoofdstuk8>.]
38. Overheid.nl. *Besluit kwaliteit leefomgeving (Bkl)*. 2024 [cited 8:74i e.v. ; <https://wetten.overheid.nl/BWBR0041313/2024-01-01#Hoofdstuk8>.]
39. Informatiepunt Leefomgeving (IPL0): *Specifieke zorgplicht activiteiten Bal*. <https://iplo.nl/regelgeving/omgevingswet/zorgplicht/specifieke-zorgplicht-activiteiten-bal/>.
40. Overheid.nl. *Besluit activiteiten leefomgeving (Bal)*. 2024 [cited Art. 11.27 jo. 11.23; <https://wetten.overheid.nl/jci1.3:c:BWBR0041330&hoofdstuk=11&afdeling=11.2&paragraaf=11.2.1&artikel=11.27&z=2024-01-01&q=2024-01-01>.]
41. Rijksoverheid. Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties *Nationale Omgevingsvisie: Duurzaam perspectief voor onze leefomgeving*. 2020; <https://open.overheid.nl/documenten/ronl-59b3033c-0826-4624-ba7f-41aec10b6d7a/pdf>.
42. Provincie Gelderland *Gaaf Gelderland: Omgevingsvisie*. 2018; https://media.gelderland.nl/Omgevingsvisie_Gaaf_Gelderland_07f3da27da.pdf.
43. Heumen, G. Gemeente Heumen *Omgevingsvisie*. 2023; https://cuatro.sim-cdn.nl/heumen/uploads/omgevingsvisie-heumen-aug2023_lq.pdf?c%20b=aXN-pMqg.
44. Raad van State: *Stichting Lonnekerberg/Enschede*, ECLI:NL:RVS:2023:4534. 2023 06-12-2023; <https://linkeddata.overheid.nl/front/portal/document-viewer?ext-id=ECLI:NL:RVS:2023:4534>.
45. Gijn, H.v. Natuurbank Overijssel: *QuickScan natuurwaardenonderzoek Geitweg 4 Wijchen*. 2024.
46. : *Motivering TAM-Omgevingsplan*. 2024.
47. Bevir, M., *What is governance?*, in *Governance: A Very Short Introduction*, M. Bevir, Editor. 2012, Oxford University Press. p. 0. <https://doi.org/10.1093/actrade/9780199606412.003.0001>.
48. De Groot, R., et al., *Integrating the ecological and economic dimensions in biodiversity and ecosystem service valuation*, in *The economics of ecosystems and biodiversity: Ecological and economic foundations*. 2012, Routledge. p. 9-40.

49. Hardin, G., *The tragedy of the commons: the population problem has no technical solution; it requires a fundamental extension in morality*. Science, 1968. **162**(3859): p. 1243-1248.
50. Compendium voor de Leefomgeving (CLO): *Herkomst stikstofdepositie, 2022*. 2024 22-02-2024; <https://www.clo.nl/indicatoren/nl050714-herkomst-stikstofdepositie-2022>.
51. *Overbemesting tegengaan: dit kun je zelf doen*. Drinkwaterplatform 2022 18-01-2022]; <https://www.drinkwaterplatform.nl/overbemesting-tegengaan-dit-kun-je-zelf-doen/#:~:>
52. Verburg, R.W., E. Verberne, and S.O. Negro, *Accelerating the transition towards sustainable agriculture: The case of organic dairy farming in the Netherlands*. Agricultural Systems, 2022. **198**: p. 103368.
53. Schreefel, L., et al., *Tailor-made solutions for regenerative agriculture in the Netherlands*. Agricultural Systems, 2022. **203**: p. 103518.
54. Dinica, V., *Policy measures and governance for sustainable tourism and recreation in the Netherlands—an evaluation*. Tourism: An International Interdisciplinary Journal, 2006. **54**(3): p. 245-258.
55. United Nations Environment Programme (UNEP): *Report of the Fifth Meeting of the Conference of the Parties to the Convention on Biological Diversity*. 2000 22-06-2000; <https://www.cbd.int/doc/meetings/cop/cop-05/official/cop-05-23-en.pdf>.
56. Camarda, D. and L. Grassini, *Environmental impacts of tourism*. 2003.
57. Lowe, A., A.C. Rogers, and K.L. Durrant, *Effect of human disturbance on long-term habitat use and breeding success of the European Nightjar, Caprimulgus europaeus*. Avian Conservation & Ecology, 2014. **9**(2).
58. Pāvāļuc, C., et al., *Analysing the relationship between tourism development and sustainability by looking at the impact on the environment. A study on the European Union countries*. CES Working Papers, 2020. **12**(1): p. 1-19.
59. Smith-Barneveld, C., et al. Wageningen University & Research: *Richting duurzamer toerisme in Nationale Parken: Een verkenning van lessen uit bijzondere Europese praktijken*. 2021.
60. Timmermans, N. and H. van Spronsen. *Marktonderzoek en Laddertoets Thermen Berendonck*. Bestemmingsplan Wellness & Hotel Thermen Berendonck 10-11-2021; https://www.planviewer.nl/imro/files/NL.IMRO.0296.BRDThermenHotel-OW01/b_NL.IMRO.0296.BRDThermenHotel-OW01_tb1.pdf.
61. Centraal Bureau voor de Statistiek: *Logiesaccommodaties; gasten, overnachtingen, bezettingsgraad, kerncijfers*. . 2024 11-10-2024; <https://www.cbs.nl/nl-nl/cijfers/detail/82058NED?dl=296F3>.
62. Pols, M. de Gelderlander *Recreatiepark Wighenerhorst wordt Landal GreenPark: manege gesloopt voor nieuwe entree*. de Gelderlander 2024 15-12-2021; <https://www.gelderlander.nl/wijchen/recreatiepark-wighenerhorst-wordt-landal-greenpark-manege-gesloopt-voor-nieuwe-entree~a4a18782/>.
63. Trommelen, J. de Gelderlander *Chalets voor nieuwe Landalcamping in Wijchen gaan snel in de verkoop: 'Bouw kan in augustus starten'*. de Gelderlander 2024 30-01-2024; <https://www.gelderlander.nl/wijchen/chalets-voor-nieuwe-landalcamping-in-wijchen-gaan-snel-in-de-verkoop-bouw-kan-in-augustus-starten~a55d8bd1/>.
64. Rave, I. *Bouw Hotel Thermen Berendonck officieel van start*. . Thermen Berendonck 2023 17-05-2023]; <https://www.thermenberendonck.nl/nieuws-en-blogs/hotel-thermen-berendonck/>.
65. Wijchen, G. Gemeente Wijchen *Bestemmingsplan Recreatiegebied de Berendonck*. 2023; https://www.planviewer.nl/imro/files/NL.IMRO.0296.BRDRecreatie-OW01/t_NL.IMRO.0296.BRDRecreatie-OW01.html.
66. Heumen, G. Gemeente Heumen *Bestemmingsplan Buitengebied, Recreatiecentrum Heumens Bos*. 2020; https://www.planviewer.nl/imro/files/NL.IMRO.0252.BUbpHeumensbos-OW01/t_NL.IMRO.0252.BUbpHeumensbos-OW01.pdf.
67. Ostrom, E., *Governing the commons: The evolution of institutions for collective action*. 1990: Cambridge university press.
68. AlleCijfers.nl. *Gemeente Wijchen in cijfers en grafieken*. 2024 09-10-2024; <https://allecijfers.nl/gemeente/wijchen/>.
69. Wijchen, G. Gemeente Wijchen *Toeristische visie Wijchen 2020-2030 - Deel A Visie en uitvoeringsagenda*. 2020; <https://wijchen.bestuurlijkeinformatie.nl/Agenda/Document/c8297fc6-3185-4c63-951e-b83a09a6cd8e?documentId=9b3f711e-a1ee-4018-be81->

- [790fe507fd88&agendaltemId=676b8358-4608-43e5-ad30-7a5f477e3289](https://www.wijchen.nl/agenda/temId=676b8358-4608-43e5-ad30-7a5f477e3289).
70. Otter, M.d. Gemeente Wijchen: *Onderzoek toerisme in gemeente Wijchen en recreatie in het vennengebied* 2023 28-07-2023; <https://wijchen.bestuurlijkeinformatie.nl/Agenda/Document/3a2be367-4f0d-4b9e-8b68-1e876925abea?documentId=9fbd7afb-3186-4c79-b6e3-43a0e3380eb3&agendaltemId=5b9d17de-1bdd-4b7e-89ee-b42fd19a3f9e>.
71. AlleCijfers.nl. *Gemeente Heumen in cijfers en grafieken* 2024 09-10-2024; <https://allecijfers.nl/gemeente/heumen/>.
72. *Vrienden van de Vennen* 2022; <https://vriendenvandevennen.nl/>.
73. Timmer, E. de Gelderlander *Vijf vragen over de mestcrisis: maken protesten vandaag in Brussel kans op succes?* de Gelderlander 2024 16-04-2024; <https://www.gelderlander.nl/binnenland/vijf-vragen-over-de-mestcrisis-maken-protesten-vandaag-in-brussel-kans-op-succes-acbbb2ad/>.
74. NOSNieuws. *Nederlandse mestuitzondering verdwijnt per 2026, boeren krijgen compensatie*. NOS 2022 05-09-2022; <https://nos.nl/artikel/2443353-nederlandse-mestuitzondering-verdwijnt-per-2026-boeren-krijgen-compensatie>.
75. Bij12 Kennisdocument *Kamsalamander Triturus cristatus*. 2017; <https://www.bij12.nl/wp-content/uploads/2023/11/Kennisdocument-Kamsalamander.pdf>.
76. Informatiepunt Leefomgeving (IPL0): *Afwegingsruimte voor gemeenten en waterschappen bij regels in de omgevingsverordening*. <https://iplo.nl/regelgeving/instrumenten/omgevingsverordening/afwegingsruimte-omgevingsverordening/>.
77. Tweede Kamer der Staten-Generaal *Regels over het beschermen en benutten van de fysieke leefomgeving (Omgevingswet)* 2014 [cited 18-06-2014; 107]. <https://zoek.officiëlebezoekingen.nl/kst-33962-3.pdf>.
78. Kortekaas, S. Wolters Kluwer: *Omgevingsverordening in de Omgevingswet*. 2022; <https://www.inview.nl/thema/idpassd6a6c37192da4c07b23aa2a7313f5a5/omgevingsverordening-in-de-omgevingswet>.
79. Bollen, N., *Bouwen in beschermde natuur: hoe kan het dat we in de natuur bouwen, terwijl we die ook beschermen?* 2022, Pointer KRO NCRV. <https://pointer.kro-ncrv.nl/in-de-natuur-bouwen-terwijl-ook-beschermen>
80. Schoukens, H. and H.E. Woldendorp, *Site selection and designation under the Habitats and Birds Directives: a Sisyphean task?*, in *The habitats directive in its EU environmental law context*, C. Born, et al., Editors. 2015, Routledge London, UK. p. 31-55.
81. Hof van Justitie van de Europese Unie: *Regina/Secretary of State for the Environment, ex parte Royal Society for the Protection of Birds*, ECLI:EU:C:1996:297. 1996 11-07-1996; <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/HTML/?uri=CELEX:61995CJ0044&qid=1742218707915>.
82. Hof van Justitie van de Europese Unie: *Commissie/Nederland*, ECLI:EU:C:1998:238. 1998 19-05-1998; <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/HTML/?uri=CELEX:61996CJ0003&qid=1742218913757>.
83. Hof van Justitie van de Europese Unie: *Commissie/Ierland*, ECLI:EU:C:2007:780. 2007 13-12-2007; <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/HTML/?uri=CELEX:62004CA0418>.
84. Ministerie van Landbouw, Natuurbehoud en Visserij *Nota van Antwoord Vogelrichtlijn*. 2000; <https://www.natura2000.nl/sites/default/files/Bibliotheek/Aanwijzing%20Vogelrichtlijngebieden/Nota%20van%20Antwoord%20Vogelrichtlijn%20%282000%29%20Deel%201%20Algemeen.pdf>.
85. Raad van State: *KNNV/MinLNV*, ECLI:NL:RVS:2010:BN1940. 2010 21-07-2010; Art. 2.6.3.]. <https://linkeddata.overheid.nl/front/portal/document-viewer?ext-id=ECLI:NL:RVS:2010:BN1940>.
86. Hof van Justitie van de Europese Unie: *Stadt Papenburg/Duitsland*, ECLI:EU:C:2010:10. 2010 14-01-2010.
87. Godert van der Feltz, H.G., *Besluit activiteiten leefomgeving*, in *Handboek Omgevingswet*, H.G. Chris Backes, Tonny Nijmeijer, Marleen van Rijswijk, Editor. 2024. p. 273-317.
88. Overheid.nl. *Besluit activiteiten leefomgeving (Bal)*. 2024; <https://wetten.overheid.nl/jci1.3:c:WBWR0041330&hoofdstuk=4&paragraaf=4.1&artikel=4.1&z=2024-01-01&q=2024-01-01>.]

89. Overheid.nl. *Nota van Toelichting bij Besluit activiteiten leefomgeving (Bal)*. 2024 [cited par. 17.1.; <https://iplo.nl/publish/pages/226857/besluit-activiteiten-leefomgeving-ge-ntegreerde-versie-leek-tot-en-met-stb-2024-423.pdf>.]
90. Overheid.nl. *Nota van Toelichting bij Besluit activiteiten leefomgeving (Bal)*. 2024 [cited par. 4.8.1.; <https://iplo.nl/publish/pages/226857/besluit-activiteiten-leefomgeving-ge-ntegreerde-versie-leek-tot-en-met-stb-2024-423.pdf>.]
91. Tam, C. *Should nature be given legal rights?* Earth.Org 2020 22-10-2020]; <https://earth.org/should-nature-have-legal-rights/>.
92. Lambooy, T., et al. *Sdu Rechten van de natuur: een kansrijke volgende stap in het natuurbeschermingsrecht?* . Tijdschrift Natuurbeschermingsrecht 2023 07-04-2023 [cited NBR 2023/105; https://opmaat.sdu.nl/content/g-SDU_NBR022023_631020.
93. Commissie - Van Aartsen *Om de leefomgeving. Omgevingsdiensten als gangmaker voor het bestuur.* . 2021; <https://open.overheid.nl/documenten/ronl-d30f4087-d7dc-4dda-93b6-f398127aa259/pdf>.
94. Steen, M. *Rechten van de natuur*. Nederlands Juristenblad 2024 10-06-2024; https://www.inview.nl/document/idfa606a85e8a9453090b675d01cfb7a66/nederlands-juristenblad-rechten-van-de-natuur?ctx=WKNL_CSL_85&tab=tekst.
95. Monitor, E.J. *New Zealand Te Awa Tupua (Whanganui River Claims Settlement) Act 2017*. 2017; <https://ecojurisprudence.org/initiatives/te-awa-tupua-act-2017/>.
96. Monitor, E.J. *New Zealand Te Urewera Act 2014*. 2014; <https://ecojurisprudence.org/initiatives/te-urewera-act-2014/>.
97. Putzer, A., et al., *Putting the rights of nature on the map. A quantitative analysis of rights of nature initiatives across the world*. Journal of Maps, 2022. **18**(1): p. 89-96.
98. Lambooy, T., R. Jeurissen, and R. Mackor, *Het verlenen van rechten aan natuurentiteiten onderzocht vanuit een juridisch-maatschappelijk en ethisch perspectief*. Justitiele Verkenningen, 2023. **49**(4).
99. Advocatie. *Primeur in Nederland: natuur krijgt rechtspersoonlijkheid in Limburg*. 2023 [cited 16-11-2023; <https://www.advocatie.nl/nieuws/primeur-in-nederland-natuur-krijgt-rechtspersoonlijkheid-in-limburg/>.
100. *Natuur wordt rechtspersoon in gemeente Eijsden-Margraten*. Groen Kennisnet 2023 16-11-2023]; <https://groenkennisnet.nl/nieuwsitem/natuur-wordt-rechtspersoon-in-gemeente-eijsden-margraten>.

Bijlagen

Bijlage 1 – Rode lijst en/of wettelijk beschermde soorten van de Hatertse en Overasseltse Vennen

De Rode Lijst loopt op in volgorde van Geen status naar gevoelig, kwetsbaar, bedreigd en ernstig bedreigd.

De wettelijke bescherming kent vier categorieën: Nee, Omgevingswet, Vogelrichtlijn en Habitatrichtlijn.

Latijnse naam	Nederlandse naam	Status Rode Lijst	Wettelijk beschermd?
<i>Agrimonia eupatoria</i>	Gewone agrimonie	Gevoelig	Nee
<i>Agrostemma githago</i>	Bolderik	Kwetsbaar	Nee
<i>Alauda arvensis</i>	Veldleeuwerik	Gevoelig	Omgevingswet
<i>Andromeda polifolia</i>	Lavendelhei	Kwetsbaar	Nee
<i>Anser anser</i>	Grauwe gans	Geen status	Vogelrichtlijn bijlage I
<i>Anthemis arvensis</i>	Valse kamille	Kwetsbaar	Nee
<i>Anthus pratensis</i>	Graspieper	Gevoelig	Omgevingswet
<i>Anthoxanthum aristatum</i>	Slofhak	Kwetsbaar	Nee
<i>Arnoseris minima</i>	Korensla	Bedreigd	Omgevingswet
<i>Baldellia ranunculoides subsp.</i>	Stijve moerasweegbree	Bedreigd	Nee
<i>Blechnum spicant</i>	Dubbelloof	Gevoelig	Nee
<i>Bromus secalinus</i>	Dreps	Bedreigd	Omgevingswet
<i>Capreolus capreolus</i>	Ree	Geen status	Omgevingswet
<i>Caprimulgus europaeus</i>	Nachtzwaluw	Geen status	Vogelrichtlijn bijlage I
<i>Carex lasiocarpa</i>	Draadzegge	Kwetsbaar	Nee
<i>Centaurea cyanus</i>	Korenbloem	Gevoelig	Nee
<i>Cephalozia connivens</i>	Glanzend maanmos	Kwetsbaar	Nee
<i>Cuculus canorus</i>	Koekoek	Kwetsbaar	Omgevingswet
<i>Cuscuta epithymum</i>	Klein warkruid	Kwetsbaar	Nee
<i>Decticus verrucivorus</i>	Wrattenbijter	Ernstig bedreigd	Nee
<i>Drosera rotundifolia</i>	Ronde zonnedauw	Gevoelig	Nee
<i>Dryocopus martius</i>	Zwarte specht	Geen status	Vogelrichtlijn bijlage I
<i>Eleogiton fluitans</i>	Vlottende bies	Kwetsbaar	Nee
<i>Epilobium palustre</i>	Moerasbasterwederik	Gevoelig	Nee
<i>Erica cinereta</i>	Rode dophei	Gevoelig	Nee

<i>Eriophorum vaginatum</i>	Eenarig wollegras	Kwetsbaar	Nee
<i>Galeopsis segetum</i>	Bleekgele hennepnetel	Kwetsbaar	Nee
<i>Genista anglica</i>	Stekelbrem	Gevoelig	Nee
<i>Genista pilosa</i>	Kruipbrem	Kwetsbaar	Nee
<i>Holosteum umbellatum</i>	Heelbeen	Bedreigd	Nee
<i>Hypericum elodes</i>	Moerashertshooi	Kwetsbaar	Nee
<i>Hypericum pulchrum</i>	Fraai hertshooi	Bedreigd	Nee
<i>Hypochaeris glabra</i>	Glad biggenkruid	Bedreigd	Omgevingswet
<i>Juncus tenageia</i>	Wijdbloeiende rus	Bedreigd	Nee
<i>Lanius collurio</i>	Grauwe klauwier	Bedreigd	Vogelrichtlijn bijlage I
<i>Legousia speculum-veneris</i>	Groot spiegelklokje	Bedreigd	Omgevingswet
<i>Lepus europaeus</i>	Haas	Gevoelig	Omgevingswet
<i>Linnaria cannabina</i>	Kneu	Gevoelig	Omgevingswet
<i>Lithospermum arvense</i>	Ruw pazelzaad	Bedreigd	Omgevingswet
<i>Luscinia svecica</i>	Blauwborst	Geen status	Vogelrichtlijn bijlage I
<i>Ludwigia palustris</i>	Waterlepeltje	Bedreigd	Nee
<i>Lullula arborea</i>	Boomleeuwerik	Geen status	Vogelrichtlijn bijlage I
<i>Luronium natans</i>	Drijvende waterweegbree	Kwetsbaar	Nee
<i>Meles meles</i>	Das	Geen status	Omgevingswet
<i>Menyanthes trifoliata</i>	Waterdrieblad	Gevoelig	Nee
<i>Misopates orontium</i>	Akkerleeuwenbek	Kwetsbaar	Nee
<i>Muscicapa striata</i>	Grauwe vliegenvanger	Gevoelig	Omgevingswet
<i>Myosotis stricta</i>	Stijf vergeet-mij-nietje	Kwetsbaar	Nee
<i>Myotis dasycneme</i>	Meervleermuis	Geen status	Habitatrichtlijn bijlage II en IV
<i>Myotis daubentonii</i>	Watervleermuis	Geen status	Habitatrichtlijn bijlage IV
<i>Myrica gale</i>	Wilde gageel	Gevoelig	Nee
<i>Nardus stricta</i>	Borstelgras	Gevoelig	Nee
<i>Narthecium ossifragum</i>	Beenbreek	Kwetsbaar	Nee
<i>Nyctalus noctula</i>	Laatvlieger	Kwetsbaar	Habitatrichtlijn bijlage IV
<i>Odontites vernus subsp. vernus</i>	Akkerogentroost	Bedreigd	Omgevingswet
<i>Odontoschisma sphagni</i>	Veendubbeltjesmos	Kwetsbaar	Nee
<i>Oryctolagus cuniculus</i>	Konijn	Gevoelig	Omgevingswet

<i>Pelobatus puscus</i>	Knoflookpad	Kwetsbaar	Habitatrichtlijn bijlage IV
<i>Periparus ater</i>	Zwarte mees	Gevoelig	Omgevingswet
<i>Pipistrellus nathusii</i>	Ruige dwergvleermuis	Geen status	Habitatrichtlijn bijlage IV
<i>Pipistrellus pipistrellus</i>	Gewone dwervleermuis	Geen status	Habitatrichtlijn bijlage IV
<i>Potamogeton gramineus</i>	Ongelijkbladig fonteinkruid	Kwetsbaar	Nee
<i>Racomitrium canescens</i>	Grijze bisschopsmuts	Bedreigd	Nee
<i>Ranunculus arvensis</i>	Akkerboterbloem	Ernstig bedreigd	Omgevingswet
<i>Rhinanthus minor</i>	Kleine ratelaar	Gevoelig	Nee
<i>Rhynchospora alba</i>	Witte snavelbies	Kwetsbaar	Nee
<i>Sciurus vulgaris</i>	Eekhoorn	Geen status	Omgevingswet
<i>Scutellaria minor</i>	Klein glidkruid	Bedreigd	Nee
<i>Sherardia arvensis</i>	Blauw walstro	Kwetsbaar	Nee
<i>Sphagnum capillifolium</i>	Stijf veenmos	Kwetsbaar	Habitatrichtlijn bijlage V
<i>Sphagnum magellanicum</i>	Hoogveenveenmos	Kwetsbaar	Habitatrichtlijn bijlage V
<i>Sphagnum molle</i>	Week veenmos	Kwetsbaar	Habitatrichtlijn bijlage V
<i>Sphagnum papillosum</i>	Wrattig veenmos	Kwetsbaar	Habitatrichtlijn bijlage V
<i>Sphagnum subnitens</i>	Glanzend veenmos	Kwetsbaar	Habitatrichtlijn bijlage V
<i>Succisa pratensis</i>	Blauwe knoop	Gevoelig	Nee
<i>Triturus cristatus</i>	Kamsalamander	Kwetsbaar	Habitatrichtlijn bijlage II en IV
<i>Turdus viscivorus</i>	Grote lijster	Kwetsbaar	Omgevingswet
<i>Utricularia minor</i>	Klein blaasjeskruid	Kwetsbaar	Nee
<i>Valerianella dentata</i>	Getande veldsla	Ernstig bedreigd	Omgevingswet
<i>Vicia lathyroides</i>	Lathyruswikke	Kwetsbaar	Nee
<i>Vulpes vulpes</i>	Vos	Geen status	Omgevingswet

Bijlage 2 – Economische ontwikkelingen rondom de Hatertse en Overasseltse Vennen

Aanpak

De basis voor dit overzicht is gelegd met Google Maps, door gebruik te maken van de zoekfunctie. Er is gezocht op 'camping', 'B&B', 'vereniging' en 'boerderij'. Vervolgens zijn de zoekresultaten ingedeeld naar het jaar waarin de activiteit van start ging. Daartoe hebben we op de website van de desbetreffende activiteit gezocht naar het oprichtingsjaartal en wanneer dat niet te vinden was, hebben we het jaartal achterhaald aan de hand van de website Topotijdreis, waar voor elk jaar een luchtfoto te vinden is van de Hatertse en Overasseltse Vennen en omgeving. Het jaartal in de tabel is het jaar waarin de activiteit voor het eerst op een luchtfoto te zien was. Vooral voor campings hebben we gebruikgemaakt van Topotijdreis, omdat de aanwezigheid van een camping een duidelijke verandering van het landgebruik te zien geeft op een luchtfoto. Verder zijn de activiteiten ingedeeld naar de gemeente waarin ze zich bevinden en is aangegeven wat de bron is van de gegevens. Deze zoekmethode geeft een goed beeld, maar het is mogelijk dat sommige ontwikkelingen niet in de lijst terecht zijn gekomen.

Situatie vóór 2014

Gemeente	Activiteit	Bron
Wijchen	Bungalowpark Wighenerhorst (nu permanent gesloten, wordt Vakantiepark Landal)	https://www.bungalowparkwighenerhorst.nl/
Wijchen	De Eikenhorst (veehouderij)	https://www.eikenhorstwijchen.nl/over-ons/geschiedenis/
Wijchen	Leisurelands (Berendonck)	https://www.leisurelands.nl/nl/ontdek-recreatie-gebieden-leisurelands/rijk-van-nijmegen/beren-donck
Wijchen	Golfpark De Berendonck: golfbaan en brasserie	https://www.burggolf.nl/eventlocatie/
Wijchen	Recreatiecentrum De Berendonck: (waterskibaan, strandpaviljoen, kajakken, suppen, waterskiën, wakeboarden)	https://deberendonck.nl/
Wijchen	Partycentrum St. Frans	https://stfrans.com/
Wijchen	Visvereniging Altijd Tevreden (circa 2000 leden; Wijchens ven)	https://altijdtevreden.nl/vereniging/
Wijchen	Kaas en zuivelboerderij 'De Diervoort'	(geen website gevonden)
Heumen	St. Walrick (restaurant)	https://walrick.nl/
Heumen	Het Buitencentrum (groepsaccommodaties tot 220 personen)	https://www.hetbuitencentrum.nl/ (locatie linker kant weg)
Heumen	Scoutingkampeerterrein Sint Walrick	https://www.stwalrick.nl/nl/ (locatie linker kant weg)
Heumen	Recreatiecentrum Heumens Bos (camping en recreatiewoningen)	https://www.heumensbos.nl/
Heumen	De Nieuwe Schatkuil (start 2013)	https://www.denieuweschatkuil.nl/Boerenterra-s/
Heumen	Manege / paardensportcentrum De Veerkracht	https://www.manegedeveerkracht.nl/
Heumen	Gastenverblijf De Hamelberg	https://www.bedandbreakfast.nl/nl/a/Kf2ybY6UkDEd/gastenverblijf-de-hamelberg
Nijmegen	Hockeyclub HCQZ	https://www.hcqz.nl
Nijmegen	Handboog Vereniging Staddijk	https://hbstaddijk.nl/
Nijmegen	SV Waalstad	https://www.svwaalstad.nl/

Nijmegen	Scoutinggroep de Bevers	http://www.scoutinggroepdebevers.nl/
Nijmegen	Trainingscentrum Michi	http://www.trainingscentrum-michi.nl/
	Er zijn nog veel meer boerenbedrijven in de omgeving, zoals melkveehouderij Ketelaars Overasselt BV, Boer Stan in Nederasselt, landbouwbedrijf Pauwels Wijchen en Melkveebedrijf Sengers. Daarnaast is er nog een hondenoppas bij Heumens Bos en ligt ook Stal Formidabel in de omgeving van het vennengebied.	

Ontwikkelingen 2014-2024

Jaar	Uniek bezoeker s(aantal)	Gemeente	Activiteit	Bron
2014		Wijchen	De Eikenhorst (horeca en familie-/groeps-/bedrijfsuitjes)	https://www.eikenhorstwijchen.nl/over-ons/geschiedenis/
			Camping Bij de 3 Linden (25 campingplaatsen)	https://bijde3linden.nl/
			BuitenOverleg (2 tot 60 personen, trainingscentrum)	https://buitenoverleg.nl/
2015		Wijchen	Uitbreiding camping Bij de 3 Linden (B&B en/of groepsaccommodatie (30 bedden)	https://bijde3linden.nl/
2016		Heumen	B&B Van Beijden	https://bedandbreakfastvanbeijden.nl/
2017		Heumen	B&B Farmhouse de Loksheuvel	https://www.bb-farmhouse.nl/nl/arrangementen/weetjes
			Agnetenhoeve (tot 12 personen)	https://www.bb-agnetenhoeve.nl/de-bb/
			Camping de Eikelaar	https://campingdeeikelaar.nl/
2018		Nijmegen	HARM's hoeve	https://www.harmshoeve.nl/over-ons/
2019		Wijchen	Thermen Berendonck (start bouw in 2018)	https://www.thermenberendonck.nl/reserveren/
			(boeren)camping het Scharrelnest	https://www.scharrelnest.nl/
2020				
2021	346.423			
2022	576.556			
2023	666.151	Wijchen	2b2b	https://origineelovernachten.nl/accommodatie/nederland/gelderland/wijchen/bioscoop-bbq-

				bubbelbad-booz-sauna-alles-privé-/101/.
2024	537.710 (tot 24-10-2024)	Wijchen	650 woningen (vooral eengezinswoningen en een aantal twee-onder-een-kapwoningen) zijn al gerealiseerd (er komen nog 470 huizen bij. Wijchen bouwt in totaal 3000 woningen in de komende jaren)	https://www.vanwanrooij.nl/wijchen/101/. https://www.wijchen.nl/projecten/nieuw bouw-gemeente-wijchen

Tijdelijke evenementen

- Strong Viking Mud Edition (<https://strongviking.com/>) Bewoners/gebruikers gebied
- Mountainbikers
- Ruiters
- Fietsers
- Vissers
- Inwoners van Nijmegen
- Inwoners van Wijchen
- Inwoners van Overasselt, Heumen en andere nabijgelegen dorpen

Hieronder is een berekening gemaakt van het maximale aantal overnachtingsplekken en dagplekken die er in de periode 2014-2024 in het gebied zijn bij gekomen.

	Aantal (personen)	Overnachtingsplekken (hele jaar rond)	Aantal (plaatsen)	Overnachtingsplekken (seizoensgebonden)	Aantal	Dagplekken
	30	Camping Bij de 3 Linden	25	Camping Bij de 3 Linden	60	BuitenOverleg
	4	B&B Van Beijden	33	Camping de Eikelaar	??	HARM's hoeve
	12	B&B Farmhouse de Loksheuvel	40	Camping het Scharrelnest	800	Thermen Berendonck
	12	Agnetenhoeve				
	2	2b2b				
Totaal	70		98*		294	

* uitgaande van gemiddelde bezettingsgraad van 3 personen